

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

на правах рукопису

ЖЕЛЮК ТЕТЯНА ЛЕОНТІЇВНА

УДК

**ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
(на прикладі Тернопільської області)**

**Спеціальність 08.02.03. - Організація управління, планування та
регулювання економіки**

**Дисертація на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук**

**Науковий керівник -
доктор економічних наук,
професор Савченко А.Г.**

Київ - 1999

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ	
1.1. Планування соціально-економічного розвитку в системі державного регулювання економіки	11
1.2. Регіон як об'єкт економічного планування	27
1.3. Планування соціально-економічного розвитку регіону в контексті регіональної політики	49
Висновки по першому розділу	66
 РОЗДІЛ II АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК ВІДПРАВНА БАЗА ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ	
2.1. Аналіз соціально-економічного розвитку регіону	69
2.1.1. Аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку регіону	69
2.1.2. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіону.	96
2.2. Аналіз формування та використання фінансової бази регіону.....	108
2.3. Вдосконалення аналітичної бази планування соціально-економічного розвитку регіону.	128
Висновки по другому розділу	140
 РОЗДІЛ III ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	

3.1. Методологія та організація розробки програми соціально-економічного розвитку регіону	144
3.2. Запровадження перспективних форм планування соціально-економічного розвитку регіону.....	174
3.3. Вдосконалення методології обґрунтування програми соціально-економічного розвитку регіону фінансовими ресурсами	185
Висновки по третьому розділу	203
ВИСНОВКИ	207
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	212
ДОДАТКИ	231

Актуальність теми. Характерною рисою сучасної практики соціально-економічної політики на глобальному рівні є зростання інтересу до регіональних проблем. На сучасному етапі проводяться багато досліджень, наукові конференції, приймаються закони, ведуться міждержавні дебати, створюються політичні партії з претензією на розуміння регіональних проблем, які є особливо гострими і актуальними для української економіки. Це пояснюється тим, що протягом багатьох століть українські землі перебували в колоніальній залежності від різних держав, що наклало свій відбиток на їх економічний, соціальний і психологічний розвиток. На такому спадку формуються відцентрові сили, які перешкоджають виробленню ефективної соборницької соціально-економічної політики і протидіють інтеграції регіонів в єдиний національно-господарський простір. Це надає особливого значення дослідженням наукових, організаційних, законодавчих основ регіональної соціально-економічної політики, яка виступає сьогодні на перший план в структурі основних елементів державного регулювання економіки, і передбачає переваги регіонів у вирішенні соціальних, структурних, відтворювальних, інвестиційних економічних проблем, в розміщенні продуктивних сил і підвищенні науково-технічного потенціалу територій.

В розвинутих країнах світу найвищим ступенем розвитку регіональної політики, цивілізованим інструментом державного регулювання планомірного розвитку економіки, підтримки необхідних пропорцій є регіональне планування.

З побудовою ринкової економіки на Україні суттєво зменшилась роль плану як інструменту державного регулювання соціально-економічного розвитку регіону. В умовах, коли ринкові регулятори не в змозі ліквідувати «вузькі місця» регіонального розвитку, забезпечити соціальні гарантії населенню, що проживає на певних територіях, необхідно переглянути позиції, щодо ролі, яку зможе взяти на себе регіональне планування в проведенні державної регіональної політики, в ефективному поєднанні загальнодержавних і місцевих важелів управління, в розширенні фінансового потенціалу територій для вирішення місцевих проблем.

Багато вітчизняних економістів-практиків та вчених надмірно політизують категорію «планування», вбачаючи за ним лише директивну функцію

централізованої системи управління. Але практика функціонування світового господарства свідчить про успішне використання різних форм планування - індикативної, структурної, програмної, стратегічної, тому визначати за плануванням лише функцію директивної системи управління є некоректним.

Питання методології і практики планування піднімалися практично у всіх великих працях по розміщенню продуктивних сил . До найважливіших слід віднести праці Б.М.Бірінберга, У.Ізарда, Д.М.Козакевича, В.Ф.Павленка, Б.Я.Панасюка, В.І.Пили, А.Е.Пробста, В.К.Савельєва, Б.М.Штульберга, Р.І.Шніпера, А.С.Ємельнова, А.Чухно і інших. Однак, якщо раніше розглядалися питання раціонального поєднання галузевих і територіальних інтересів в плануванні, то тепер більша увага акцентується на зміцненні методологічних і організаційних основ процесу планування комплексного розвитку регіону.

Значним є внесок у теорію планування, у розробку сучасних концепцій регулювання соціально-економічного розвитку країни та її регіонів вітчизняних вчених-економістів: Бірінберга Б.М., Беседіна В.Ф., Гуревичова М.М., Долішнього М.І, Жмаєва Г.О, Крижанівського Б.М., Мельник А.Ф., Михасюка І.Р., Павленка В.Ф., Панасюка Б.Я, Пили В.І., Поповкіка В.А.,Чумаченка М.Г., Чухно А.А.

Велику увагу розробці наукових основ регіональної політики, вдосконаленню програмно-цільового підходу при вирішенні регіональних проблем приділено у працях Чумаченка М.Г., значний внесок в удосконалення методології прогнозування, планування зробив Панасюк Б.Я.

Разом з тим в економічній теорії та практиці в недостатньо повній мірі вирішені питання суті регіонального управління, стану та можливостей використання його функціональних підсистем в сучасних умовах соціально-економічного розвитку. Більшість існуючих на сьогодні досліджень в Україні в сфері економічного планування носять оглядовий характер і зосереджуються на висвітленні окремих проблем. Вони відрізняються від аналогічних досліджень у розвинутих країнах світу тим, що проходять в умовах державотворчого процесу і зорієнтовані на пошук шляхів гармонійного розвитку економіки регіонів в умовах переходу від директивного керівництва до соціально орієнтованої ринкової динамічної економіки.

Сьогодні практично відсутні фундаментальні роботи, які б узагальнювали та синтезували вітчизняний та зарубіжний досвід регіонального економічного планування, представляли його як систему взаємозв'язаних елементів, форм, засобів, і на основі комплексного підходу визначали б нові організаційні і економічні регулятори стимулювання територіального розвитку, які б знаходили своє відображення в методології розробки програм соціально-економічного розвитку регіонів України. Не достатньо відпрацьованими є сьогодні раціональні форми підтримки регіонального господарства через стратегічну, комплексну, цільову форми планування.

Актуальність теми, невідпрацьованість планових механізмів стосовно нових умов господарювання зумовили вибір теми, визначили мету та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема роботи тісно пов'язана з науково-дослідною роботою, що проводилася у Тернопільській Академії народного господарства на кафедрі прогнозування та державного регулювання за Держбюджетною темою «Обґрунтування напрямків і розробка наукових рекомендацій по вдосконаленню механізму державного регулювання і підтримки малого бізнесу в сфері послуг» (державна реєстрація № 0196и003029).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка рекомендацій щодо подальшого вдосконалення комплексного планування соціально-економічного розвитку територій України, представленого програмами соціально-економічного розвитку регіонів обласного рангу в системі державного регулювання економіки.

Досягнення поставленої мети забезпечується на засадах вирішення наступних завдань:

- * обґрунтування ролі економічного планування в системі державного регулювання економіки в умовах ринкових відносин;
- * визначення ролі регіону як об'єкту економічного планування;
- * теоретичного опрацювання іноземного досвіду у сфері регіонального планування ;

- * виявлення позитивних і негативних сторін в практиці економічного планування в контексті регіональної політики України;
- * формування аналітичної моделі оцінки тенденцій та рівня соціально-економічного розвитку регіону;
- * розробка методики вдосконалення інформаційного забезпечення планування соціально-економічного розвитку регіону;
- * розробка рекомендацій, щодо вдосконалення організаційного механізму формування стратегії соціально-економічного розвитку регіону ;
- * вироблення рекомендацій щодо вдосконалення методів економічного планування соціально-економічного розвитку регіону;
- * розробка пропозицій по вдосконаленню методології розробки програми соціально-економічного розвитку регіону .

Предмет дослідження дисертаційної роботи складає механізм планування соціально-економічного розвитку регіону в системі державного регулювання економіки.

Об'єктом дисертаційного дослідження є Тернопільська область, яка розглядається як складова частина національної економіки.

В основі методики дослідження покладено діалектичний підхід до вивчення економічних явищ та процесів, який передбачає всебічне виявлення закономірностей, тенденцій і взаємозалежностей, що постійно змінюються і розвиваються. В роботі використано також системний, функціональний, історичний підходи, які складають теоретичну і методичну базу функціонально-елементного моделювання досліджуваних процесів. В ході наукового дослідження використані методи порівняльного економічного аналізу, економіко-математичного моделювання, експертних оцінок, багатофакторного прогнозування.

При виконанні роботи використано законодавчо-нормативну базу України, яка визначає правові основи регіональної політики в Україні і місце економічного планування в системі інструментарію державного регулювання економіки; теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, економістів; періодичні видання; статистичні збірники; матеріали науково-практичних конференцій .

Наукова новизна одержаних результатів. Проведення дисертаційного дослідження у вищезазначених напрямках дало змогу досягнути таких нових наукових результатів:

1. Накреслені шляхи вдосконалення теоретичних та законодавчих основ економічного планування в системі державного регулювання економіки.
2. Обгрунтовано необхідність і можливості використання регіонального економічного планування в сучасних умовах господарювання.
3. Визначено місце регіону в економічному плануванні через призму відтворювальних циклів з високим рівнем локалізації.
4. Удосконалено методику комплексного аналізу соціально-економічного розвитку регіону.
5. Запропоновано методику розробки інформаційної системи моніторингу як засобу підвищення ролі плану в регулюванні соціально-економічного розвитку області .
6. Запропонований організаційний механізм розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону на базі комплексної програми соціально-економічного розвитку області.
7. Обгрунтовано механізм розрахунку і прогнозування валового внутрішнього продукту регіону .
8. Вдосконалений балансовий метод планування соціально-економічного розвитку області.
9. Обгрунтовано можливі шляхи зміцнення фінансового забезпечення розробки програми соціально-економічного розвитку регіону через вдосконалення організаційного механізму планування фінансових ресурсів та моделі міжбюджетних трансфертів.

Достовірність отриманих результатів базується на тому, що в роботі використані:

- загальноновизначені засади економічної теорії;
- показники статистичної звітності Державного комітету статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Тернопільського обласного управління статистики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані для вдосконалення:

- 1) комплексного аналізу соціально-економічного розвитку області;
- 2) методичних підходів до планової роботи у регіоні;
- 3) інформаційної системи моніторингу соціально-економічного розвитку області;
- 4) методології обґрунтування фінансового забезпечення розвитку територій і підняття їх господарської активності;
- 5) поглиблення теоретично-методологічного забезпечення навчального процесу на кафедрі прогнозування та державного регулювання економіки Тернопільської академії народного господарства при викладанні курсів “Регіональна економіка”, “Стратегічне планування”, “Державне управління та місцеве самоврядування”.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень апробовані автором:

- * на наукових семінарах кафедри прогнозування та державного регулювання економіки Тернопільської Академії народного господарства;
- * на круглих столах, які проводилися в Тернопільській Академії народного господарства за участю обласної державної адміністрації по проблемах вдосконалення регіональної політики та покращення соціально-економічного розвитку області (21.03.98; 19.03.99);
- * на наукових та науково-практичних конференціях: міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний до ринку період», 1996 р. , м.Тернопіль; міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 30-річчю інституту обліку та аудиту Тернопільської Академії народного господарства, 1996р., м.Тернопіль; міжнародній конференції видавництва «Наука і освіта -98», 1998р., м.Дніпропетровськ; міжобласній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку міст в Україні», 1998р., м.Тернопіль; міжнародній конференції «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: інвестиційні аспекти», 1999р. м.Форос;

Публікації результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано 16 праць, (15 одноосібних і 1 у співавторстві), загальним обсягом 5,1 др.а., із яких 7 статей (одноосібних) загальним обсягом 2,8 друк.арк., надруковані у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяги роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури із 242 найменувань і включає 40 таблиць, 21 рисунок, 5 додатків. Повний обсяг роботи складає 246 сторінок машинописного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

1.1. ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Ринкові відносини є необхідною умовою розвитку сучасної держави, але самі по собі вони не є панацеєю економічного прогресу. Багато країн Латинської та Центральної Америки, Африки й Азії формували свою економіку в умовах ринкових відносин, однак вони перебувають на низькому рівні економічного і соціального розвитку відносяться до категорії країн третього світу. Якщо деякі із них вийшли на передові позиції (Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань - так звані «малі дракони»), то це результат державного впливу. Ось чому сьогодні, як правило, домінують країни зі змішаною економікою, в якій вдало поєднуються ринкове і державне регулювання. Ринок в управлінні соціально-економічним розвитком бере на себе регулюючу, санаційну, ціноутворюючу, інформаційну, посередницьку, стимулюючу функції, які реалізуються через систему інститутів ринкової інфраструктури на основі об'єктивних законів функціонування ринку. А держава виступає в ролі гаранта економічної і соціальної безпеки, попереджуючи і пом'якшуючи наслідки стихії ринку.

Аналіз економічної ситуації в Україні та практика державного регулювання у країнах з розвинутою ринковою економікою свідчать, що до складу основних елементів державного регулювання економіки відносять: правове і адміністративне регулювання; бюджетно-фінансове, грошово-кредитне, цінове та валютне регулювання; індикативне планування, прогнозування, програмування соціально-економічного розвитку; структурне та кон'юктурне регулювання; регіональну, галузеву, науково-технічну, соціальну, екологічну, зовнішньо-економічну політику; державне підприємництво, тощо.

Важливими складовими державного регулювання економіки, які дозволяють підтримувати пропорційність і узгодженість функціонування усіх ланок господарського механізму є планування, прогнозування, програмування. Саме економічне планування, базуючись на основних досягненнях фундаментальної науки і світової практики, дозволяє розв'язати життєво важливі проблеми розвитку суспільства, територій, інституційних одиниць, обґрунтовуючи

при цього напрями реалізації визначених цілей, пріоритетів, стратегічних і тактичних завдань.

Для того, щоб зрозуміти суть планування, розглянемо історичні передумови його виникнення, форми існування, методи реалізації.

Досвід планування в капіталістичних країнах світу розпочав свій відлік з 10-20-их років ХХ століття. Планові документи цього періоду не підкріплювалися економічними заходами державної політики і носили рекомендований характер стосовно забудови міст і землекористування, однак саме ці документи створили підґрунтя для розробки планів на рівні муніципалітетів, регіонів, країни вцілому.

Вперше проблему виваженого макроекономічного регулювання було піднято Дж.М.Кейнсом у праці «Загальна теорія зайнятості, проценту, грошей», що побачила світ у 1936 році. Саме на цей час припадає економічна криза, що супроводжувалася масовим безробіттям, банкрутством, які стали наслідком монополістичних тенденцій розвитку конкуренції. Регулюючий вплив держави у теорії Кейнса був закріплений за системою опосередкованих методів впливу - інструментів фінансової і валютної політики. Для забезпечення стійкого економічного розвитку, держава, на думку Кейнса, покликана підтримувати політику ефективного сукупного попиту, який забезпечить ріст інвестицій в економіку, а отже і справить вирішальну роль у визначенні рівня зайнятості. Однак кейнсіаська теорія державного регулювання практично не мала рецептів для оздоровлення підприємництва, для стимулювання державою приватних інвестицій. Вона носила кон'юктурний характер і була направлена головним чином для вирішення проблем короткострокового антициклічного регулювання через вплив держави на незалежні змінні - схильність до споживання, граничну ефективність капіталу і норму процента. Щоправда, свої недоліки Кейнс визнав уже вкінці дослідження, зокрема, він передбачив, що для забезпечення повної зайнятості, соціальної захищеності населення необхідне зростання функцій держави. На його думку, « держава не повинна намагатися володіти всіма засобами виробництва, а повинна визначати загальний об'єм ресурсів, необхідних для збільшення засобів виробництва, і форми заохочення власників

цих засобів» [92, с.453]. Тобто було запроваджено ідею макроекономічного планування.

Це стало поштовхом для доповнення кейнсіанства позиціями динамізму, планомірності, які дозволили б визначити перспективи розвитку економіки країни. Ось чому з 40-их років починають появлятися нові макроекономічні концепції державного регулювання економіки: дирижи́зм, неолібералі́зм, монетаризм, теорія пропозиції, теорія раціональних очікувань, які по-різному пояснюють міру і інструменти втручання держави у розвиток ринкового господарства.

Офіційно економічне планування почало використовуватися в практиці державного регулювання економіки зразу після другої світової війни. Першими на цю дорогу стали у післявоєнні роки Франція, Нідерланди, Норвегія, Японія. В 60-их роках до складу країн, що підтримували ідею економічного планування, приєдналися Швеція, Фінляндія, Великобританія, Італія, Бельгія, Німеччина, Іспанія, США, Канада і інші розвинуті країни світу.

Планування як інструмент державного регулювання економіки виникло в результаті боротьби двох економічних течій: неолібералізму і дирижи́зму. Представники неолібералізму (А.Мюллер-Армак, В.Репке, В.Ойкен і ін.) вважали планування інтервенцією у вільне ринкове господарство. В.Ойкен, зокрема, прирівнював доцільність планування соціально-економічного розвитку країни до «оркестру з двома диригентами» [227,с.60].

Французький напрям дирижи́зму , представлений працями Ф.Перру, А.Мадісона, Ж.Еллюля, Ф.Блока-Лене, запропонував першу систему державного регулювання, яка вирішувала довгострокові проблеми економічного і соціального розвитку через планування, яке носило рекомендаційний характер для розвитку виробництва і визначало стратегічну концепцію соціально-економічної політики держави [178].

Неокейнсіанці (Р.Харрод, Е.Домар, С.Харріс, П.Самуельсон) стали прихильниками регульованого нагромадження капіталу і зводять суть державного планування до подолання труднощів соціально-економічного розвитку, яке може бути забезпечене плануванням фінансових витрат держави.

Останнє повинно передбачати тимчасовий бюджетний дефіцит, що стимулюватиме інвестиційну активність економіки [50].

Представники лівого кейнсіанства (Дж.Робінсон, П.Срафф, Л.Пазенті) виступають за побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки, в якій особливе місце відводиться соціальним програмам розвитку освіти, охорони здоров'я, соціального страхування, житлового будівництва [72].

Ідея планування отримала підтримку у представників західнонімецької школи (В.Йора, Г.Бомбаха, В.Крелле), яка піддала критиці твердження німецьких неолібералів про економічну нейтральність держави і запропонувала власну теорію планування, яка доповнювала б ринкове регулювання [227, с.63]. В рамках цієї теорії були сформульовані основні переваги планування, до яких можна віднести, зокрема:

можливість отримувати інформацію про наміри державної економічної політики, що збільшує транспарентність ринку і знижує фактор невпевненості, який притаманний всім господарським рішенням;

підтримка економіки в стані динамічної рівноваги;

обмеження сфери державного втручання через чітко визначені сфери регулювання господарської діяльності і можливість встановлення вільного ціноутворення у тих секторах економіки, які не торкаються планом чи програмою;

можливість спрогнозувати стан розвитку економіки загалом, що окремим інституційним одиницям просто не під силу, що знижує ризик господарської діяльності.

Об'єктивними факторами використання планового механізму в державному регулюванні економіки стали:

1. Відносини, що властиві будь-якому господарському акту, і породжують принципи плановірності, які розвиваються по мірі розвитку будь-якого суспільства, поглиблення поділу і кооперації праці.

2. Зростання концентрації виробництва і капіталу, зростання одержавлення економіки і в першу чергу сфери фінансів і виробництва.

3. Потреба враховувати у державній політиці заходи антициклічного регулювання на базі концепції довготривалого росту.

4. Ріст колективного чи суспільного споживання товарів та послуг в загальному обсязі споживчих витрат, яке не може регулюватися кон'юктурою ринку, а вимагає державного впливу. В такій ситуації збільшується кількість ресурсів, які потрібно розподіляти, використовуючи відповідні інструменти планування.

5. Поява нових форм господарювання, виникненням нових секторів економіки.

6. Збільшення негативних екологічних ефектів від економічної діяльності людей.

7. Необхідність враховувати довгострокові перспективи, пов'язані із міжнародними інтеграційними процесами.

8. Необхідність погоджувати і координувати діяльність органів усіх рівнів державного управління, визначати структурні пріоритети розвитку.

Початкова форма планування досить сильно відрізнялася від теперішньої. Спочатку це було короткострокове планування сфери обігу. Так, перші програми, складені в Голандії під керівництвом Я.Тінбергена, були розраховані на один рік і переслідували мету стабілізації ринкової кон'юктури. Потім планування почало набувати середньострокового характеру і поширилися на сферу кредитних відносин і виробництва.

Державне планування в розвинутих країнах світу сьогодні - це симбіоз найгнучкішої і найрухливішої частини економічного базису, капіталу, з економічними функціями держави.

Проведений нами аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з питань управління свідчить, що на сьогодні нагромаджений великий досвід складання прогнозів, планів, програм; розроблений ефективний економетричний інструментарій планування, написана багато статей по теоретичним проблемам планування. Але створити єдину теорію економічного планування як форми державного регулювання економіки не вдалося до цих пір.

Існуючі на сьогодні погляди на проблему планування можна звести до таких позицій:

1. Звужена, яка ототожнює планування з прогнозуванням та програмуванням [44, 78, 97, 134, 142]. На нашу думку, такий підхід

приводить з одного боку до термінологічної плутанини, а з другого - не враховує специфіки кожного із названих видів державного регулювання економіки. Планування – це поняття набагато ширше, ніж прогнозування та програмування, оскільки планування включає аналіз, прогнозування соціально-економічного розвитку, визначення найраціональнішого варіанту розвитку, розробку і реалізацію заходів на досягнення визначених цілей. Кінцевим продуктом планування є план, документ, в якому визначено систему взаємоузгоджених завдань, об'єднаних спільною метою, визначеними термінами, методами і послідовністю досягнення. Прогнозування - це по суті перша стадія планування, яка науково аргументує ймовірні тенденції і напрями стратегічного розвитку, а прогноз містить досить загальні контури визначених цілей і інструментів їх досягнення. Економічне програмування – це інструмент реалізації планових цілей, який дозволяє державі орієнтувати економіку через регулярний і комплексний вплив на її структуру відповідно варіанту соціально-економічного розвитку в рамках ринкового механізму. Основними завданнями програмування - як форми планування в системі державного регулювання економіки є: підтримка економічної стабільності; вплив на якісне перетворення економіки; стимулювання розвитку економіки в рамках наявних ресурсів. Програма характеризується чітко визначеною системою заходів та завдань на досягнення намічених в плані (прогнозі) цілей, узгоджених за термінами реалізації та складом виконавців.

2. Надмірно політизована, яка визначає планування лише як директивну функцію централізованого управління економікою, що базується на суспільній власності на засоби виробництва і законі планомірного і пропорційного розвитку [44, 50, 142, 159]. Але планування має різні форми - директивну, індикативну, стратегічну, і визначення за плануванням лише директивної функції управління буде невірним.
3. Як концептуальний механізм для формування продуманої стратегії розвитку економічної системи, як одна із загальних функцій в абстрактному процесі управління (планування, організація, керівництво,

координація, стимулювання, контроль) [26, 145, 197, 201]. Цей підхід є найбільш поширеним в науці і практиці зарубіжного менеджменту і передбачає моделювання практичної діяльності відповідних суб'єктів управління.

4. Як механізм координації економічного і правового регулювання соціально-економічного розвитку країни, який ніколи не переходить рамки непрямого впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційну сферу діяльності [124, 126, 133, 135, 137, 149, 154, 155, 156];

Відповідно до цих поглядів у сучасній економічній літературі можна виділити такі основні типи економічного планування: директивне (командно-адміністративне); індикативне, структурне, програмне, стратегічне. Коротку характеристику кожного із типів планування подано нами в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні типи економічного планування в системі державного регулювання економіки

Тип економічного планування	Умови виникнення	Механізм реалізації	Наслідки використання
1	2	3	4
1. Директивне планування	Міжнародна ізоляція, тривалий період політики «холодної війни», надмірна державна централізація ресурсів, труднощі становлення соціалізму.	Централізовано розроблені планові показники задаються, переважно, у натуральному виразі вищою ланкою управління народним господарством і доводяться нижчій ланці. План має силу закону і є обов'язковим для виконання.	Суб'єктивізм, бюрократизм, низька самостійність господарських одиниць.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
2. Структурне планування	При трансформації економічної системи від командно-адміністратив-	Планування внутрішніх пропорцій економічної системи (галузевих, виробничо-вартісних, функціонально-речових, відтворювально-економічних,	Відновлення об'єктивних пропорцій валового внутрішнього продукту; роздержавлення, комерціалізація,

	ної до ринкової економіки.	територіальних), які виражають стан суспільного поділу праці в умовах даної системи виробничих відносин.	корпоратизація, кооператизація економіки; приватизація, забезпечення належного рівня споживання населенням товарів і послуг; диверсифікація капіталу у малих підприємствах, тощо.
3. Індикативне планування	Виникає в умовах змішаної економіки, де переважає приватна власність на засоби виробництва	Реалізується через рекомендаційну систему завдань, які вирішують найгостріші проблеми соціально-економічного розвитку країни і мають максимальну державну підтримку шляхом об'єднання зусиль приватного і державного секторів економіки, координації інтересів різних соціальних груп. Показники індикативного плану набирають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через систему правових та економічних регуляторів (ціни, процентні ставки, податки, кредити, валютні курси тощо).	Дозволяє компенсувати помилки планів і прорахунки ринкового механізму; піднімає самостійність господарських одиниць як у формуванні взаємовідносин, так і у відносинах з органами державного управління.
4. Програмне планування	Виникає у результаті росту одержавлення економіки, централізації і концентрації капіталу.	Реалізується через систему економічних програм, в яких за допомогою економічних важелів регулювання здійснюється вплив на суб'єкти господарювання, а планові цифри є досить приблизною оцінкою і служать загальним орієнтиром розвитку економіки з досить великим ступенем невизначеності. Програми не вимагають обов'язкового кількісного виконання.	Прискорюються матеріально-технічні і фінансово-вартісні перетворення структури економіки, піднімається конкурентноздатність національного виробництва на світовому ринку.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
5. Стратегічне планування	Виникло в результаті інтеграції, та інтегралізації виробництва, створення спільного європейського	Вибір головних пріоритетів розвитку національної економіки на довготривалий період, провідну роль в реалізації яких повинна взяти на себе держава. Кожен із вибраних пріоритетів набирає статусу цільової державної програми, яка супроводжується низкою пільг, в першу чергу фінансового	Зміцнюється національна валюта, зростає зайнятість та соціальна захищеність населення, збільшується інвестиційна

	ринку.	характеру.	активність.
--	--------	------------	-------------

Відомо, що світова економіка перейшла від директивного до індикативного планування ще в 60-ті роки, коли приватний сектор отримав достатньо широкий розвиток, що дало змогу на демократичній основі координувати позиції держави і приватного бізнесу. На даному етапі розвитку продуктивних сил підходи до використання індиктивного планування умовно можна згрупувати у 4 позиції [72, с.47]:

Індикативне планування може використовуватися тільки на макрорівні для встановлення пріоритетів розвитку і методів їх державної підтримки при цьому витримується самостійність підприємств.

Індикативне планування є орієнтиром для приватних підприємств на виконання завдань накреслених державою.

Індикативний план є обов'язковим для державного сектору, а приватні підприємства повинні підстроюватися до найбільшого гравця ринкової економіки - держави. Цей план включає в себе показники, які мають орієнтуючу спрямованість для областей, галузей, підприємств; та директивні показники, які є обов'язковими для виконання і включають: державне замовлення, ліміти, економічні регулятори (ціни, податки, процентні ставки, економічні нормативи).

Індиктивне планування є механізмом координації дій і інтересів держави і окремих суб'єктів господарювання через погодження розроблених ними планів.

Починаючи з 90-их років індикативне планування переходить в стратегічну (перспективну) форму. Основні пріоритети розвитку в такій формі визначаються з врахуванням міжнародних інтеграційних процесів, обсягів і темпів зростання виробництва продукції, національного доходу, рівня життя населення, демографічних змін, можливостей науково-технічного прогресу. Щоправда, як і в індикативній формі, так і в стратегічному плануванні проблеми і пріоритети розвитку отримують вирішення через систему цільового програмування [90].

Виходячи із вище сказаного, ми можемо запропонувати власне визначення планування, під яким слід розуміти такий інструмент державного регулювання економіки, який дозволяє науково обґрунтовувати можливі шляхи розвитку конкретного об'єкту управління на певний період часу. Планування базується на прогностичних розробках і на чіткому визначенні цілей розвитку, які досягаються

через систему рішень, робіт, виконання програм, які сприяють досягненню цілей в рамках наявних ресурсів, термінів, відповідних виконавців, і мають на меті рішення важливих проблем розвитку національної економіки, міжгалузевих, галузевих, регіональних і локальних проблем.

Суть планування в системі державного регулювання економіки полягає в :

Глибокому аналізу стану економіки.

Прогнозуванні соціально-економічного розвитку, через формування напрямків, вибір головних пріоритетів, визначенні макропропорцій розвитку.

Визначенні найраціональнішого з позицій держави варіанту розвитку економіки.

Розробці і реалізації заходів щодо досягнення поставлених цілей соціально-економічного розвитку.

Об'єктами регулювання в плані є сукупність взаємозв'язаних і доповнюючих процесів суспільного розвитку, ними можуть бути, зокрема: соціально-економічні процеси, які протікають на підприємстві різних форм власності, місті, регіоні, галузі, країні; національна та регіональна структура економіки; сукупний попит та сукупна пропозиція; соціальний розвиток; рівень безробіття тощо.

Основними методами регулювання в плануванні є директивний (прямий) і економічний (опосередкований). Директивний метод використовується при наявності адміністративно-командної системи управління, єдиної форми власності, відсутності ринкових відносин та економічної самостійності регіонів, підприємств. В літературі такий спосіб регулювання називають управлінням особами [153, с.39].

Економічний метод використовується в умовах ринкової економіки і передбачає поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів при широкій самостійності низових ланок, при цьому на соціально-економічні процеси вплив здійснюється переважно через економічні та правові важелі державного регулювання економіки. Планування в ринкових умовах виконує функції цілеспрямування і орієнтування товаровиробників і споживачів і реалізуються через індикативне планування.

Аналізуючи специфіку планування можна сказати, що:

* планування як економічна категорія враховує та використовує дію економічних законів розвитку економіки, які відбивають зв'язки між економічними процесами та явищами, тобто дію тих факторів, які є об'єктивною необхідністю, і в першу чергу закон пропорційного розвитку економіки;

* планування як форма впливу на економіку є систематичним і комплексним, тобто охоплює усі сфери, фактори, стадії відтворення і в деякій мірі опановує економічним розвитком;

* основу планування становить структурне регулювання економіки;

* стратегічна, програмна форми планування є елементами сучасної ринкової організації економіки, оскільки дозволяють державі не диктувати поведінку господарюючим суб'єктам, а лише орієнтувати їх у поведінці і забезпечувати їх самостійність.

У даний час планування є кон'юктурним (короткостроковим), перспективним середньостроковим і довгостроковим. Часові межі кожного із перерахованих напрямків у різних джерелах встановлюються по-різному. Скажімо, у вітчизняній літературі - це відповідно 1 рік, 2-5 років, від 10 років і більше [129]. Згідно класифікації Європейської економічної комісії ООН, короткострокове планування охоплює 1-2 роки, середньострокове - 3-7 років, і довгострокове - від 7 років і більше [50]. Такі форми планування існують, не як відокремлені одна від одної, а скоріше, як співіснуючі або взаємодоповнюючі одна одну.

Сьогодні у світі спостерігаються тенденції до переходу на середньострокове і довгострокове планування. Дані форми направлені на досягнення заздалегідь визначених структурних змін і забезпечення довгострокового економічного росту. Не дивлячись на експериментальний характер, довгострокові проекти мають ряд переваг:

1. Створюють базу для короткострокового програмування. Цій ідеї безпосередньо служать довгострокові проекти у Франції, Італії, Норвегії, Японії.

2. Сприяють розробці законодавчих важелів регулювання економіки на довгостроковий період. Це має місце в Австрії, Великобританії, Франції, Італії, Голландії, Норвегії, Швеції, Японії, Канаді.

3. Дають рекомендації для економічної політики приватним компаніям. Цієї стратегії притримуються планові розробки в Австрії, Італії, Голландії, США.

Сьогодні у міжнародній практиці державного регулювання економіки функціонують різні форми планування, але їх можна об'єднати у кілька основних видів:

1. Французький зразок непрямого середньострокового планування, яке носить індикативний характер і втілює кон'юктурне і структурне регулювання економіки. Французький план складається із трьох частин: перша - є альтернативним прогнозом розвитку глобальних народногосподарських величин, на основі якого виробляються цілі середньострокового плану, ця частина носить рекомендаційний характер і є своєрідним орієнтиром; друга частина - це програма державних капітальних вкладів і трансфертних платежів, яка є обов'язковою для виконання; третя частина - це дослідження ринку на національному рівні і в розрізі окремих галузей. Починаючи з 1992 року у Франції започатковано перехід від індикативного до стратегічного планування.

2. Німецький зразок рамкового планування, який передбачає планування не самого розвитку, а передумов розвитку тих галузей народного господарства, які є стратегічними пріоритетами структурної політики держави, які забезпечують стабільний розвиток і економічний ріст з використанням методів фінансової і грошово-кредитної політики держави. Такий тип планування сприяє динамізації економічного розвитку з забезпеченням довготривалої конкурентоздатності національної промисловості.

3. Японський варіант непрямого середньо- і довгострокового структурно-стимуляційного державного планування пріоритетних галузей. В цих документах немає вказівок, що до досягнення запланованих цілей на кожний рік, вказується лише середній показник росту. Заходи для досягнення поставлених цілей визначаються можливостями щорічного бюджету. Щорічні плани нагадують прогнози напрямів роботи приватного сектору, на основі чого приймаються антициклічні заходи з кредитного чи фіскального регулювання економіки.

4. Американський варіант непрямого кон'юктурно-орієнтаційного державного програмування виробництва і довгострокового прямого державного програмування науково-технічного прогресу. Американську модель планування

в міжнародній практиці називають адаптивною. План як такий взагалі не складається, але кожне завдання соціально-економічного розвитку в країні набирає сили цільової програми, яка закріплюється відповідними федеральними законами. Термін реалізації намічених завдань охоплює 10-20 років.

5. Шведський зразок м'якого програмування, яке зводиться до розробки кількох альтернативних варіантів економічного розвитку. Програми носять рекомендаційний характер для економічної політики уряду в сфері розробки платіжного балансу, нагромадження і розподілу фінансових ресурсів між різними секторами економіки.

Цілі державного планування економічного розвитку, як свідчить світовий досвід, залежать від типу економічної системи, рівня соціально-економічного розвитку, але основними із них, на нашу думку, є:

- * забезпечення прогресивних структурних змін у господарстві і створення відповідних залежностей між провідними галузями та інфраструктурою;
- * досягнення росту інвестиційної активності економіки і подолання циклічного характеру розвитку виробництва;
- * забезпечення на цій основі інтересів приватного сектору;
- * ріст зайнятості та матеріального добробуту населення;
- * підвищення конкуренції національної продукції на міжнародних ринках.

Цілі планування реалізуються через методи. Вони досить різноманітні, але тісно пов'язані між собою, що дозволило нам об'єднати їх у чотири групи:

1. Це насамперед, методи прогнозування соціально-економічного розвитку.

Прогнозування - це метод науково-обґрунтованого передбачення ймовірних тенденцій і напрямків розв'язання стратегічних завдань суспільства.

Методи прогнозування поділяються на фактографічні, евристичні, комбіновані. Фактографічні методи ґрунтуються на достатньому інформаційному масиві про об'єкт прогнозування та його минулий розвиток і досліджують можливості поширення на майбутнє самих тенденцій і напрямків у розвитку окремих галузей і сфер економіки. Клас фактографічних методів поділяється на статистичні і випереджувальні методи. Статистичні методи ґрунтуються на побудові і аналізі емпіричних часових рядів, до них включають екстраполяцію, інтерполяцію, кореляційний і регресивний методи. Випереджувальні методи

базуються на обробці інформації, що має безпосереднє відношення до часу попередження, і включають метод патентної експертизи, метод скасування наукового започаткування. У складі фактографічних методів прогнозування виділяють:

а) однофакторні методи: методи прогнозування тренду (гармонічні ваги, спектральні методи, метод ковзної середньої, оптимальні фільтри, сплайн-функції різницевого рівняння і ін.); методи прогнозування випадкової компоненти (ймовірнісний метод, метод авторегресії, метод ланцюгових підстановок);

б) багатофакторні методи прогнозування (регресивні моделі, адаптивне згладжування, факторний аналіз, метод групового врахування аргументів, імітаційні моделі, багатовимірну фільтрацію).

Евристичні методи включають в себе експертні та аналітичні методи. Аналітичні методи базуються на математичному моделюванні і застосовуються для нормативного прогнозування. Експертні методи застосовуються тоді, коли інформаційні масиви, які характеризують розвиток об'єкту у минулому недостатні. Базуються дані методи на індивідуальній чи колективній експертній оцінці. Комбіновані методи об'єднують в собі експертні і фактографічні методи.

2. Економічні методи, найважливішими серед яких є:

- * бюджетне фінансування виробництва, структурних змін, державних закупівель і перспективних замовлень приватним підприємствам;
- * регулювання податкових ставок;
- * система прискореної амортизації;
- * регулювання ставок довгострокового кредиту, стимулювання кредитної активності комерційних банків;
- * регулювання величини реальних доходів населення через регулювання мінімальної зарплати, регіональних цін та тарифів.
- * балансове регулювання;
- * нормативний метод, який базується на використанні певної системи норм та нормативів.

3. Математичні методи в плануванні передбачають, по-перше визначення кількісної залежності між окремими секторами економіки за допомогою окремих програм, які потім об'єднуються у формалізовані плани; по-друге, економіко-математичне моделювання з допомогою якого одержують математичний опис економічного процесу. Математичні методи практикуються

для побудови макроекономічної моделі міжгалузевих зв'язків і макромоделей економічної поведінки економічних агентів, споживачів, виробників, інвесторів. Математичні методи знаходять своє відображення у пасивних програмах (інформаційні програми) або активних програмах (виробничі програми).

4. Економіко-математичні методи економічного планування класифікуються на: факторні, структурні, комбіновані (поєднують ознаки двох методів) методи. Факторний метод передбачає виявлення найважливіших ендогенних і екзогенних факторів, що впливають на об'єкт планування, і визначення їх впливу на кінцевий результат (продуктивність праці, собівартість, обсяг виробництва).

Структурні методи описують співвідношення та зв'язки між окремими елементами системи, які утворюють єдине ціле. Такі моделі мають матричну форму і використовуються для аналізу і прогнозу міжгалузевих та міжрегіональних зв'язків. Найпоширенішою формою даного методу є міжгалузевий баланс.

Реалізується державне планування через функціональний механізм, який є складною системою функціональних зв'язків, які залежать від державного устрою, політики, і внутрішніх структурних залежностей сучасного господарства, які базуються на певному ступені розвитку продуктивних сил.

Під плановими ресурсами розуміється сукупність матеріальних, трудових, інформаційних, фінансових затрат, необхідних для досягнення цілі, включаючи витрати ресурсів не тільки у сфері виробництва планового продукту, але й інші сфери суспільного відтворення: на ділянках похідних виробництв, сфери обігу і споживання, які пов'язані з підготовкою і використанням плану. Перераховані особливості надають плану комплексного характеру.

Зміст плану залежить від якісних змін, що відбуваються в економіці і накладають певний відбиток і на функціях державного регулювання. Скажімо в період переходу до ринкових відносин та стабілізації економіки плани вміщують конкретизацію дій уряду по стимулюванню розвитку економіки, створенню сприятливих умов для діяльності усіх господарських одиниць, незалежно від форм власності. При цьому в планах використовуються заходи як прямого державного регулювання, які чітко регламентують поведінку суб'єктів господарювання (нормативні акти, державні замовлення, контракти, ліміти, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти, фінансування, дотування з

бюджету різних сфер діяльності та інші важелі адміністративного характеру), так методи опосередкованого регулювання, які впливають на створення ринкового середовища (монетарна політика, бюджетна політика, податкове регулювання, політика прискореної амортизації).

На стадії піднесення цільові функції держави зазнають якісних змін і зосереджуються переважно на підвищенні рівня зайнятості, стабілізації цін, досягненні позитивного сальдо платіжного балансу, високого рівня економічного розвитку. Відповідно до цих функцій змінюється зміст і структура планів, програм, прогнозів.

На етапі посиленого розвитку функції держави будуть зосереджені на законах непідвладних ринковому господарству, а тому планові документи відображатимуть механізми нового стимулювання росту економіки, контролю над інфляцією, соціального розвитку, охорони навколишнього середовища і т.д.

Планування як процес має рівневу структуру, яку представляє:

- * макроекономічний рівень – планування соціально-економічного розвитку держави в цілому;
- * макроструктурний (міжгалузевий) рівень – планування розвитку найважливіших народногосподарських комплексів;
- * галузевий рівень – планування розвитку окремих галузей народного господарства;
- * мезорівень - планування економічного і соціального розвитку регіонів;
- * мікроекономічний рівень - це рівень первинної ланки, який передбачає планування діяльності підприємств.

Успіх реформування національної економіки і перспективи її подальшого соціально-економічного розвитку залежатимуть не тільки від ефективної державної політики на макроекономічному рівні, але й від її діяльності на регіональному рівні, що є особливо актуальним в процесі інтеграції України у Європейську спільноту. Процеси регіоналізації, що охопили світ і Європу зокрема, можна пояснити, як результат пошуку територіальних та інституційних рамок більш придатних, ніж держава, для стимулювання економічного інтервенціонізму із збереженням ринкової економіки; як наслідок протистояння політиці «зрівнялівки»; як черговий етап розвитку культури, пов'язаної з частиною території, яка має свою власну історію.

Посилений інтерес до регіональних проблем, комплексу внутрішніх і міжрегіональних виробничих зв'язків привів до виділення окремого напрямку планування - територіального економічного планування. Про те, яка роль у регіональній політиці відводиться регіональному плануванню, мова піде у наступному параграфі.

1.2. РЕГІОН ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

Регіональне планування є цивілізованим інструментом взаємодії усіх ланок у рівневій моделі планування економіки і вищим щаблем регіональної політики .

Проблема регіонального планування особливо гостро стоїть в останні 20 років, оскільки існує об'єктивна необхідність досягнення накреслених в планах соціально-економічного розвитку цілей, яка неможлива без забезпечення хоча б відносної рівноваги у розвитку усіх районів країни: вирішення проблем міста і села, великих і малих міст, промислових агломерацій і відсталих районів.

Регіональне планування характеризується різноманітністю форм. Це зумовлено не тільки специфікою, складністю регіональних проблем, як таких, але і особливостями історичного, географічного і демографічного характеру.

Ранні форми регіонального планування появилися у Франції, Італії, Іспанії, Японії пізніше у Англії, Німеччині. В окремих країнах регіональні плани є частиною загальнонаціональних планів (Франція, Іспанія, Італія) в інших - існують самостійно, будучи важливими важелями управління на певному рівні.

На Україні за останні роки практика територіального планування зазнала істотних змін. У 50-60-их роках за раднаргоспівської системи управління економікою в Україні було немало зроблено аби подолати істотні міжобласні відмінності, що склалися історично, насамперед між розвинутими областями Донбасу та Придніпров'я і відсталими областями колишнього Південно-Західного району. У директивних документах того часу наголошувалося на необхідності забезпечення прискореного розвитку західних і поліських областей України. Але ці декларації, особливо після відновлення відомчо-галузевого диктату (1965-1966 рр.), дуже важко було перетворити на практичний курс, оскільки був відсутній механізм міжрегіонального господарського управління. З

1972 року в Україні почали складати плани комплексного економічного і соціального розвитку по областях. Вони не мали директивного характеру і давали зведену інформацію щодо намірів і можливостей, закладених у територіальних розрізах відомчо-галузевих планів. Однак уже тоді зростало усвідомлення обмеженості цих планів для вирішення специфічних регіональних проблем передусім у соціальних та екологічних сферах. В цей період визріває усвідомлення необхідності насичення таких планів загальноекономічними показниками рівня розвитку регіону.

Посилення інтересу до показників, що відтворюють широку палітру міжрегіональних порівнянь потенційних можливостей областей України, було помітним в період 1988-1990, коли активізувався пошук шляхів самозабезпечення, самофінансування регіонів з метою впровадження регіонального госпрозрахунку. Зрозуміло, ця ідея означала відтворення на регіональному рівні принципів натурального господарства і суперечила ефективному територіальному поділу праці. Сьогодні, коли зруйновано старі господарські зв'язки, проблема нарощування власного економічного потенціалу, його диверсифікації з метою зменшення залежності від зовнішніх факторів є цілком природною.

Підчас переходу від централізованої планової до економіки змішаного типу, виникає необхідність подолання наслідків регіональних диспропорцій, міжрегіонального розшарування через механізм зближення рівнів економічного і соціального розвитку областей в системі заходів державної регіональної політики. З цією метою на Україні після проголошення незалежності почала застосовуватися ідея індикативного планування розвитку областей. Індикативні плани соціально-економічного розвитку областей розроблялися з 1992 по 1994 рік включно. З 1995 року по 1996 рік склалися регіональні зрізи народногосподарського плану на основі постанови Кабінету Міністрів України № 15 -56/ 227 від 18.02.95. Офіційно в Україні за плановими документами закріплено назву “програми”. Зокрема, Конституцією України, Статтею 85, передбачене загальнодержавне програмування економічного, соціального, науково-технічного, національно-культурного, екологічного розвитку, а Статтею 143 програмування соціально-економічного та культурного розвитку регіонів [1].

На регіональному рівні економічне програмування отримало законодавче закріплення з прийняттям Закону України «Про місцеве самоврядування» (Статті 25, 42) [7]. Отож, з 1997 року на регіональному рівні складаються програми соціально-економічного розвитку області на короткостроковий період (на 1 рік), які за змістом, структурою нагадують індикативні плани.

У розвинутих країнах світу (США, Канада, Японія, Франція) регіональне планування ще у 60-ті роки отримало чітке нормативне забезпечення як самостійна складова державного регулювання економіки. В Україні Кабінет Міністрів прийняв Постанову № 396-96-11 від 18.11.1996 року, у якій наголошується на необхідності розробки щорічних Державних програм економічного і соціального розвитку України і про перспективи розробки середньострокових (до 2000 року) та довгострокових (на 10-15 років) прогнозів економічного і соціального розвитку України. Реальним втіленням цієї Постанови став Прогноз економічного і соціального розвитку України до 2000 і 2010 року та довгострокова Програма соціально-економічного розвитку «Україна -2010», в яких визначено основні цілі та пріоритети розвитку, можливості їх реалізації на основі ефективної політики державного регулювання [159, 154].

Позитивним кроком у вдосконаленні законодавчого забезпечення планування в Україні стало прийняття Верховною Радою 6.10.99 року в першому читанні Закону України «Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України». В цьому законі зроблено спробу визначити місце, основні завдання, механізм реалізації системи державних прогнозів та програм в державному регулюванні економіки України [32]. Однак функціональне навантаження на програми соціально-економічного розвитку регіону в даному законі не визначено. Єдиним документом, який сьогодні обґрунтовує механізм планування соціально-економічного розвитку територій є Методичні вказівки з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону, схвалені рішенням колегії Міністерства економіки України від 12.11.97. [127].

Необхідність регіонального планування на Україні сьогодні впливає із:

нездатності ринкових регуляторів і державної економічної політики ліквідувати «вузькі місця» регіонального розвитку, забезпечити соціальні гарантії населенню, що проживає на даній території;

із необхідності досягнення регіональних стандартів хоча б середньонаціонального рівня розвитку;

із потреби контролювати сфери отримання прибутку в деяких структурних підрозділах даного територіального комплексу а відповідно, й перерозподільчі процеси, що в ньому виникають.

Місце територіального планування в умовах побудови ринкової економіки можна визначити наступним чином:

* через виняткову інформативну роль планів, в яких міститься ряд показників, які характеризують стан економіки в ретроспективі і в перспективі. Це дозволяє з одного боку аналізувати застарілі проблеми розвитку економіки області і формувати стратегію органам місцевої влади для їх подолання, а з другого - давати інформацію про проблеми, які можуть виникнути;

* через узагальнене дослідження регіонального ринку, яке створює своєрідні орієнтири для приватного сектору при реалізації ними інвестиційної політики;

* через координацію інтересів різних соціальних груп.

Практика регіонального планування дозволяє нам в ньому виділити три рівні:

Перший рівень об'єднує кілька областей або території, кількість чи розміри яких залежать від радіусу проблем, котрі будуть вирішуватися через планові документи.

Другий рівень - територіальний, який збігається з рамками адміністративного поділу, до якого відносять обласні, муніципальні, районні, сільські програми.

Третій рівень - локальний. До нього відносять планові розробки підприємств і організацій, що входять до певного територіального утворення.

Зміст територіального планування, цілі і засоби його вирішення залежать від того, що є його об'єктом. В цьому контексті слід розглянути суть та основні риси регіону як об'єкту економічного планування.

Термін «регіон» у вітчизняній літературі з'явився порівняно недавно, хоча у російській мові він був відомий наприкінці XIX століття і у «Словнику

іноземних мов» І.Ф.Бурдона і А.Д.Міхельсона трактувався як «країна, область, простір, повітря». Потім це слово зникло з вжитку і у наш час появилось у формі прикметника «регіональний», з якого згодом і відновилося поняття «регіон». У міжнародних регіональних дослідженнях інтегровано об'єкт пізнання - регіон, від латинського «regio», що в перекладі означає країна, край, область, район, округ. Від цього слова пішли похідні регіональна економіка, регіональна політика, регіональна програма [73, т.3, с.477].

В сучасній літературі визначення регіону як наукового терміну неоднакове. Його використовують для позначення таксонів (територіальних одиниць, що володіють специфічними кваліфікаційними ознаками), які можуть співставлятися і які належать до різних систем таксонування або до різних порядків в одній і тій самій системі таксонування. Регіон здебільшого ототожнюють з терміном "район" і використовують для виділення території по певній ознаці: за географічними умовами і природно-ресурсною спеціалізацією; за соціально-демографічними параметрами; за економічними параметрами; за історико-географічними та етнографічними ознаками; за адміністративно-правовими ознаками.

Наукові дослідження суті економічних районів, закономірностей економічного районування мають давню історію. Вивченням цих проблем займалися К.І.Арсеньєв, М.П.Огарьов, Д.І.Менделєєв, П.П.Семенов-Тян-Шанський, В.П.Семенов-Тян-Шанський, О.М.Челінцев та багато інших видатних мислителів і дослідників. Район як конкретна територія обмежений ознаками наявності, інтенсивності, різноманітності і взаємопов'язаності явищ. З точки зору різних іманентних ознак, які характеризують специфіку даної території «геоторії», можна виділити різні типи районів:

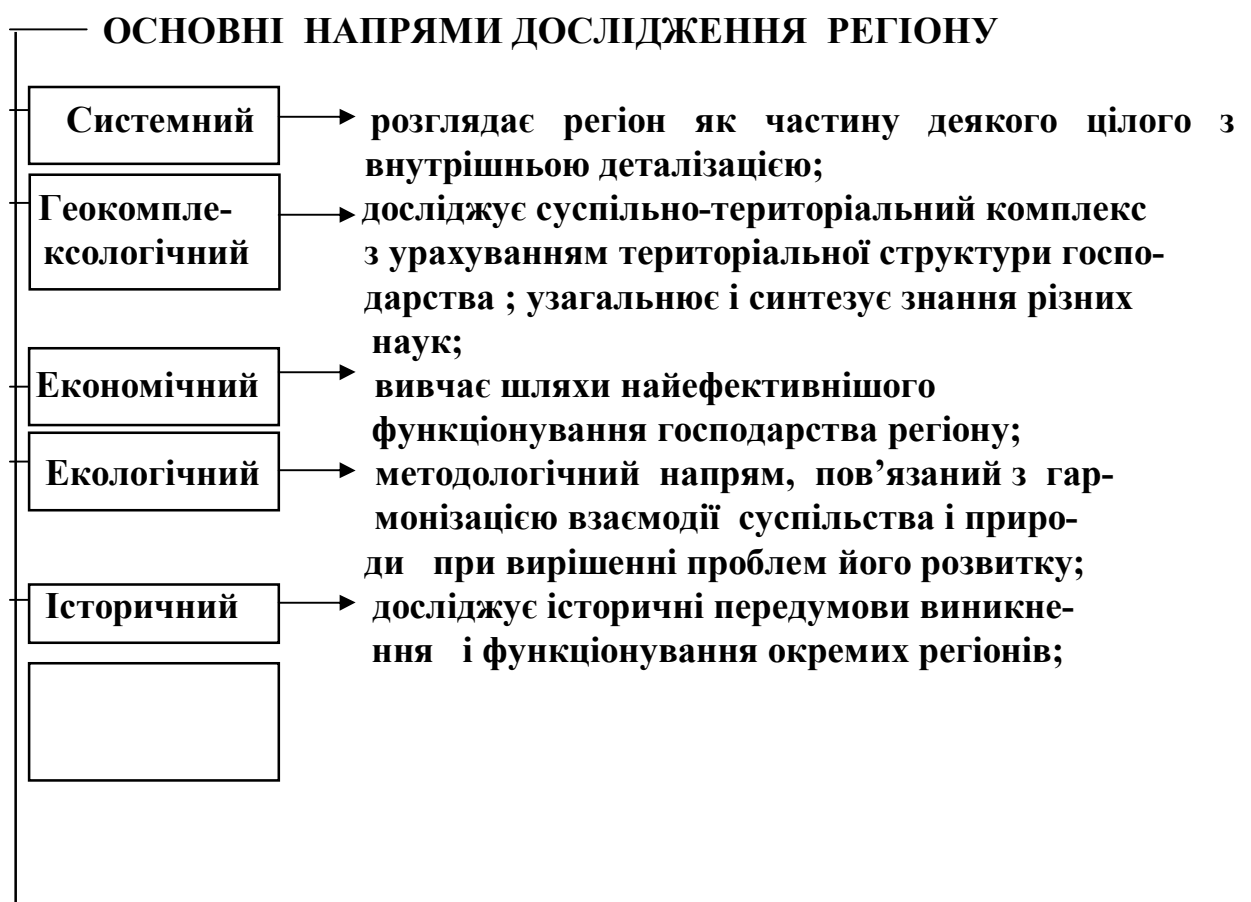
- * ареал - територія, обмежена ознакою наявності даного явища;
- * антиареал - територія, обмежена ознакою відсутності даного явища;
- * зона - територія, обмежена ознаками наявності і інтенсивності даного явища;
- * полігон - територія, обмежена простором конкретного дослідження;
- * осередок - територія, яка є найменшим об'єктом дослідження [74].

При визначенні об'єкту територіального планування, нас цікавитиме регіон як таксономічна одиниця в системі адміністративно-територіального устрою, бо коли об'єктом регіонального планування є кілька адміністративних утворень, то

ускладнюється процес розробки та реалізації планових документів через труднощі інформаційного, фінансового та організаційного характеру. Поряд із необхідністю координувати зусилля кількох міністерств і відомств є потреба об'єднувати і узгоджувати роботу кількох органів регіонального управління. Ось чому раціональнішим варіантом регіонального планування є план соціально-економічного розвитку адміністративного утворення.

В радянській регіональній економічній науці побутувала думка про те, що область не може бути цілісною системою на тій підставі, що вона не є основним об'єктом управління і регулювання виробництва, а її границі не збігаються з границями інших територіальних утворень, зокрема, економічних районів, ТВК, промислових вузлів, тощо. Цей підхід був зумовлений тим, що основні виробничі ланки, розташовані на певній території, повністю підпорядковувалися імперським міністерствам і відомствам. Територіальні органи не могли впливати на вирішення місцевих проблем.

Перехід до ринку, інтеграція у світове господарство, демократизація і децентралізація управління соціально-економічними процесами в Україні довели всю неспроможність і кон'юктурність заперечення об'єктивного існування регіонів обласного рангу як важливої політичної, соціальної, економічної системи. Про це свідчать систематизовані нами у схемі (див. рис.1.1) різноманітні підходи, які склалися сьогодні в міжнародній практиці для дослідження функціонування регіону.

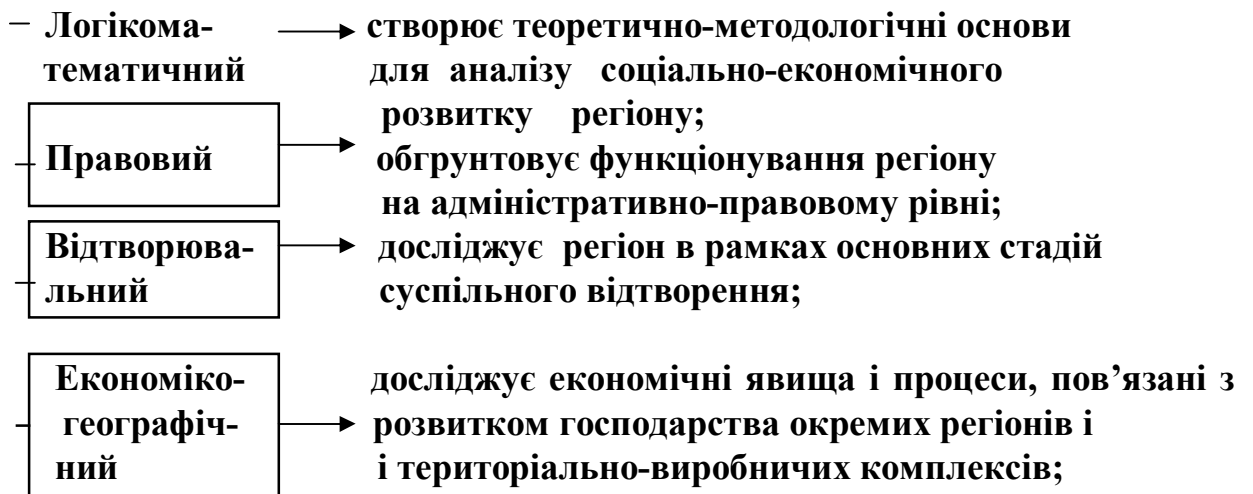

Рис.1.1. Схема основних напрямів дослідження регіональної економіки

Представники економіки-географічного підходу (Н.Н.Некрасов, А.М.Румянцев, А.Е.Пробст, П. М. Аламп'єв, В. А. Поповкін, В.Ф.Павленко, Л.А.Романова) ще за часів Радянського Союзу заклали основи регіональної економіки, як галузі науки яка вивчає закономірності територіального виробництва.

Кожен із представників економіко-географічного підходу вибирає свої категорії для дослідження регіону. Так, Н.Н.Некрасов основою виділення економіки регіону вважає спільність народногосподарських інтересів, які дають можливість раціонально розміщувати продуктивні сили. В склад регіональної економіки він включає територіальну організацію виробництва, формування територіальних пропорцій, розміщення і використання природних ресурсів, регіональні особливості науково-технічного прогресу і народногосподарські комплекси, розміщення населення і регіональні соціальні проблеми [136].

А.М.Румянцев в основі виділення регіону бачить розміщення продуктивних сил: "Регіональна економіка, - на його думку, - спираючись на всю сукупність знань про продуктивні сили суспільства, направлена в майбутнє, визначаючи наукову основу раціональної територіальної організації господарства країни [73,т.3, с.477].

А.М.Пробст, П. М. Аламп'єв під регіоном розуміють територіально-виробничу комплексність різноманітних виробництв, що пов'язані між собою певною пропорційністю в результаті внутрішньорайонного поділу праці [27].

Р.А.Романова під регіоном розуміє територіальне об'єднання людей, які є стійкими до економічних впливів ззовні, зберігають традиційні цінності, несуть певну культуру, активно залучаються в процес суспільних перетворень [172].

В.Ф.Павленко під регіоном розуміє сукупність галузевих економік. На його думку, регіональна економіка вивчає конкретну економіку окремого регіону, насамперед всі загальноекономічні питання і показники, які впливають із народногосподарських балансів, загальні закономірності, фактори та проблеми розвитку [144].

Серед економістів-географів найближче до істини у визначенні регіону підійшов В.А.Поповкін, який вважає, що регіон слід розглядати «як територіальну частину народного господарства країни, якій органічно притаманні географічна і економічна цілісність» [152, с.74].

Вцілому аналіз наведених визначень дає змогу зробити висновок про те, що представники економіко-географічного підходу під регіоном вбачають цілісну економічну систему з певною виробничою спеціалізацією в загальному ланцюгу народного господарства, яка має як внутрішні так і зовнішні зв'язки, пов'язані із суспільним поділом праці.

Дані визначення є дещо односторонніми, оскільки абстрагуються тільки на певній господарській діяльності, яка і визначає місце регіону в суспільному поділі праці.

На нашу думку, суть регіону найповніше можна розкрити, базуючись на відтворювальному підході. При цьому слід виходити із того, що процес праці, який відбувається на певній території - це взаємодія господарської діяльності людей і природи, скерованої на її раціональне використання. Складність процесів, які відбуваються на певній території, де людина створює своєю діяльністю матеріальні блага, обмінюється ними в процесі споживання, і визначає зміст регіону.

Саме відтворювальний підхід поставили у визначення регіону провідні зарубіжні вчені-регіоналісти: Бернар Гурне, Д.Ру, Д.Сульє, Т.Пітерс, П.Саймон, П.Друкер, М.Портер, Е.М.Гувер, Ф.Джаратані, Е.Маркузен і інші.

Так, скажімо, Бернар Гурне, французький економіст вважає, що регіон у Франції є найбільш децентралізованим видом територіальної спільності на зразок

наших адміністративних областей. Він представляє собою групу людей, які проживають на його території, діяльність яких свідомо коректується державою для досягнення цілей суспільного розвитку. Регіон слід розглядати як «формальну складну організацію, яка має набір взаємопов'язаних цілей і завдань, які визначені потребами населення, його окремими суспільними групами, господарюючими суб'єктами і державою, яка дотримується зовнішніх правил поведінки і діє в межах встановленого порядку» [51, с.11].

Е.Маркузен під регіоном розуміє утворене в рамках адміністративної юрисдикції групування [231, с.17] .

Проблеми регіональної економіки інтенсивно досліджувалися при допомозі Міжнародної асоціації регіональних наук. Так, скажімо, автори престижного підручника по регіональній економіці Е.М.Гувер і Ф.Джарратані із Пітсбурзького університету дають таке визначення - "... регіональна економіка є певною структурою , в рамках якої може бути поданий просторовий характер економічної системи. Ми намагаємося встановлювати фактори, які впливають на розподіл економічної діяльності в просторі, які дозволяють зрозуміти як цей розподіл змін створює важливі наслідки для громадян і общин " [230, с. 3].

Американські вчені-регіоналісти до основних питань дослідження регіону відносять спеціалізацію регіонів, рівні ділової активності, екологічні, демографічні питання, просторову структуру міських поселень, диференціацію вартості робочої сили по регіонам, транспортні проблеми, фіскальні проблеми, ефективне використання природних ресурсів.

До провідних вітчизняних вчених економістів, які займаються дослідженням регіональної економіки, можна віднести В. Павленка, М.Долішнього, В.Поповкіна, С.Злупко, А.Мельник, М.Чумаченка і інших.

М.Г.Чумаченко, будучи керівником Інституту економіки промисловості НАН України, став першим ініціатором і безпосереднім учасником регіональних досліджень в інституті, започаткувавши новий науковий напрям - теорія економіки регіону . Він вважає, що "регіон - це частина держави, яка виділена в адміністративну одиницю за сукупністю різних ознак. Ця територія свідомо коректується державою з метою досягнення поставлених цілей суспільного розвитку і запобігання руйнаційним діям зовнішніх сил. На Україні первинним регіоном є Автономія Криму і адміністративні області» [217,с.17] .

Адміністративно-територіальний поділ України склався історично. Після реформування адміністративного поділу в колишньому Радянському Союзі (1932р.) територія України мала 7 областей: Вінницьку, Дніпропетровську, Донецьку, Київську, Одеську, Харківську і Чернігівську. В 1939 році до складу України увійшли Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області. В 1940 році до України було приєднано Чернівецьку область. До 1941 року було утворено Житомирську, Запорізьку, Кіровоградську, Миколаївську, Полтавську, Сумську і Хмельницьку, Ворошилоградську (теперішня Луганська) області. У 1945 році до України було приєднано Закарпатську область. Після 1945 року ще було утворено Херсонську і Черкаську області.

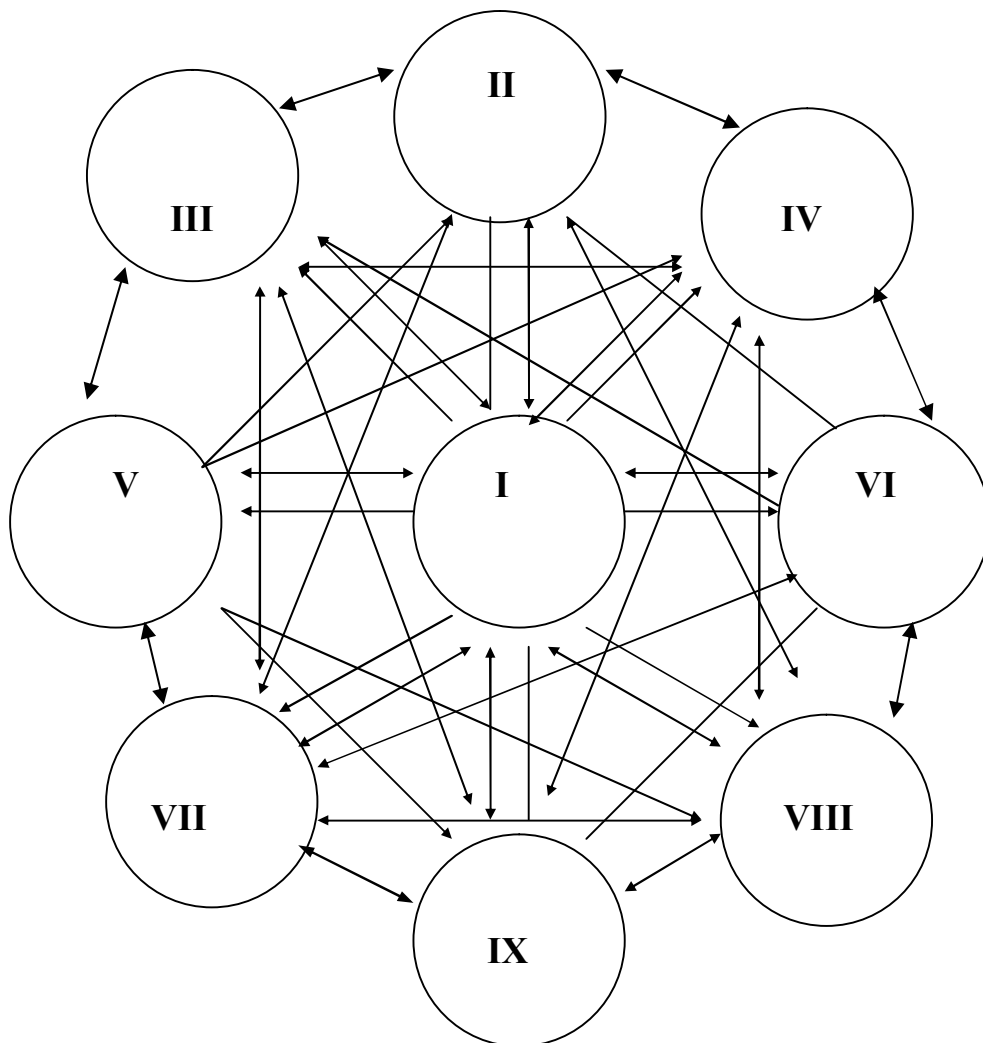
Систематизуючи вище сказане, ми можемо запропонувати власне визначення регіону, базуючись на відтворювальному підході. Регіон - це територія рамки якої визначаються адміністративним поділом, вона має характерні природно-географічні, історико-демографічні, політико-адміністративні особливості, які створюють матеріальні умови для виробничої діяльності, забезпечують місце проживання та організацію побуту і відпочинку населення. Для неї характерні ознаки цілісності економічної і соціальної підсистем, поєднання інтересів всіх суб'єктів господарювання на місцях. Конкретним вираженням цієї цілісної єдності є наявність на даній території сукупності найрізноманітніших виробництв і галузей, які охоплюють сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних та духовних благ. Основними елементами області як складної господарської системи є промислові, сільськогосподарські, житлово-комунальні підсистеми, галузі загальногосподарського призначення, зокрема, капітального будівництва, транспорту, зв'язку, енерго-, водо-, газопостачання, матеріально-технічного забезпечення, соціальної сфери з її соціально-побутовою структурою. Саме ці елементи, будучи розташовані на конкретній території, утворюють цілісну територіальну структуру, яку можна відобразити за допомогою схеми (див.рис.1.2).

Цілісність як ознаку регіону слід розглядати і в інших аспектах. По-перше, просторова цілісність, як основа економічної відокремленості регіону, характеризується відтворенням кінцевого продукту в галузевому розрізі(промисловість, сільське господарство, капітальне будівництво,

транспорт і т.д.). Галузева структура виробництва визначає місце і спеціалізацію регіону в системі господарського комплексу країни, його внесок у вирішення народногосподарських завдань.

По-друге, цілісність повинна забезпечуватися і за сферами технологічного циклу відтворювального процесу в регіоні (виробництво, розподіл, обмін, споживання). При цьому найважливішими завданнями регіону є забезпечення необхідною кількістю споживчих благ і послуг та обмін їх на доходи населення, забезпечення матеріальних умов населенню для продуктивної праці, відпочинку, навчання, підвищення кваліфікації, організації побутових і комунальних послуг, тощо.

ВЗАЄМЗВ'ЯЗКИ МІЖ ОСНОВНИМИ БЛОКАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО РЕГІОНУ

I демографічний;
II природній;

V інформаційний;
VI економічний;

IX інші;

III соціальний; VII науково-технологічний;
IV освітній; VIII комунікаційний;

Рис.1.2. Схема взаємозв'язку основних блоків регіону

По-третє, цілісність повинна забезпечуватися інтеграцією різних форм суспільної власності, яка формується на державному, регіональному і муніципальному рівнях.

Отже, цілісність як основа змісту регіону означає єдність відтворення суспільного продукту, робочої сили і елементів навколишнього середовища, що утворюють територіальний соціально-економічний комплекс (ТСЕК). Він є поєднанням структурно впорядкованих галузей суспільного виробництва. У рамках ТСЕК складається певна система територіальних виробничих зв'язків, які регулюються дією економічних законів. Визначення регіону як територіальної політико-економічної цілісності дає можливість встановити його місце у процесі суспільного відтворення.

Другим важливим принципом розвитку території є комплексність, яка передбачає створення оптимальних умов функціонування виробництва, вдосконалення умов праці і побуту населення окремого регіону. Комплексність включає в себе пропорційність, тобто розвиток окремих галузей інфраструктури в певних, об'єктивно необхідних пропорціях.

Перераховані нами критерії функціонування економіки регіону відображають важливі якісні сторони народного господарства даної території і відіграють важливу роль при відборі проблем, які мають вирішуватися через механізм економічного планування.

Об'єктом регіонального економічного планування є регіональний відтворювальний процес, який є проміжною ланкою між суспільним відтворенням цілої країни і індивідуальними відтворенням окремих виробництв.

Предметом територіального економічного планування є механізм функціонування економічної системи, якою є область.

Основним завданням територіального планування є забезпечення нормального відтворювального процесу. Але якщо навіть відтворювальні цикли порушуються, що в сьогоденні умовах є вже закономірним явищем, то ця

проблема вирішується через інструменти цільового економічного програмування.

Зміст відтворювальних процесів найкраще можна розкрити за допомогою таблиці 1.2. З таблиці видно, що домінуючу роль в індивідуальному відтворенні відіграє підприємство, в регіональному - сукупність внутрішньо організованих підприємств, в суспільному - регіональні народногосподарські комплекси.

Для даної схеми відтворювальних процесів характерними рисами є: технологічна замкнутість та пропорційність кожної виробничої ланки; багатопрофільність виробничого комплексу, зумовлена різноманітністю і якісною визначеністю суспільних потреб, які можуть мати регіональний і загальнодержавний характер; об'єктивна обумовленість досягнення цілей господарськими суб'єктами.

Таблиця 1.2

Форми суспільного відтворення

Стадії	Індивідуальне відтворення	Регіональне відтворення	Народногосподарське відтворення
1	2	3	4
1.Виробництво	Технологічно завершений виробничий процес як результат раціонального поєднання ресурсного і людського потенціалу	Формування багатогалузевого виробничого комплексу з урахуванням повноти і пропорційності виробництва	Формування народногосподарських комплексів
2.Розподіл	Розподіл продукту, формування первинних доходів.	Перерозподіл національного доходу, формування доходів і витрат місцевих бюджетів.	Перерозподіл національного доходу. Формування доходів і витрат Державного бюджету. Перелив робочої сили між регіонами.
3. Обмін	Реалізація виробленої продукції і організація заміщення використання ресурсів для повторного виробничого процесу.	Міжгалузевий і внутрішньогалузевий обмін у регіоні. Формування регіонального ринку засобів виробництва, предметів споживання, послуг.	Міжрегіональний обмін.
4.Споживання	Споживання факторів виробництва.	Особисте, суспільне, невиробниче споживання.	Невиробниче споживання у сфері загальнодержавного управління.

Основними функціями регіону у державному відтворювальному процесі є:

- * активна участь у вирішенні народногосподарських завдань;

- * організація ефективного використання регіональних ресурсів;
- * активізація трудової активності населення на основі оптимізації міжгалузевих економічних і галузевих зв'язків;
- * раціональна організація виробництва;
- * встановлення оптимальної структури території;
- * забезпечення комплексного розвитку всього господарства з врахуванням конкретних соціальних і природно-економічних умов;
- * формування ринкового середовища, яке забезпечуватиме соціальну захищеність громадян, створюватиме належні умови для функціонування господарських суб'єктів.

Соціально-економічне середовище регіону формується і регулюється за допомогою локальних відтворювальних циклів, набір яких міняється в залежності від рівня розвитку, соціально-економічного потенціалу області, цілей і завдань розвитку господарства. Відтворювальні цикли з високим рівнем локалізації, подані на рисунку 1.3, проходять через усі фази регіонального відтворювального процесу і є основою економічного і соціального розвитку регіону. Вони забезпечують умови для взаємодії усіх ланок адміністративно-територіального утворення.

Дані цикли повинні розглядатися як єдина система взаємозалежних і взаємодіючих ланок. Так, цикл відтворення грошово-кредитних і фінансових ресурсів взаємодіє з циклом відтворення і реалізації матеріальних і товарних ресурсів, що визначає нормальний ритм функціонування кожної окремої ланки і господарства регіону в цілому.

Формування грошових і фінансово-кредитних ресурсів	Інвестиційний процес	Послуги галузей регіональної виробничої інфраструктура
Ефективне використання регіональних ресурсів		Наукові знання і інформаційні потоки
Послуги	Виробництво товарів	Надання

некомерційного сектору	народного споживання	платних побутових послуг
-----------------------------------	-----------------------------	-------------------------------------

Рис.1.3. Відтворювальні цикли з високим рівнем локалізації

Вплив відтворювальних циклів з високим рівнем локалізації на функціонування регіональної економіки можна прослідкувати через їх властивості, до яких відносять :

1.Взаємозв'язок з усіма фазами регіонального відтворювального процесу. Ці зв'язки можуть бути прямими чи непрямими, але ціль у них одна - сприяти нормальному розвитку і функціонуванню виробничого процесу через виробничо-економічний і технологічний аспекти управління. У сфері розподілу місцева влада впливає на розподіл регіональних ресурсів; на створення умов міжгалузевого і міжрегіонального розподілу матеріальних і товарних ресурсів; на розподіл і перерозподіл чистого продукту; на формування грошових доходів і витрат населення. У сфері обміну місцева адміністрація вибирає найефективніші шляхи товарообміну, внутрішньорегіональної кооперації, регулює розподіл послуг внутріобласної виробничої і соціальної інфраструктури.

Через відтворювальні цикли встановлюється нерозривний зв'язок з процесами виробничого і невиробничого споживання, на які місцева влада може впливати, використовуючи важелі грошово-кредитного, бюджетно-фінансового, цінового регулювання.

2.Вплив на соціально-економічний розвиток підприємств через стимулювання і оптимальне поєднання їх інтересів з завданнями комплексного розвитку регіону. Насамперед, це стосується інфраструктурного обслуговування населення; підняття рівня життя, ефективного використання трудових, матеріальних, фінансових і природних ресурсів. Регіональні органи влади можуть використовувати важелі комплексного і цільового планування.

3. Формування пропорцій, які в найбільш повній мірі відповідають назрілим завданням розвитку економіки і підвищення рівня життя людей. Дана особливість циклів передбачає: встановлення залежності між ресурсними можливостями регіону і ефективністю функціонування економіки; визначення пропорцій між економічними і соціальними процесами розвитку регіону;

проведення ресурсозберігаючої, природоохоронної політики; вдосконалення управлінської діяльності місцевих органів влади.

В залежності від механізму протікання регіональних відтворювальних циклів в територіальному плануванні виділяють два напрями: відтворювальний і проблемний. Ці напрями взаємопов'язані між собою, але одночасно займають свої місця у розвитку територіально-адміністративного утворення.

Матеріально-речовою основою відтворювального напрямку є плани соціально-економічного розвитку, які в умовах національної економіки набирають вигляду програми соціально-економічного розвитку області.

Основними завданнями відтворювального напрямку в плануванні соціально-економічного розвитку регіону є:

1. Відображення інтересів суспільного відтворення на всіх рівнях, забезпечення цим самим комплексного розвитку регіональної системи.
2. Постійне нарощування економічного потенціалу регіональної системи.
Мова йде про регіональні комплекси з великим рівнем локалізації (розвиток виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури, нарощування потужності мінерально-сировинної бази).
3. Сприяння оптимальному розподілу матеріальних благ та послуг, який би враховував реальний територіальний розподіл праці, ефективну географію розміщення матеріального виробництва.
4. Забезпечення територіальної диференціації структури капітальних вкладень з метою забезпечення вирішення економічних завдань і вирівнювання умов життя людей в різних районах.

Позитивними рисами відтворювального напрямку територіального планування є: можливість використовувати бюджетно-фінансові важелі державного регулювання економіки, які забезпечують перерозподіл національного доходу країни в інтересах досягнення регіональною системою прогнозних економічних і соціальних показників; використовувати ресурсні переваги і потенціал кожної території; координувати інтереси різних соціальних груп; проводити узагальнене дослідження ринку і створювати своєрідні орієнтири для суб'єктів господарювання; стимулювати ділову активність області; вдосконалювати регіональну інфраструктуру; виробляти і реалізувати пріоритети розвитку економіки області. Поряд з цим практика реалізації даного

напрямку планування свідчить про недостатнє використання зазначених переваг. Немає чітко відпрацьованого організаційного механізму планування, через це для того, щоб отримати необхідну підтримку з боку інституційних структур, участь яких у розробці програми (плану) соціально-економічного розвитку регіону була б бажаною, доводиться опиратися на авторитет начальників управлінь обласної державної адміністрації. Сьогодні через систему планування можна прослідкувати перспективи розвитку промисловості, агропромислового комплексу, будівельної галузі, торгівлі, сфери послуг, проведення ринкових перетворень, тоді як менша увага приділяється фінансовому, зовнішньоекономічному секторам, сектору домогосподарств. Взагалі не відслідковується вплив тіньового сектору на ділову активність економіки регіону. Відсутній механізм контролю над процесом виконання накреслених програмою соціально-економічного розвитку регіону завдань. Із-за недостатнього фінансового забезпечення практично не працює пріоритетна підтримка перспективних форм господарювання, не працює механізм регіонального замовлення. Діючому механізму планування бракує досконалого інформаційного забезпечення. Все це викликає необхідність вдосконалення функціонального механізму планування комплексного розвитку регіону.

Проблемний напрям територіального планування, як правило, використовується за умов, при яких пропорції регіонального відтворювального процесу порушуються. Тому виникає необхідність своєчасно вирішувати питання, пов'язані не тільки із капітальними вкладеннями, матеріально-технічним забезпеченням, але із вдосконаленням бюджетно-фінансових відносин між регіональними рівнями адміністративно-територіального відтворення. Реалізуються даний напрям через систему цільового програмування. До числа проблем, які потребують програмно-цільового підходу в практиці регіонального планування відносять:

- * проблеми розвитку виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури;
- * проблеми, часові рамки рішення яких виходять за існуючі горизонти комплексного планування, як правило, це програми науково-технічного прогресу;
- * проблеми соціального захисту ;
- * проблеми здоров'я, освіти, культури;

* проблеми оподаткування (селективний розподіл коштів урядових і державних програм, перерозподіл річних податкових надходжень чи зобов'язань).

Теоретично цільова програма є сукупністю взаємопов'язаних заходів науково-технічного, економічного, соціального і організаційного характеру, направлених на досягнення певної цілі суспільного розвитку з врахуванням оптимального використання ресурсів при існуючих в них обмеженнях. Програма включає кінцеву ціль і відповідні підцілі, згруповані в підпрограми заходів.

Класифікацію існуючих цільових програм можна провести в розрізі кількох аспектів. За рівнем управління виділяють: народногосподарські, міжгалузеві, галузеві, міжрегіональні, регіональні програми, програми підприємств.

За характером цілей і проблем виділяють: соціально-економічні, науково-технічні, наукові, природно-ресурсні, організаційно-господарські програми.

Окремо слід виділити державні програми регіонального вирішення, до складу яких входять: спеціальні програми розвитку окремих галузей, секторів, районів; комплексні програми розвитку національної економіки; програми діяльності державних економічних органів; стабілізаційні програми; регіональні програми, пов'язані із освоєнням нових районів, природних ресурсів, формування нових територіально-виробничих комплексів. Прикладами таких програм є Державні програми соціально-економічного розвитку Придніпровського регіону, Карпатського регіону, Подільського регіону, Українського Причорномор'я. Об'єктами програм стали приазовські зони Донецької і Запорізької областей. Перераховані програми об'єднують області, які мають спільне не тільки в економіко-географічному, природно-ресурсному, господарському потенціалі, а й в проблемах розвитку.

В умовах загальнодержавної соціально-економічної кризи багато економістів покладають надію саме на державні регіональні програми [78, с.65]. На підтвердження цього вони виставляють ряд аргументів:

1. В умовах фінансового дефіциту можна забезпечити оптимальний міжрегіональний розподіл державних асигнувань.
2. У процесі розробки програм можна забезпечити цивілізовані процедури селективного відбору суб'єктів господарювання, на які поширюється

режим державної підтримки. Тоді вдається ліквідувати, або хоча б мінімізувати, абсолютно хибну практику прямих стосунків між підприємствами і урядом.

3. У рамках програм можна забезпечити комплексний підхід до розвитку території на основі комбінації різних джерел фінансування і при цьому спрямовувати державну підтримку на вирішення пріоритетних завдань.
4. Режим економічного сприяння встановлюють для програм в цілому, а не для окремого суб'єкта господарювання. Отже, знижується процедура контролю за встановленими правилами гри, що повинно сприяти надійності та ефективності програмування.
5. Програми дозволяють реалізувати регіональний підхід до управління соціально-економічними процесами шляхом диференційованої легітимізації форм і методів державної підтримки розвитку територій. Це дозволяє зняти з держави зайві клопоти, пов'язані з постійними претензіями регіонів на додаткові повноваження та особливі права.

Але ці переваги ще не гарантують результативності програм. Сьогодні вже стало модним вирішувати ту чи іншу проблему обіцянкою розробити окрему програму. В такій ситуації державні органи влади уникають протистояння між гілками влади і зменшують напругу у суспільстві. Інша сторона покладає на державні програми утопічні надії, не враховуючи гострий дефіцит коштів і ресурсів. Але, якщо навіть і досягнуто компроміс на рахунок ресурсного забезпечення, то результативність програм рідко відповідає задуманому.

Взяти для прикладу можна Державну програму соціально-економічного розвитку Поділля, яка охоплює Вінницьку, Хмельницьку і досліджувану нами Тернопільську області. Вона була затверджена Постановою КМУ від 12.04.95 року і передбачає три етапи реалізації:

- Перший - 1997-2000 рр. , пов'язаний із припиненням руйнівних процесів в економіці і створення передумов для її реанімації.
- Другий -2001-2005 рр., пов'язаний із повною стабілізацією і поступовим відновленням активних динамічних процесів соціально-економічного розвитку;

- Третій - 2006-2010 рр., пов'язаний із розвитком регіональних і обласних територіально-виробничих комплексів, активною діяльністю на європейських і світових ринках.

Державною програмою передбачено:

- структурну трансформацію господарського комплексу;
- вдосконалення і розвиток внутрі- і міжрегіональних зв'язків, зовнішньоекономічного співробітництва;
- пріоритетний розвиток агропромислового комплексу, поглиблення його спеціалізації у буряківничому, зерновому, м'ясо-молочному напрямі, розвиток машинобудування для збирання, транспортування, обробки, зберігання, комплексної переробки сільськогосподарської продукції ;
- забезпечення подальшого розвитку легкої промисловості, виробництва будівельних матеріалів, скляних, фаянсових виробів на базі власної сировини із застосуванням маловідходних технологій;
- стабілізацію і покращення демографічної ситуації, розвиток соціальної сфери, підвищення зайнятості;
- ефективне використання рекреаційного потенціалу території та забезпечення екологічно безпечних умов проживання населення;
- збереження та відродження історико-культурної спадщини краю ;
- програмою передбачені пріоритети розвитку для кожної області зокрема з врахуванням їхньої спеціалізації.

Поряд із усіма позитивними моментами, перерахованими на папері, чотирьохрічна практика дії цієї програми свідчить про ряд проблем, пов'язаних з її виконанням:

- * відсутній відпрацьований механізм фінансування розробки програми, що призводить не тільки до затримки робіт, але і до знецінення проміжних результатів;
- * відсутня методологія і схема виконання робіт, що не тільки утруднює порівняння рішень, дій, показників по різних регіонах, але і приводить до значного подорожчення програмного продукту;
- * відсутній механізм надійного і своєчасного обміну інформацією .

Невідпрацьований функціональний механізм реалізації державних цільових програм у вітчизняних умовах заставляє нас задуматися над доцільністю такого програмування, особливо в умовах гострої фінансової кризи. До того ж, практика економічного планування у розвинутих країнах світу (США, Канада, Франція) свідчить про те, що більш дієвим у системі державного регулювання є саме регіональні програми, які мають чітку прив'язаність до конкретної території і виконують функцію соціального регулювання.

Цільові програми соціально-економічного розвитку області в Україні в умовах побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки повинна мати свої особливості, до них, на нашу думку, можна віднести:

- наближення цілей даної програми до цілей і завдань економічного і соціального розвитку країни;

- зміцнення фінансового забезпечення накреслених в планових документах заходів на основі використання місцевого потенціалу;

- високу економічну та соціальну ефективність очікуваних кінцевих і поетапних результатів;

- мінімальний негативний вплив на екологію та максимальну (при фіксованих затратах) ефективність заходів по збереженню екологічної рівноваги;

- можливість значного удосконалення структури виробництва при максимальному використанні географічних факторів;

- поліпшення транспортно-географічного зв'язку регіону та інше.

Найактуальнішими з точки зору сучасних проблем і завдань регіонального програмування є вдосконалення методик відбору проблем для програмного вирішення, визначення критерію їх важливості для економіки регіону; розподілу ресурсів в першу чергу фінансових за умов їх обмеженості; оцінки ефективності програмних рішень; ресурсного обґрунтування програмних завдань; моніторингу процесу їх реалізації.

Можливості регіонального економічного планування залежать від регіональної політики, яка стане предметом розгляду наступного параграфу.

1.3. ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У розвинутих країнах світу регіональне планування є організаційно-економічним засобом реалізації регіональної політики. Зарубіжні економісти виділяють наступні етапи перетворення регіональної політики в регіональне планування [227, с.257]:

Розробка заходів, які сприяють рішенню окремих локальних проблем, наприклад безробіття, перенаселення, виключно в місцях їх виникнення.

Розгляд завдань регіонального розвитку, які стосуються регіону вцілому, необхідних для вироблення єдиної політики для району і можливих шляхів фінансового забезпечення.

Інтеграція внутрірегіональних планів і програм в національний план (програму).

Поділ національного плану на декілька регіональних планів (програм), які розглядаються з точки зору конкретного вкладу кожного регіону в економічний ріст країни.

План соціально-економічного розвитку регіону будучи організаційно-економічним та інформаційно аналітичним документом, втілює в собі положення економічної політики держави, вміщує систему цільових завдань і заходів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою досягнення поставлених цілей у відповідному прогностичному періоді. Особливості регіонального економічного планування в тій чи іншій країні залежать від концепції, яка закладена в регіональній політиці. (Див. схему на рис.1.4).

Рис.1.4. Схема основних підходів до організації регіональної політики

Першою сходинкою зародження та еволюції регіонального управління можна вважати галузевий підхід. Його суть заключається в наступному. Різні ділянки господарської системи включаються у сферу дії будь-якої системи управління. Зауважмо, що часто одна і та ж ділянка стає об'єктом управління одночасно кількох систем.

Галузевий підхід формується при вельми невеликій управлінській ролі місцевих органів влади. Крім цього при послідовному впровадженні положень такого підходу реальна участь місцевих органів в прийнятті управлінських рішень знижується, а зростає вплив галузевих суб'єктів управління, особливо представників тих відомств, які забезпечують найбільшу кількість робочих місць, найвищі капіталовкладення, тобто відіграють особливо роль в соціально-економічному житті регіону. В даному випадку управлінські рішення в найбільшій мірі відображають інтереси даних відомств. Економічні і фінансові умови формування місцевого бюджету стають такими, що місцеві органи фактично зацікавлені у включенні свого регіону в яку-небудь галузеву структуру з тим, щоб оживити тут соціально-економічну діяльність.

Головним недоліком галузевого підходу є те, що він нездатний забезпечити комплексний характер регіональної політики. Він націлений на рішення часткових галузевих проблем до того ж після того, як ці проблеми виникають. Оптимізація природовикористання, охорона навкілля, не говорячи вже про інші інтереси регіону (соціальні, культурні, національно-етнічні), які випадають із цільового поля галузевого управління, що є в даній ситуації закономірним явищем. Така політика приводить до ресурсного виснаження окремих регіонів і стає причиною екологічних, економічних і інших криз природокористування. Таке управління є фрагментарним, некомплексним, воно охоплює лише окремі «галузеві» ділянки території, окремі галузеві проблеми і ресурси. При такому підході управління переважає директивна форма програмно-планової роботи.

В найчистішому вигляді галузеве управління регіоном було представлено в колишньому СРСР і в Японії. Проте, за період існування Радянського Союзу було дві спроби ліквідації галузевого управління і переходу до регіонального управління економікою країни: в 20-их роках, у період НЕПУ, й у 1957-1965 роках, у період ліквідації галузевих міністерств та створення раднаргоспів. Але в

1965 році остаточно було впроваджено централізовану систему управління економікою. Вона втілила всі негативні риси централізації, що об'єктивно призвела до розвалу радянської імперії.

В промислово розвинутих країнах Європи і Північної Америки галузевому підходу завжди протистояло набагато більше значення низового (місцевого: графство, комуна, муніципалітет) і середнього (регіонального: штат, провінція, департамент) рівнів управління. Так, наприклад, в Англії, в Уельсі, вельми великі масштаби приватного землекористування, що обмежує диктат не тільки галузей, але практично будь-який інший варіант регіональної політики і управління.

В якості початкової ланки трансформаційного ланцюга регіонального управління можна виділити «проблемний підхід». Він зберігає юридичний і економічний механізм регіонального управління, його попередні структури і головні цільові функції. Суттєво змінюються лише деякі вимоги до галузей та підприємств.

Еволюція галузевого підходу в СРСР і в Японії пішла різними шляхами. В Японії це - «муніципалізація», якою стала своєрідна програма відродження малої батьківщини, яка посилює роль повноважень, реальні можливості низового рівня управління. З розпадом Радянського Союзу колишні економічні райони і території стали на шлях розбудови власної державності.

В Україні внаслідок дії вузькогалузевого принципу і громіздкості державного управління, не вдалося своєчасно і повною мірою впровадити місцеву творчу ініціативу в господарську діяльність. Це зумовлює необхідність розробки та впровадження нової концепції регіонального управління замість галузевого з метою надання широких можливостей для раціонального використання місцевих ресурсів і можливостей, для ефективного господарювання в районах обласного рангу.

Муніципальний підхід до регіонального управління застосовується для зміни переваг різних рівнів управління. Поширений у розвинутих країнах Європи (Бельгія, Данія, Франція, Італія, Португалія, Люксембург, Нідерланди). Передбачає значне розширення переваги місцевого рівня і формує правовий і економічний механізми реалізації цих повноважень. Внаслідок цього, місцеве

управління перетворюється в інстанцію, яка приймає остаточне, і що дуже важливо, оперативне рішення з переліку вирішальних аспектів регіонального розвитку: розміщення підприємств, видачі дозволу чи заборони певних видів діяльності, розвитку запланованих структур, контролю над екологічною ситуацією і інше. Фактично це веде до суттєвої зміни ієрархії цілей і пріоритетів регіонального розвитку, що в будь-якому випадку є досить ефективним. Інколи механізм муніципалізації дуже простий, і, можливо, тому результативний. Так у Франції муніципалітети на Середземному побережжі відмовляють у наданні комунальних послуг (телефон, каналізація, опалення, освітлення і інше) тим галузям, які негативно впливають на екологічну ситуацію. Такими в більшості випадків є галузі важкої промисловості (крім трудомістких), ряд галузей сільського господарства, які споживають велику кількість хімікатів, деякі галузі харчової і легкої промисловості і інші. На північному і на західному узбережжі такі методи не практикуються, оскільки доводиться вирішувати інші проблеми в принципово відмінній економіко-географічній ситуації.

В порівнянні з іншими підходами «муніципальне» управління має в розпорядженні досить мізерні матеріальні засоби, що звужує можливість проведення будь-яких об'ємних регіональних програм чи активної регіональної політики. Можна лише дозволити або заборонити ті варіанти розвитку, які пропонуються вищестоящим інстанціям. Дуже багато при цьому підході залежить від суб'єктивних чи випадкових факторів: від характеру підготовки управлінського персоналу, від його зацікавленості і підзвітності, від авторитету і реальної участі природоохоронних організацій, від стану місцевого бюджету. Цей підхід сам по собі не зобов'язує місцеві органи влади проводити таку регіональну політику, але якщо необхідність такої політики в регіоні усвідомлена, то місцеві органи не мають права перешкоджати їй впровадженню.

Поряд з вище сказаним, необхідно зауважити, що багато регіональних проблем, особливо екологічних, зароджуються далеко за межами даного регіону, тобто за межами компетенції муніципального підходу. Ось чому він ефективний, як правило, при рішенні локальних проблем.

Суть секторного підходу заключається в тому, що окремі ділянки території стають ділянками цілеспрямованого регіонального управління. Це можуть бути

території, які мають значний соціально-економічний потенціал або ж є небезпечно вразливими з екологічної точки зору. На відміну від інших підходів в даному випадку формується, спеціальний «надгалузевий», позавідомчий орган управління даним сектором. Вперше цей метод управління був впроваджений в кінці 60-их років в Австралії. Цей підхід допускає широкий спектр заходів управлінського впливу, наприклад, власна система оподаткування, штрафів і інше. Ці та інші міри - адміністративні та юридичні - направлені на заборону чи призупинку небажаного регіонального процесу чи виду діяльності в даному секторі. Це не вирішує конкретну проблему, а лише зсуває її в просторі і в часі в повній відповідності з екосистемними принципами і взаємозв'язками.

Однією із різновидностей даного підходу є програмно-секторний підхід, при якому розробляються програми, які, як правило, націлені лише на вирішення деяких, особливо гострих і актуальних проблем функціонування певного сектору. Секторний і програмно-секторний підхід визначаються оперативністю впровадження. Це особливо важливо при вирішенні гострих проблем соціально-економічного розвитку, для призупинки небажаного розвитку територіальних структур .

Найважливішими завданнями регіональної політики як політичної основи для розробки плану соціально-економічного розвитку області є:

забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку відповідної території;

удосконалення структури господарського комплексу регіону;

досягнення раціонального використання усіх територіальних ресурсів;

забезпечення надійного функціонування соціальної та виробничої інфраструктури;

послідовне зростання якості життя населення регіону.

Регіональні плани, представлені програми соціально-економічного розвитку регіону, сьогодні в Україні є одним із засобів реалізації регіональної політики держави і попадають в правове поле через закони, які регламентують регіональну політику. Тому можна сказати, що основні цілі, завдання та пріоритети планування соціально-економічного розвитку областей формуються виходячи із напрямів державної регіональної політики.

Перші реальні правові основи розмежування повноважень центральних і місцевих органів влади, місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в Україні були закладені у 1994 році з прийняттям Закону України «Про формування місцевих органів влади та місцевого самоврядування», у 1995 році з прийняттям Конституційного Договору між Президентом України і Верховною Радою. Конституційний Договір дав можливість сформувати вертикаль виконавчої влади, а також делегувати повноваження виконавчої влади виконавчим комітетам. З прийняттям Основного Закону України (28.06.96) ідея місцевого самоврядування була закріплена на конституційному рівні. Прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування»:

По-перше, створило фундамент для збалансованої системи територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

По-друге, розмежувало сфери компетенції місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, усунувши можливість для протистояння, штучного створення паралельних владних структур.

По-третє, закріпило сучасні стандарти, визначенні Європейською Хартією про місцеве самоврядування, яку Україна ратифікувала 15 липня 1997 року. Згідно даних стандартів:

Органи місцевого самоврядування становлять одну з підвалин будь-якого демократичного ладу.

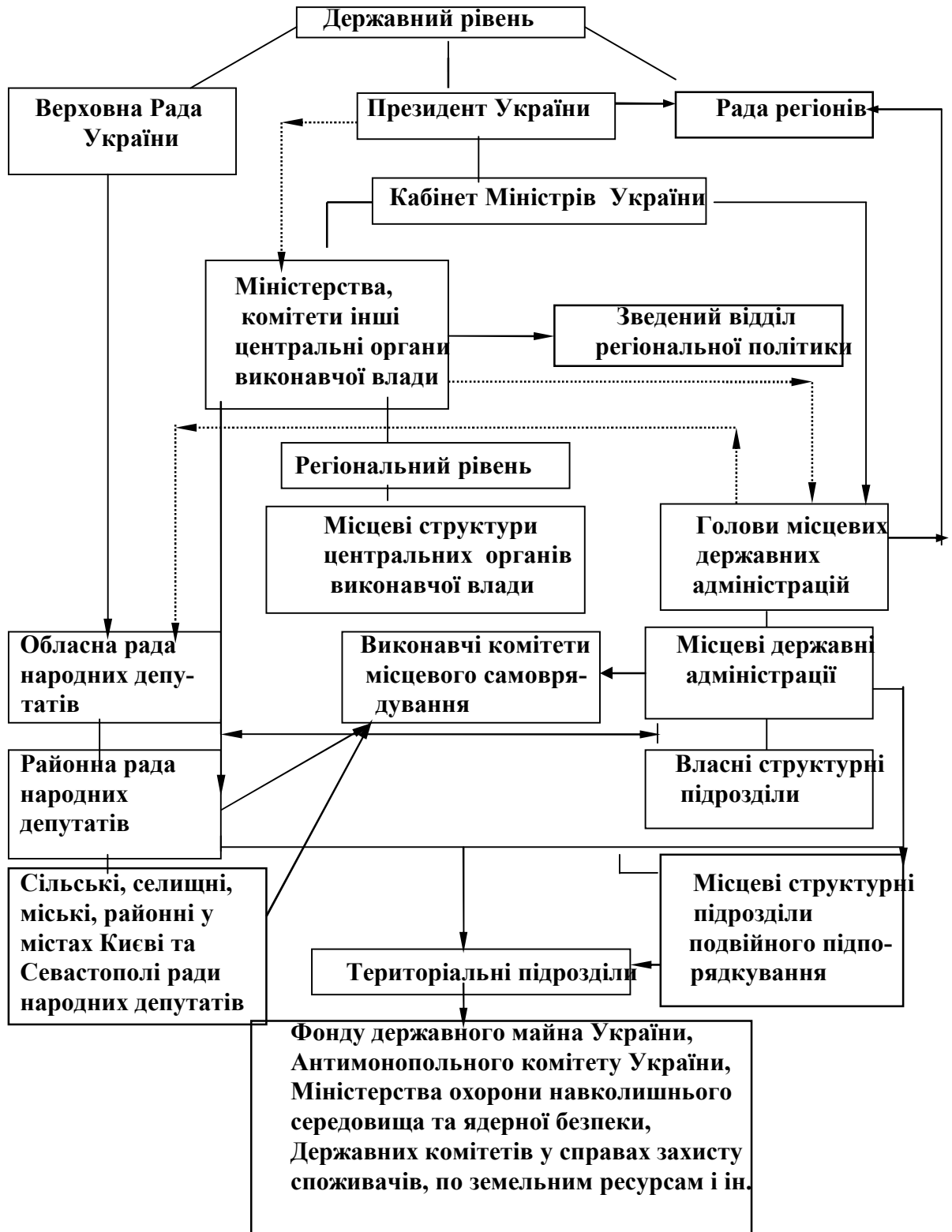
2. Право громадян брати участь в управлінні державними справами належить до загальних для всіх держав-членів ради Європи демократичних принципів і може бути реалізоване на місцевому рівні.

3. Існування наділених реальною владою органів місцевого самоврядування забезпечує ефективне і водночас наближене до громадянина управління.

4. Захист і зміцнення місцевого самоврядування у різних Європейських країнах є значним внеском у побудові Європи, що ґрунтується на принципах демократії і децентралізації влади.

Згідно з Конституцією, Україна є унітарною державою, в якій складається однотипна система територіальної організації влади і місцевого самоврядування (див схему на рис. 1.5).

СИСТЕМА РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Примітка: — зв'язки безпосереднього впливу;..... зв'язки опосередкованого впливу;

Рис.1.5. Схема інституційної структури регіонального управління

Всю систему регіонального управління можна представити у вигляді інституційних одиниць, які здійснюють регіональну політику на державному

рівні; друга група об'єднує інституційні одиниці, що реалізують регіональну політику в кожному регіоні.

Створення у вересні 1994 році Президентом України консультативного органу Ради регіонів, до складу якої входять голови обласних державних адміністрацій, стало реальним кроком практичної реалізації політики регіоналізації України, зміцнення вертикалі виконавчої влади, дозволило поєднати загальнодержавні і регіональні інтереси.

Регіональну політику можна поділити на дві складових: політику держави; внутрішню політику регіонів. Державна регіональна політика - це сукупність організаційно-правових економічних та соціальних заходів держави, які на засадах зваженої економічної децентралізації спрямовуються на формування ефективного розвитку продуктивних сил регіонів з метою досягнення максимального соціально-економічного ефекту.

Основними постулатами державної регіональної політики є:

Пріоритет загальнонаціональних інтересів.

Врахування особливостей регіонів, вирівнювання їх рівнів соціально-економічного розвитку.

Соціальна справедливість .

4. Забезпечення законності стабільності у розподілі владних повноважень між центром і регіонами.

5. Планомірність проведення державної регіональної політики.

6. Ресурсне забезпечення проведення державної регіональної політики.

7. Створення системи регіонального управління, яка відповідає державній регіональній політиці

Виходячи з Державної програми соціально-економічного розвитку України на 1999 рік , державна регіональна політика на нинішньому етапі повинна бути підпорядкована:

забезпеченню ефективного використання ресурсного потенціалу регіонів та комплексного розвитку територій;

призупиненню спаду виробництва, його стабілізації та нарощенню обсягів випуску і реалізації продукції;

недопущенню подальшого падіння життєвого рівня населення вирішенню гострих соціальних проблем на місцях з врахуванням загальнодержавних завдань і пріоритетів, наявних ресурсів, стану фінансово-економічного потенціалу території;

реструктуризації господарських комплексів регіонів, технічному оновленню підприємств, відновленню виробництв у тих галузях, продукція яких користується попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках; досягненню стабільного функціонування підприємств сфери матеріального виробництва;

інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, удосконаленню його спеціалізації відповідно до зональних ґрунтово-кліматичних умов, досягнення максимального продовольчого самозабезпечення та нарощування експортного потенціалу [161] .

Реалізація перерахованих вище цілей регіональної політики є основною метою територіального програмування в Україні на даному етапі розвитку продуктивних сил.

Відповідно до цілей визначаються загальнодержавні пріоритети що до регіонального розвитку економіки, які передбачають:

1.Здійснення прогресивної структурної перебудови старих промислових районів і центрів, для яких характерна надмірна концентрація підприємств важкої індустрії та складна екологічна обстановка і які в свою чергу відіграють важливу роль у зміцненні економічного потенціалу всієї країни. (Це в першу чергу Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська області, міста Київ, Харків, Одеса, Кривий Ріг, Маріуполь).

2.Суттєве оздоровлення екологічного стану промислових вузлів та районів, які потерпіли внаслідок аварії на ЧАЕС.(Київська, Житомирська, Рівненська та інші області).

3.Покращення використання рекреаційних ресурсів Криму, Карпат, Чорноморського та Азовського узбережжя та інших регіонів.

4.Заохочення розвитку експортних та імпортозамінних виробництв в районах, що мають для цього найсприятливіші умови. Формування вільних економічних зон у Закарпатській, Одеській, Львівській, Харківській та інших областях, а також технополісів у районі міст Києва, Харкова.

5. Активне проведення санації та реструктуризації підприємств, розвиток міжгалузевих виробництв та поглиблення міжрегіональної кооперації у межах країни.

6. Переорієнтація окремих підприємств машинобудівної, оборонної галузей на випуск якісних товарів народного споживання, медичного обладнання, дефіцитних комплексів машин і устаткування для сільського господарства, будівництва, харчової і переробної промисловості, таропакувальних матеріалів, тощо.

7. Забезпечення надійного водопостачання та стабільної роботи комунального господарства та міського транспорту у обласних центрах та інших містах.

7. Збереження етнографічної самобутності регіонів, охорона та відродження пам'яток історії та культури.

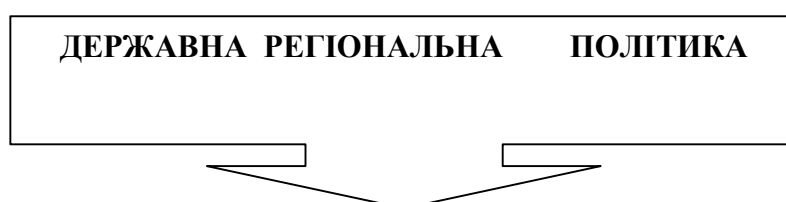
Під внутрішньою політикою регіонів слід розуміти їх діяльність, спрямована на досягнення власних регіональних цілей відповідно до наданих регіону повноважень. Основними цілями внутрішньої регіональної політики є:

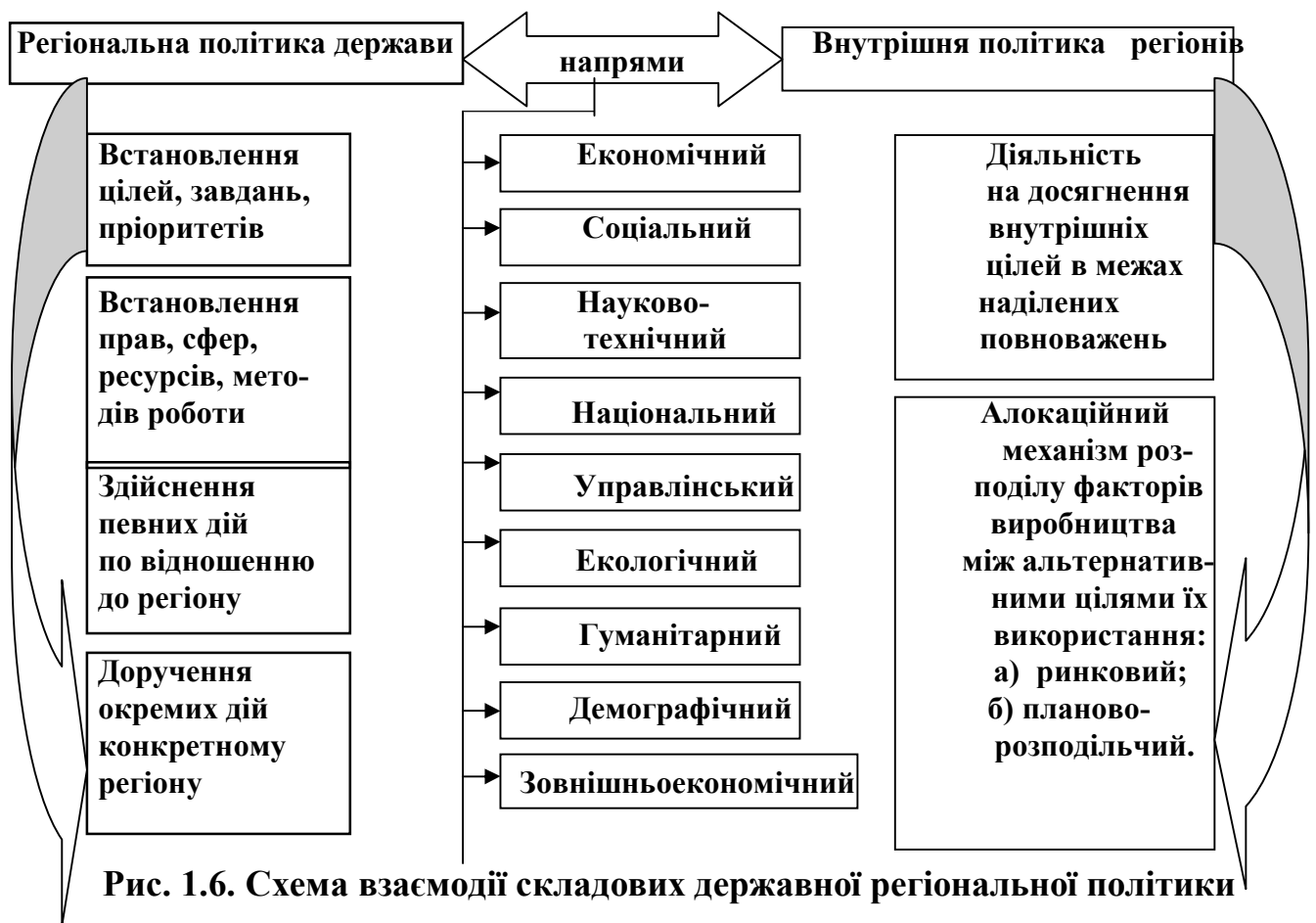
- * раціональне використання всіх ресурсів регіону для підвищення добробуту населення;
- * удосконалення структури матеріального виробництва;
- * покращення стану навколишнього середовища;
- * розвиток соціальної інфраструктури;
- * сприяння розвитку підприємництва, прикордонного співробітництва, економічного росту регіону.

Взаємозв'язок між складовими регіональної політики можна прослідкувати за схемою (див. рис. 1.6.)

Суб'єктами регіональної політики є органи самоврядування, представлені радами народних депутатів і їх виконавчими органами, якими є обласні та районні державні адміністрації.

До основних функцій, які входять в сферу дії обласної і районної ради народних депутатів можна віднести:

1. Затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідного району, області.
2. Затвердження обласних та районних бюджетів; звітів про їх виконання; розмірів дотацій; субвенцій для збалансування бюджетів районів, міст районного та обласного значення, територіальних громад, селищ, сіл.
3. Управління об'єктами комунальної власності. Що знаходяться на території даної області, району: здача в оренду, заставу, викуп об'єктів; створення органів по управлінню об'єктами спільної власності, призначення і звільнення їх керівників.
4. Регулювання відносин у сфері природокористування: вирішення питань регулювання земельних відносин; прийняття рішень про організацію природно-заповідного фонду; прийняття рішень про використання природно-заповідного фонду.

5. Прийняття рішень в межах адміністративно-територіального устрою в межах і порядку, визначених законодавством.
6. Затвердження правил забудови і благоустрою населених пунктів області, району.
7. Прийняття рішень у екстремальних ситуаціях: у боротьбі зі стихійними лихами, епідеміями тощо.

Взаємодію між державними та місцевими органами влади забезпечує обласна державна адміністрація, яка є представницьким органом держави і одночасно виконавчим комітетом обласної ради народних депутатів. В Конституції України (Стаття 119) вказано, що місцеві державні адміністрації: забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля; підготовку та виконання обласних та районних бюджетів. Однак механізм контролю законодавчо не обгрунтований, а це в свою чергу створює значні труднощі у реалізації програми. Подвійні функції обласної державної адміністрації привели до того, що практично 63% від загального обсягу повноважень припадає на делеговані обласною радою народних депутатів повноваження, решта 37% - на власні повноваження. Це в свою чергу зменшує ефективність діяльності обласної адміністрації, як органу виконавчої влади.

Для кращого відображення взаємозв'язку між напрямками, суб'єктами і здійснюваними функціями, ми побудували матрицю функціональних повноважень (див. таблицю 1.3.). Ця матриця дозволяє чітко прослідкувати сьогоденний стан регулятивного впливу управлінь обласної державної адміністрації і підпорядкованих їй організацій на соціально-економічний розвиток області.

З даної матриці видно, що планування відноситься до категорії основних функцій територіального управління і забезпечує комплексний розвиток регіону. Цільове програмування є спеціалізованим завданням і відображає специфіку конкретного суб'єкта управління, або керованого об'єкта управління і направлене на : забезпечення оптимальних темпів і пропорцій розвитку економіки регіону; проведення ефективної науково-технічної, ресурсозберігаючої політики; раціональне використання виробничих ресурсів і економію потенціалу регіону; більш повне задоволення матеріальних і духовних потреб населення

області; поліпшення житлово-комунальних, побутових і соціальних умов життя населення .

Таблиця 1.3

**Матриця функціональних повноважень обласної
державної адміністрації**

Елементи державної регіональної політики та виконавчі структури	Здійснювана функція	Тип повноважень (власне або делеговане обласної Радою депутатів)
1	2	3
<p>I. Адміністративно-правове регулювання. Усі управління, відділи і організації підпорядковані облдержадміністрації.</p>	<p>1.Розробка пропозицій для Державної програми соціально-економічного розвитку України. 2.Розробка фінансових показників та пропозицій що до складання Державного бюджету України. 3.Вирішення питань адміністративно-територіального устрою.</p>	<p>Делеговане Делеговане Делеговане</p>
<p>II. Сфера планування соціально-економічного розвитку. Управління з питань економіки і власності. Управління статистики.</p>	<p>1.Розробка програм соціально-економічного розвитку області та контроль за їх виконанням. 2.Розробка балансів трудових, матеріальних, фінансових ресурсів. 3.Розгляд та погодження планів та заходів підприємств області, пов'язаних з обслуговуванням населення. 4.Розміщення на договірній засаді замовлень на виробництво товарів і надання послуг для потреб території. 5. Управління розміщенням об'єктів соціальної, виробничої, ринкової інфраструктури. 6. Вносить пропозиції про створення вільних економічних зон.</p>	<p>Власне Власне Власне Власне Делеговане Власне</p>
<p>III. Сфера обліку та контролю. Управління з питань економіки і власності. Фінансове управління. Контрольно-ревізійне управління.</p>	<p>1.Контроль за станом фінансової дисципліни, обліку і звітності підприємств усіх форм власності. 2.Призначення на посаду і звільнення з посади керівників підприємств і організацій, що входять в сферу управління міністерств і інших органів.</p>	<p>Власне Власне</p>

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
<p>IV. Економічна політика 1.Бюджетно-фінансове регулювання Фінансове управління. Казначейство.</p>	<p>1.Формування дохідної і витратної частини місцевих бюджетів і контроль за їх виконанням. 2.Фінансове забезпечення функціонування установ і організацій місцевого підпорядкування (заклади освіти, науки, охорони здоров'я, молодіжної політики, здоров'я, спорту). 3.Утворення позабюджетних цільових, резервних, валютних фондів . 4.Фінансування на договірній основі будівництва , реконструкції та ремонту об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури. 5.Емісія облігацій внутрішньої позики.</p>	<p>Власне Власне Власне Власне Власне</p>
<p>2. Цінове регулювання Управління з питань економіки та власності</p>	<p>1.Встановлення відповідно до законодавства цін і тарифів на виконання робіт та надання послуг.</p>	<p>Власне</p>
<p>3. Структурне регулювання економіки (іноваційна, інвестиційна, науково-технічна політика) Управління з питань економіки і власності Управління містобудування і архітектури Управління ЖКГ Управління капітального будівництва</p>	<p>1.Розробка регіональних, інвестиційних, науково-технічних програм. 2. Визначення пріоритетних напрямків інвестування. 3.Організація експлуатації пам'яток архітектури, містобудування, історико-культурних ландшафтів. 4.Архітектурно-будівельний контроль за додержанням будівельних норм. 5.Створення регіональних інноваційних центрів і технопарків.</p>	<p>Делеговане Делеговане Делеговане Делеговане Делеговане</p>
<p>4.Реформування власності. Управління з питань економіки і власності. Управління комунального майна області. Регіональне відділення Фонду державного майна України.Регіональне відділення антимонопольного комітету України.</p>	<p>1.Розробка програм приватизації майна області, контроль за їх виконанням. 2.Управління майном яке перебуває у загальнодержавній власності (володіння, розпорядження, користування). 3.Створення спільних підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, у тому числі підприємств з іноземними інвестиціями.</p>	<p>Власне Делеговане Делеговане</p>

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
<p>V. Соціальна політика Управління з питань економіки в ласності. Управління торгівлі та побутового обслуговування населення. Управління соціального захисту населення. Управління праці та зайнятості. Управління у справах захисту населення від аварій на ЧАЕС. Управління освіти. Управління культури. Управління охорони здоров'я. Управління фізкультури і спорту. Комітет у справах преси та інформації.</p>	<p>1. Контроль за організацією та якістю обслуговування населення підприємствами, установами та організаціями ЖКГ, зв'язку, телебачення, радіомовлення, торгівлі, громадського харчування, побутового і транспортного обслуговування незалежно від форм власності. 2. Залучення підприємств, які не належать до комунальної власності до участі в обслуговуванні населення відповідної території. 3. Розробка прогнозів розвитку мережі закладів освіти, культури, охорони здоров'я і соціального захисту населення, фізкультури, спорту, молодіжної політики . 4. Встановлення квот на працевлаштування інвалідів. 5. Встановлення пільг і допомоги малозабезпеченим категоріям населення. 6. Забезпечення державних гарантій у сфері праці. 7. Управління архівною справою.</p>	<p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p>
<p>VI. Екологічна політика Державне управління екологічної безпеки у Тернопільській області Управління сільського господарства та продовольства. Управління охорони здоров'я.</p>	<p>1. Розробка програм раціонального використання природних ресурсів області і контроль за їх виконанням. 2. Організація моніторингу земель та землеустрою, проведення земельно-кадастрової документації. 3. Затвердження лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище. 4. Організація утилізації та захоронення відходів на даній території. 5. Формування природно-заповідного фонду місцевого значення. 6. Проведення екологічної експертизи. 7. Регулювання земельних відносин: а) вибір, викуп, надання землі для містобудівною документацією; б) контроль за діяльністю землевпорядних організацій. 8. Здійснення невідкладних заходів .</p>	<p>Власне</p> <p>Власне</p> <p>Власне</p> <p>Власне</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p> <p>Делеговане</p>

Продовження таблиці 1.3

1	2	3
VII. Зовнішньоекономічне регулювання Управління зовнішньоекономічних зв'язків	1. Забезпечення виконання міжнародних договорів, якщо вони стосуються даної території. 2. Сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузях народного господарства області. 3. Сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків через: а) укладення договорів з іноземними державами; б) через створення належних умов для функціонування митних органів; в) сприяння розвитку експортної бази місцевих підприємств; г) створення міжнародних промислово-фінансових груп; д) сприяє встановленню зовнішньоекономічних зв'язків підприємствами області	Власне Власне Власне

Ефективність програмно-планової роботи на перспективу в Україні залежатиме від якісної трансформації правових важелів державної регіональної політики. З цього приводу Президент України Л.Д.Кучма у виступі на зборах Асоціації міст України зауважив, що правова реформа у сфері регіональної політики повинна містити цілий комплекс організаційних, правових, фінансових, матеріальних, технічних, кадрових та інформаційних заходів, а саме передбачати:

- формування стабільної правової бази місцевого самоврядування;
- становлення його економічної і фінансової бази;
- муніципалізацію земель;
- розвиток комунального господарства;
- реформування системи управління територіальним розвитком;
- запровадженні сучасних методів та підходів до управління розвитком міст;
- підвищення кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування;
- розвиток кооперації між населеними пунктами для розв'язання спільних проблем;

- розвиток ініціативи і самодіяльності територіальних громад за ринкових умов;
- створення системи надання населенню високоякісних послуг[108,с. 3].

Виконання намічених заходів можна забезпечити, на нашу думку, через:

Створення координаційних та консультативних органів з представників Уряду, міністерств, Фонду сприяння розвитку місцевого самоврядування, Асоціації міст України.

Використання потенціалу Європейської програми надання Україні правової допомоги у процесі її входження до Ради Європи.

Прийняття проекту Концепції державної регіональної політики, розробленої Урядом ще у квітні 1995 року, де визначено зміст, основні принципи, фактори, об'єкти, суб'єкти управління територіальним розвитком.

4. Реалізацію проекту Концепції національної програми муніципальної реформи, розробленої в червні 1997 року на основі Конституції України, законів України, концептуальних положень законодавства про місцеве самоврядування, Європейської Хартії про місцеве самоврядування з урахуванням апробації проекту Концепції на міжнародному семінарі «Перспективи муніципальної реформи в Україні» . В рамках цієї програми передбачено створення умов для комплексного політико-правового та організаційного забезпечення розвитку місцевого самоврядування, проведення муніципальної реформи; розробка механізму реалізації економічних (фінансових, майнових, ресурсних) прав місцевого самоврядування.

5. В Законі України «Про місцеві державні адміністрації» необхідно внести корективи, обумовивши чітко механізм взаємодії обласної державної адміністрації з територіальними органами державної виконавчої влади подвійного підпорядкування в питаннях виконання заходів, намічених програмою соціально-економічного розвитку області.

6. Ратифікацію проекту Концепції адміністративної реформи в Україні, розробленої Держаною комісією з проведення в Україні адміністративної реформи в березні 1998 року. Необхідність ратифікації даної Концепції

викликана з одного боку, потребами комплексної перебудови існуючої в Україні системи державного управління, яка еkleктично поєднує як інститути, які дісталися від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися в період незалежності України; з іншого боку - потребами розбудови нових інститутів, які Україна не створила як суверенна держава.

Висновки по першому розділу

1. Планування як форма державного регулювання економіки появилася на певному етапі розвитку товарного виробництва, коли ринковий механізм не міг втримати процеси відтворення у раціональних межах, долати циклічні коливання виробництва, доходів, зайнятості, і забезпечити стабільний, пропорційний розвиток економіки.

Планування - це такий інструмент державного регулювання економіки, який дозволяє науково обґрунтовувати можливі шляхи розвитку конкретного об'єкту управління на певний період часу. Планування базується на прогностичних розробках і на чіткому визначенні цілей розвитку, які досягаються через систему рішень, робіт, виконання програм, які сприяють досягненню цілей в рамках наявних ресурсів, термінів, відповідних виконавців, і мають на меті рішення важливих проблем розвитку національної економіки, міжгалузевих, галузевих, регіональних і локальних проблем.

2. Економічне планування як процес має чітко визначену структуру, завдання, які реалізуються через відповідні функції, характер останніх залежить від типу економічної системи.

Суть планування в системі державного регулювання економіки полягає в :

Глибокому аналізу стану економіки.

Прогнозуванні соціально-економічного розвитку, через формування напрямків, вибір головних пріоритетів, визначенні макропропорцій розвитку.

Визначенні найраціональнішого з позицій держави варіанту розвитку економіки.

Розробці і реалізації заходів щодо досягнення поставлених цілей соціально-економічного розвитку.

Об'єктами регулювання в плані є сукупність взаємозв'язаних і доповнюючих процесів суспільного розвитку, ними можуть бути, зокрема: соціально-економічні процеси, які протікають на підприємстві різних форм власності, місті, регіоні, галузі, країні; національна та регіональна структура економіки; сукупний попит та сукупна пропозиція; соціальний розвиток; рівень безробіття тощо. Основними методами регулювання в плануванні є прямиий і опосередкований. Основними типами планування є директивна, структурна, індикативна, програмна, стратегічна форми.

3. Окремою складовою економічного планування є планування соціально-економічного розвитку регіонів, яке є цивілізованим механізмом реалізації державної регіональної політики і дозволяє спрямовувати у вигідне для регіону русло інтереси ділових кіл і громадськості конкретної території. Воно є наслідком об'єктивного процесу, формування регіонів обласного рангу, який визначається динамікою розвитку продуктивних сил, їхньою концентрацією, спеціалізацією інтеграцією і диференціацією. Саме ці процеси визначають з одного боку - утворення регіонів обласного рангу як окремих частин соціально-економічної системи України, а з іншого боку - відносно самостійних політико-економічних територіальних підсистем.

Як форма державного регулювання територіальне планування підтримує економічну рівновагу; впливає на якісне перетворення; стимулює розвиток економіки.

4. Основними напрямками регіонального планування є відтворювальний і проблемний напрями. Відтворювальний напрям відображає інтереси регіональної системи на всіх рівнях суспільного відтворення, сприяючи нарощуванню економічного потенціалу територіальних комплексів з високим рівнем локалізації та оптимальному розподілу матеріальних благ та послуг. Реалізується даний напрям через систему комплексного планування, яке в умовах національної економіки набирає вигляду програми соціально-економічного розвитку регіону.

Проблемний напрям територіального планування, як правило, використовується за умов, при яких пропорції регіонального відтворювального процесу порушуються, реалізується даний напрям через систему цільового програмування.

Практика використання основних напрямів планування свідчить про недосконалий розподіл ресурсів в першу чергу фінансових за умов їх обмеженості; про відсутність моніторингу реалізації програмних рішень; ресурсного обґрунтування програмних завдань; про відсутність ефективного інформаційного і правового забезпечення планування регіонального розвитку.

5. Основними функціями програми (плану) соціально-економічного розвитку регіону є:

- забезпечення комплексного розвитку області, узгодження потреб регіону з можливостями;
- сприяння удосконалення структури господарського комплексу області;
- стимулювання раціонального використання територіальних ресурсів;
- покращення функціонування соціальної та виробничої інфраструктури;
- забезпечення послідовного зростання якості життя населення.

6. Для того, щоб регіональне планування соціально-економічного розвитку території стало повноцінною складовою державного регулювання, воно повинно отримати чітке нормативне забезпечення. Зокрема, необхідно прийняти в остаточному варіанті Закон України «Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України». В цьому законі необхідно визначити чітко можливості територіального планування в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку області. Для уникнення термінологічної плутанини ми пропонуємо внести до даного закону деякі корективи стосовно трактування понять «план», «програма». Поняття «індикативного плану» залишити для планування комплексного розвитку країни чи регіону, а програмою називати ті планові розробки, які несуть конкретне цільове навантаження.

Для того, щоб зрозуміти особливості використання економічного планування в сучасних кризових умовах розвитку області, проаналізуємо функціональний механізм розробки програми соціально-економічного розвитку регіону, взявши за приклад Тернопільську область.

РОЗДІЛ II

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК ВІДПРАВНА БАЗА ДЛЯ ПЛАНУВАННЯ

2.1. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

2.1.1. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Враховуючи складну структуру об'єкту планування, всю систему планування соціально-економічного розвитку області можна відобразити у вигляді цільової, функціональної, галузевої, забезпечуючої підсистем. З схеми, зображеної на рисинку 2.1 видно, що функціональна підсистема планування соціально-економічного розвитку регіону є своєрідним механізмом реалізації планування соціально-економічного розвитку регіону, оскільки включає аналіз економічного і соціального розвитку області, прогнозування, цільове програмування, фінансове забезпечення, оперативне регулювання розвитку господарства регіону.

Підґрунтям для розробки плану соціально-економічного розвитку області є оцінка базового стану економіки, яка реалізується в процесі комплексного аналізу.

Аналіз соціально-економічного розвитку області дозволяє:

- * виявити досягнутий рівень соціально-економічного розвитку у регіоні за певний період як в цілому по території, так і у розрізі окремих галузей, сфер господарювання;
- * розкрити найважливіші тенденції, у розвитку господарського комплексу, соціальної сфери, реформуванні економічних відносин, соціального стану населення та екологічній ситуації;
- * визначити як окремі недоліки, диспропорції, так і позитивні явища у функціонуванні території;
- * виявити резерви розвитку регіональної економіки і на основі цього приймати правильні рішення;
- * прискорити вирішення соціальних проблем;

* визначити перспективи розвитку території.

Рис.2.1. Система пла

Аналітична робота передбачає використання певних схем та методик, розробка яких незавершена до цих пір. Це ускладнює процес підготовки обґрунтованих рішень по регулюванню комплексного економічного і соціального

розвитку області, і вони приймаються, як правило, без врахування територіальних інтересів. Основна задача аналізу при плануванні соціально-економічного розвитку області в нових умовах господарювання повинна зводитися, на нашу думку, до того, щоб пов'язати результати виробничої діяльності з фінансовими досягненнями території.

На нашу думку, найбільший доробок у вдосконаленні методики регіонального аналізу має академік М.Г.Чумаченко, тому що саме його методика дозволяє оцінити динамічний, пропорційний, комплексний економічний і соціальний розвиток області. Його методика включає чотири блоки аналізу розвитку регіону [223, с.70]:

1. Аналіз стану і використання продуктивних сил регіону.
2. Аналіз розвитку виробничої сфери області.
3. Аналіз розвитку соціальної сфери регіону.
4. Аналіз загальної економічної ефективності регіону.

Спираючись на дану методику, проаналізуємо соціально-економічний розвиток Тернопільської області.

Перший блок включає аналіз:

Капітальних вкладень і експлуатації основних фондів.

Використання природних ресурсів.

Виконання заходів по охороні навколишнього середовища.

Трудових ресурсів регіону.

Використання матеріальних ресурсів і їх стану.

Використання відходів виробництва і вторинних ресурсів.

Капіталовкладення і стан основних фондів в Тернопільській області за 1990-1998 роки характеризуються даними, представленими в таблиці 2.1. Наведені показники по капітальному будівництву за 1990-1998 роки в таблиці 2.1 дають можливість зробити висновок, що капітальні вкладення із року в рік зменшуються.

**Основні показники по капітальним вкладенням по Тернопільській області
за 1990-1998 роки за рахунок усіх джерел фінансування ***
(млн. грн. у цінах 1998 року)

Показники	1990 рік	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік	1998 р. в % до 1990 р.
1	2	3	4	5	6	7
Введення в дію основних фондів в т. ч.,	509,4	121,1	177,5	166,2	181,3	35,6
об'єктів виробничого призначення	255,3	78,6	119,5	108,4	112,7	44,1
об'єктів невиробничого призначення	254,1	42,5	58,0	57,8	68,6	27
Капітальні вкладення всього:	1932,8	296,0	228,5	213,1	197,8	10,2
в т.ч. в об'єкти виробничого призначення;	940,7	141,5	149,2	136,9	112,7	12,0
на невиробниче призначення.	992,1	154,5	79,3	76,2	85,1	8,6
Будівельно-монтажні роботи	1144,0	202,9	130,4	163,2	156,7	13,7
в т. ч.:	885,3	69,9	59,9	93,9	90,1	10,2
по об'єктах виробничого призначення;						
по об'єктах невиробничого призначення;	258,7	133,0	70,5	69,3	66,6	25,7
Житлове будівництво	261,9	53,4	32,2	34,2	32,5	12,4
Підрядні роботи виконані підприємствами	682,3	112,2	58,8	49,5	54,9	8,0

*Таблицю складено за даними Тернопільського обласного управління статистики

Так, наприклад, якщо обсяг капітальних вкладень в економіку регіону у 1990 році становив 1932,8 млн.грн., то у 1998 році - 97,8 млн.грн., що відповідає 10,2% від базового рівня. Стійка тенденція до спаду через два-три роки може привести до припинення відтворення основних фондів (будівель, споруд, передавальних пристроїв, машин і обладнання, транспортних засобів, інструментів, багаторічних насаджень, робочої і продуктивної худоби) області взагалі, а звідси - до зменшення її національного багатства. Так, у 1998 році було введено лише 35,6 % основних фондів від рівня 1990 року, із них виробничого призначення 44,1% від рівня 1990 року, невиробничого призначення - 27% від рівня 1990 року.

В структурі основних фондів (див. таблицю 2.2) на протязі 8 років спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги основних фондів невиробничої сфери і до збільшення основних фондів виробничої сфери.

Таблиця 2.2

Галузева структура основних фондів у Тернопільській області, в %*

Галузі економіки	1990 рік	1993 рік	1996 рік	1998 рік	1998 р.в% до 1990 р.
1	2	3	4	5	6
Всього	100	100	100	100	-
Виробничих основних фондів, в т.ч.:	63,8	81,4	76,0	75,4	118,2
промисловість	17,5	23,4	20,1	18,7	109,7
будівництво	1,8	1,8	2,2	2,2	122,0
сільське господарство	24,6	34,0	30,4	26,9	109,3
транспорт	14,8	16,5	18,3	21,7	146,6
зв'язок	1,4	1,1	0,9	1,8	128,6
заготівля	0,6	1,1	0,7	0,9	150,0
матеріально-технічне постачання	0,3	0,6	0,5	0,5	166,7
торгівля та громадське харчування	2,6	2,8	2,3	2,4	92,3
інші галузі	0,2	0,1	0,6	0,6	3р.
Невиробничі основні фонди, в т. ч.:	36,2	18,6	24,0	24,6	68,0
житлове господарство	16,5	1,4	7,5	8,0	48,5
комунальне господарство, побутове обслуговування населення	3,0	2,6	4,4	3,5	116,7
охорона здоров'я, фізкультура та соціальне забезпечення	2,5	2,4	2,1	2,4	96,0
народна освіта	6,0	7,5	5,9	7,1	118,3
наука і наукове обслуговування	0,1	0,6	0,3	0,3	3р.
культура та мистецтво	2,2	1,9	1,6	1,4	63,6
інші галузі нематеріальної сфери	5,9	2,2	2,2	1,9	32,2

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Так якщо у структурі основних фондів у 1990 році основним фондам виробничої сфери належало 63,8%, а невиробничої-36,2%, то у 1998 році це співвідношення становило відповідно 75,4% і 24,6%.

В галузевому розрізі лівова частка основних фондів припадає на сільське господарство (26,9%), транспорт (21,7%), промисловість(18,7%).

Другою складовою першого блоку є аналіз використання природних ресурсів області. Усі природні ресурси Тернопільської області можна поділити на два класи:

* природні ресурси з високою комплексоутворюючою властивістю (сільськогосподарські ресурси; лісові ресурси);

* природні ресурси, які не відіграють комплексоутворюючої ролі (мінеральні та рекреаційні ресурси).

Зупинимося на ресурсах першого класу. Ситуація така. Загальна площа земельного фонду 1382,4 тис. га. Із них найбільша питома вага (76,6%) належать сільськогосподарським угіддям (при середньоукраїнському значенні -69,1%); 14,3% - лісовим площам; 0,3% - болоту; 0,1% - землі, які використовуються під торфорозробки; 1,4% зайнято водою; 2,6% - під дорогами; 3,8% - під забудовою; 0,9% - під іншими землями. У структурі сільськогосподарських угідь найбільша частка належить орним землям -89,1%, пасовища займають 5,3% загальної площі сільськогосподарських угідь, сінокоси -3%, багаторічні насадження - 2% [199].

Земельні ресурси є найціннішим компонентом природно-ресурсного потенціалу території, оскільки вони впливають на розміщення сільського господарства та його продуктивність. Найбільшу площу в області (близько 72%) займають лісостепові опідзолені ґрунти, до складу яких входять ясно-сірі лісові, сірі лісові, темно-сірі, чорноземи опідзолені. Близько 7% угідь займають дерново-підзолисті, лучно-болотні, торфово-болотні ґрунти [80].

Гідрографічну мережу Тернопільської області становлять ріки, озера, стави, водосховища, болота. Рівнинний рельєф і достатнє зволоження впливають на формування густої річкової мережі. По території області протікає понад 2400 річок і потічків, з них понад 120 річок мають довжину понад 10 км. На території області майже немає природних озер, проте багато штучних водойм - ставків і водосховищ. В області є 19 водосховищ, загальною площею 3450 га, 659 ставків загальною площею 5540 га [80].

В Тернопільській області є значні запаси ґрунтових і власне підземних вод, які використовуються для господарських і побутових потреб населення, промислових і сільськогосподарських підприємств. Затверджені запаси підземних вод становлять 96,6 млн.м³ на рік. А прогнозні 800 млн.м³. Щорічно на Тернопільщині використовується понад 180 млн. м³ води, найбільшим споживачем є сільське господарство (25% від загального споживання води) [175, с.153].

Надмірна хімізація земель, тотальна розораність території, недостатня кількість очисних споруд, складів для зберігання мінеральних добрив і

отрутохімікатів, недоброякісне будівництво гноєсховищ зробили придатним для використання з харчовою метою лише третину річного стоку прісноводних джерел. За очищеними скидами у відкриті водойми область займає 23 місце в Україні.

Ресурси другого класу представлені мінеральними та рекреаційними ресурсами області. До мінеральних відносяться нерудні корисні копалини, зокрема, природні будівельні матеріали, яких розвідано близько 300 родовищ (мергель, вапняки, глина, суглинки, крейда, гіпс, торф, кварцеві піски), фосфорити, доломіти [80]. Саме на основі цих корисних копалин і розвивається промисловість будівельних матеріалів області.

Область зовсім не забезпечена рудними і паливними ресурсами, тому змушена їх довозити для розвитку господарства. Паливні ресурси області представлені незначними покладами бурого вугілля (114 тис. тонн), які із-за його низької якості навіть не розробляються, і 50-ма родовищами торфу із загальними запасами 7,7 млн. т., які використовуються в основному для удобрення ґрунтів [80].

Представимо інформацію про рекреаційні ресурси. Лісові ресурси області мають здебільшого ґрунтовоохоронне, водоохоронне, рекреаційне значення. На промислову переробку поступає лише незначна частина ресурсів. Запаси деревини в Тернопільській області становлять лише 20,1 млн.м³ (0,2% запасів деревини в Україні). Видовий склад лісів такий: хвойні породи -16,7%, твердолистяні - 79,6%, м'яколистяні -3,7% від загальної площі лісів. 54% лісових насаджень області становлять молоді дерева, а стиглі, придатні для рубок, становлять приблизно 20% . Тому в області, якщо й проводять вирубки, то тільки з метою догляду за лісом. Обсяг вирубування лісу становить близько 200 тис.м³ щорічно [175, с.154].

Близько 200 тисяч гектарів ландшафтних територій області (15% загальної площі) мають рекреаційне значення. Основними об'єктами екскурсійного туризму є Товтровий кряж, Кременецькі гори, Дністровський каньйон, карстові печери. Останніх в області є близько 90, із них дослідженими є 59. В області зосереджені значні запаси мінеральних лікувальних вод, із затвердженими експлуатаційними запасами 288 тис.м³ (гідрокарбонатні, хлоридні, сірководневі,

сульфатні), які використовуються при лікуванні опорно-рухового апарату. Для рекреації може бути використано 43 км² річкових пляжів, 17 водосховищ із площею водного дзеркала 3,41 тис.га. Загальний потенціал рекреаційних ресурсів Терно пільської області у вартісному виразі складає близько 184 млн. грн. [175, с.159].

Третьою складовою першого блоку аналізу є оцінка заходів по охороні навколишнього середовища (див. Таблицю 2.3).

Таблиця 2.3

Основні показники охорони атмосферного повітря *

Показники	1990 рік	1993 рік	1996 рік	1998 рік	1998 р. в % до 1990 р.
1	2	3	4	5	6
Кількість суб'єктів господарювання, які викидають шкідливі речовини, одиниць	35994	10040	9092	8746	24,3
Обсяг шкідливих витрат в атмосферне повітря, тис. тонн	220,2	65,3	53,9	45,8	20,8
Знешкоджено шкідливих речовин, тис. тонн	52,0	22,5	18,4	18,6	35,8
Впроваджено прогресивних мало-відходних, ресурсозберігаючих технологій, процесів	30	22	16	14	47,0

* Складено за даними Тернопільського обласного управління статистики

Аналіз основних показників охорони навколишнього середовища за таблицею 2.3 свідчить про те, що шкідливі викиди в атмосферне повітря за 1990-98 роки скоротилися в 4,8 разів. Незважаючи на таку позитивну тенденцію, екологічна ситуація бажає бути в області кращою, оскільки ми маємо такі показники не від того, що технології виробництва покращилися, чи поновилися газоочисні споруди а від того, що виробництво скоротилося, а це привело до зменшення джерел викидів до 24,3 % від рівня 1990 року. В області як у 1990, так і в 1998 році утилізується лише 30% від загального числа викидів в атмосферне повітря.

Результати державного контролю за охороною навколишнього середовища свідчать, що за 1996-1998 роки посилюється механізм адміністративного регулювання в охороні навколишнього середовища, тоді як питання фінансового забезпечення покращення природовикористання практично не ставиться із-за браку фінансових ресурсів в області (Див. таблицю 2.4).

Таблиця 2.4

Результати державної природоохоронної політики [189]

Заходи	1996	1997	1998	1998 в % до 1996
1	2	3	4	5
Збитки заподіяні забрудненнями довкілля, тис. грн.	170,2	35,9	100,3	58,9%
За порушення законодавства по охороні довкілля:				
Стягнуто по позовах, тис. грн.;	48,15	26,6	25,4	52,8%
Притягнуто до адміністративної відповідальності, осіб;	2576	2039	1048	40,7%
Накладено штрафів, тис. грн.;	33,02	16,5	41,4	125,5%
Випадки припинення діяльності об'єктів	7	14	20	285,7%

Четвертим елементом першого блоку аналізу є оцінка трудових ресурсів регіону. Трудові ресурси області складають населення в працездатному віці (92,9%) і люди старшого віку та підлітки, які працюють (7,1%) [195].

Розподіл трудових ресурсів між галузями народного господарства можна прослідкувати за діаграмою (див.рис.2.2), звідки видно, що переважна більшість населення області працює у промисловості (25%), освіті (16,6%), охороні здоров'я (12%) та транспорті (7%).

Соціально-економічна криза, яка охопила національну економіку, негативно позначилася на зайнятості населення області, про що свідчить ріст рівня безробіття за 1990-1998 роки майже в 10 разів, який становив у 1998 році 5,4% (див .Таблицю 2.5.).

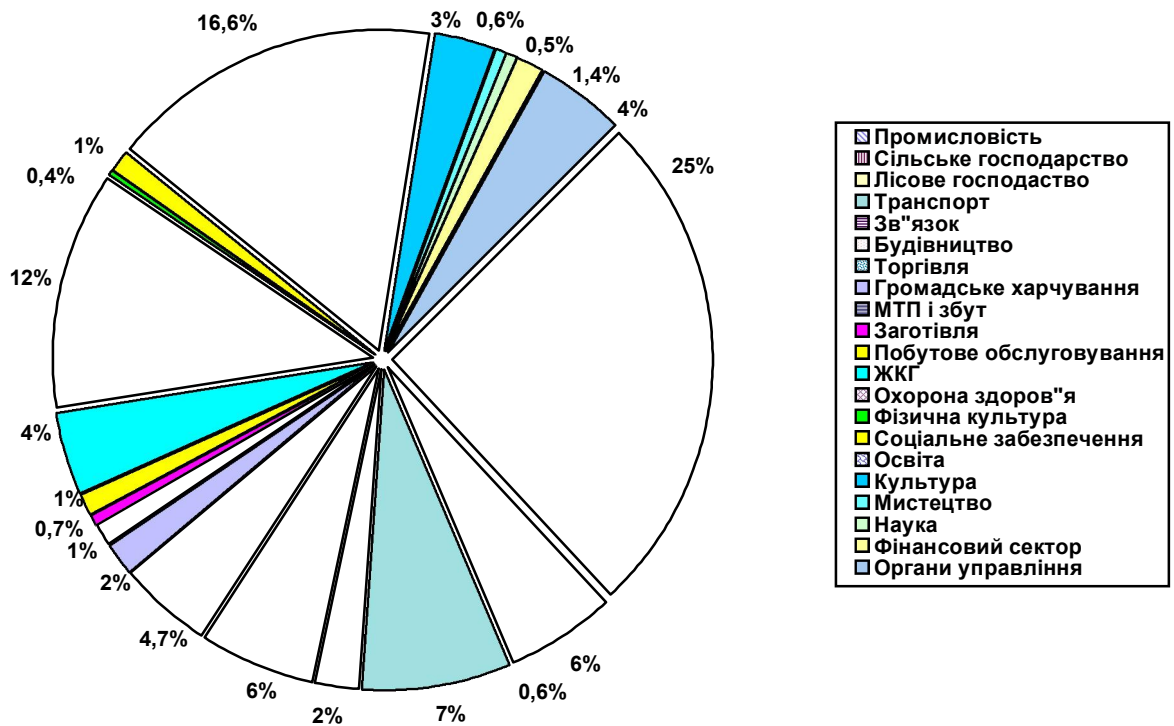

Рис.2.2. Діаграма розподілу зайнятих між галузями економіки Тернопільської області [195]

Цей показник у два рази більший, ніж середній по Україні, але в порівнянні з високорозвинутими країнами, де природний рівень безробіття знаходиться в рамках 5-8%, він є невисоким.

Таблиця 2.5
Показники демографічної ситуації та зайнятості у Тернопільській області *

Показники	1992 рік	1998 рік	1998 рік в % до 1992 року
1	2	3	4
Чисельність населення, тис. чол.	1177,7	1163,9	98,8
Працездатне населення в працездатному віці, тис. чол.	610,0	605,8	99,2
Кількість зайнятих, тис. Чол.	501,5	387,3	77,2
Кількість безробітних, тис. чол.	3,24	32,8	9,7 рази
Рівень офіційного безробіття, в %	0,54	5,4	9,7 рази

* Складено за даними Тернопільського обласного управління статистики

Офіційний рівень безробіття в області не відтворює реальну картину, оскільки він не враховує прихованого безробіття, яке за деякими неофіційними підрахунками становить близько 40% працездатного населення області [175, с.239]. Ріст безробіття в області негативно позначається на кінцевій пропозиції

товарів і послуг з одного боку, а другого - вказує на скорочення ефективного сукупного попиту через втрату потенційних джерел доходів населенням області.

П'ятим елементом в першому блоці аналізу є аналіз використання матеріальних ресурсів і їх стану. В сфері використання матеріальних ресурсів спостерігається щорічне скорочення обсягів витрат матеріалів на виробництво продукції, виконання будівельно-монтажних робіт, на ремонтно-експлуатаційні потреби, виробництво товарів народного споживання. Основними споживачами матеріалів є будівельні організації, на які припадає споживання майже 100% легких металевих конструкцій, 93,95% - сталевих будівельних конструкцій, 52,15% - готової арматури та залізобетону, 67,2%- радіаторів та конвекторів опалювальних, 94,1%-дерев'яних конструкцій і деталей, 84,2% - дерев'яних конструкцій вмонтованих в залізобетонні стінові панелі, 68,6% - бетонних конструкцій і деталей, 96,3% товарного розчину. Майже сто відсотків споживання кольорових металів припадає на ВАТ «Ватра». Тільки незначна частка використання матеріалів припадає на підприємства добувної промисловості (від 0.1% до 0,4%), тютюнової промисловості (0,2%-0,4%), текстильної промисловості (1,5%-30,4%), підприємства по виготовленню готового одягу та хутра (0,1%), по виробництва устаткування для радіо, телебачення та зв'язку (0,3-49,8%) [195].

Економічна ситуація в області, труднощі в забезпеченні енергоресурсами вплинули на використання палива та енергії, споживання яких в області за 1990-1998 роки скоротилося в 3 рази і становило в 1998 році 1586,8 тис. тонн (9296,4 млн. грн.). Зменшилося використання більшості видів палива. Так, споживання бензину становить 22,7% до рівня 1990 року, дизельного палива - 41,7%, кам'яного вугілля -25%, мазуту топкового - 8,4%, дров для опалення-56,4%, кам'яного вугілля 20%. [195].

У використанні палива на потреби підприємств іде 60,8%(із них 39,1% спожито підприємствами державного сектору, решта роздержавленими і малими підприємствами), на потреби споживачів - 39,2% палива [158].

В структурі використання паливно-енергетичних ресурсів майже половину становить котельно-пічне паливо, 20% -електроенергія, 30% -теплоенергія.

Основними споживачами котельно-пічного палива є обліжтлокомунуправління (35%), цукрові заводи (27%); теплоенергії -цукрові заводи (23,3%), спиртзаводи (6,3%), обліжтлокомунуправління (44,9%); електроенергії - селянські спілки, радгоспи (31%), цукрові заводи (11,5%). Основним у споживанні паливно-енергетичних ресурсів є державний сектор (51,7%), однак за останні два роки його споживання скоротилося на 26%, тоді як в два рази зросло споживання недержавного сектору економіки [195].

В області на протязі 1990-1998 років скоротилися обсяги утворення і використання вторинної сировини і відходів виробництва в 15 разів, що вказує на недостатню кількість безвідходних і маловідходних технологій та прогресивного технологічного обладнання по переробці вторинної сировини і відходів виробництва [195].

Другий блок аналізу соціально-економічного розвитку області охоплює виробничу діяльність галузей народного господарства області (промисловість, АПК, будівельний комплекс, транспорт, комунікації) та аналіз науково-технічного прогресу у галузях народного господарства з врахуванням показників діяльності наукових організацій області.

Галузева структура Тернопільської області, подана в таблиці 2.6, вказує на те, що найбільша питома вага в загальному обсязі виробленої продукції в області припадає на сільське господарство (53%).

Таблиця 2.6

Частка галузей в загальному обсязі виробленої продукції на території Тернопільської області (в %)*

Галузі економіки	1990 рік	1998 рік	1998 в % до 1990
1	2	3	4
Промисловість	48,8	35,3	72,3
Сільське господарство	31,5	53,0	168,2
Будівництво	9,2	4,6	0,5
Торгівля і громадське харчування	3,4	2,5	73,5
Матеріально-технічне постачання	0,1	0,07	70,0
Транспорт та комунікації	4,1	4,5	109,8
Інші галузі	2,9	0,03	1,0

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Це дозволяє віднести її до аграрних областей України. Крім цього, за 1990-98 роки частка сільськогосподарського виробництва у валовому суспільному продукті Тернопільської області зросла в 1,7 рази, тоді як частка інших галузей

зменшилася. Так, частка капітального будівництва скоротилася в 2 рази, промисловості - на 28%.

Оцінимо тенденції виробничої діяльності найвагоміших у соціально-економічному розвитку Тернопільської області галузей народного господарства: сільського господарства, промисловості, будівництва, торгівлі, транспорту та комунікацій.

У 1998 році обсяг виробництва валової продукції сільського господарства склав 866,8 млн. гривень, що на 8% менше в порівнянні з попереднім роком. Виробництво сільськогосподарської продукції було нерентабельним (-24%) в основному за рахунок збитковості тваринництва (-57%). Із 650 підприємств, які працюють у сільському господарстві, прибутковими є лише 26 господарств (4% від загальної кількості) [195].

Динаміка сільськогосподарського виробництва, подана на графіку (див. рис. 2.3), свідчить про скорочення обсягу сільськогосподарського виробництва відносно рівня 1990 року в два рази. Це в свою чергу негативно вплинуло на кінцевий результат народногосподарської діяльності в області.

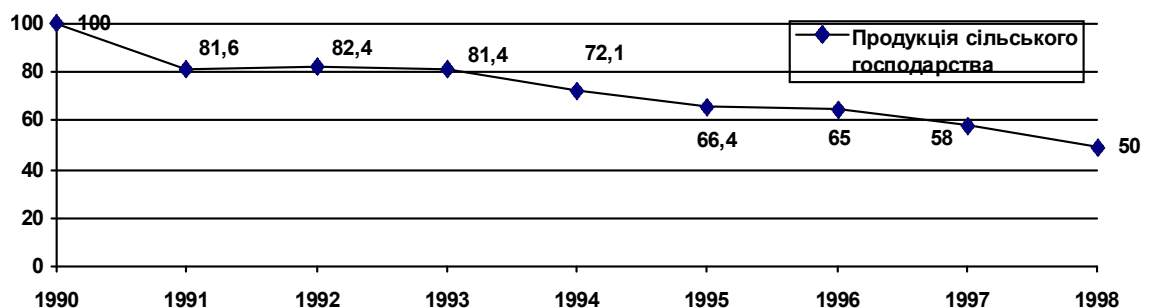

Рис.2.3. Графік темпів зростання(зниження) обсягів сільськогосподарського виробництва відносно рівня 1990 року (у %)

Скорочення сільськогосподарського виробництва було викликано зменшення посівної площі, зниженням врожайності основних сільськогосподарських культур, скороченням поголів'я худоби і птиці, зниженням продуктивності основного стада.

Провідна роль у рослинництві Тернопільської області належить виробництву зернових культур, цукрових буряків, картоплі. Основна питома вага

по виробництву зернових і технічних культур припадає на господарства суспільного сектору (76% від загального виробництва). В той час, як основними виробниками картоплі і овочів залишаються господарства приватного сектору, на які припадає відповідно 98% і 95% від загального виробництва [161].

Основними продуктами тваринництва є м'ясо, молоко, яйця, вовна, провідне місце у виробництві яких займає приватний сектор. На нього припадає виробництво відповідно 62% м'яса, 72% молока, 79% яєць, 64% вовни від загального обсягу виробництва відповідних видів продукції тваринництва. Основні показники роботи сільськогосподарських підприємств з початку 1990 року погіршуються .

Таблиця 2.7 [195]

Основні показники роботи сільського господарства у Тернопільській області

Показники	1990	1992	1996	1997	1998	1998 у % до 1990
1	2	3	4	5	6	7
Врожайність, цнт. з 1 га:						
зернових культур	32,5	31,4	23,2	27,2	19,2	59%
цукрових буряків	309	220	232	195	175,5	57%
картоплі	159	87	147	101	98,0	61,6%
овочів	148	108	114	121	81,1	55%
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тонн:						
зернові	1319,1	1203,8	686,8	1086,6	758,3	57%
цукрові буряки	3313,4	2012,3	2080,8	1428,9	1290,2	39%
картопля	1019,1	550,5	945,7	651,2	628,9	62%
овочі	140,6	118,1	128,3	138,5	89,0	63%
Виробництво продуктів тваринництва :						
м'ясо, тис. тонн	123,3	74,	62,5	56,0	79	64%
Молоко, тис. тонн	808,3	654,6	627,6	555,8	537,5	66%
яйця, млн. тонн	359,2	270,8	282,5	261,9	247,6	69%
вовна, тонн	379	89	38	22	13	3%

Так, інформація, подана в таблиці 2.7 свідчить про скорочення врожайності сільськогосподарських культур за 1990-1998 роки на 39% - 55%, результатом чого стало зменшення валового збору на 37% - 61% в порівнянні з 1990 роком. Скорочення виробництва у тваринництві відбулося на 31%-97%. Найбільшого скорочення маємо по виробництву вовни (97% відносно рівня 1990 року).

Охарактеризуємо функціонування промисловості Тернопільської області. Загальний обсяг продукції промисловості в цілому по області та окремих галузях

народного господарства визначається, як сума даних про обсяг продукції окремих промислових підприємств. Продукцією промислового підприємства вважається вартість всіх вироблених підприємством готових виробів і реалізованих напівфабрикатів, а також вартість виконаних робіт промислового характеру за замовленнями.

З таблиці 2.8 видно, що найбільша питома вага у загальному обсязі промислового виробництва припадає на харчову промисловість (58,2%) та галузі машинобудування (17,7%) . За 1990-1998 роки у загальному обсязі промисловості частка легкої промисловості зменшилася у п'ять разів, електроенергетики - на 60%, машинобудування - на 12%, лісової та деревообробної промисловості - на 13%, тоді як частка інших галузей зросла.

Таблиця 2.8

Розподіл продукції промисловості по галузях *

у % до загального випуску

Галузі	1990 р.	1993 р.	1996р.	1997р.	1998р.
1	2	3	4	5	6
Всього	100	100	100	100	100
Електроенергетика	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,3	0,5	0,9	1,5	0,9
Машинобудування та металообробка	20,1	18,3	16,5	18,1	17,7
Лісова та деревообробка промисловість	2,2	2,2	2,2	2,3	1,9
Промисловість будівельних матеріалів	3,7	5,1	6,0	4,3	4,0
Скляна та фарфоро-фаянсова промисловість	0,5	1,5	2,9	2,2	2,3
Легка промисловість	26,1	16,2	12,6	8,8	5,86
Харчова промисловість	37,3	46,6	49,6	51,7	58,2
Борошно-круп'яна промисловість	4,7	5,0	5,1	7,3	6,7
Поліграфічна промисловість	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4
Інші галузі	4,9	4,2	3,7	3,3	2,4

*Таблицю складено за даними Тернопільського обласного управління статистики

Дослідження динаміки промислового виробництва за 1990-98 роки, дозволило нам побудувати графік темпів росту промислового виробництва у Тернопільській області відносно рівня 1990 року (див. графік на рис 2.4.).

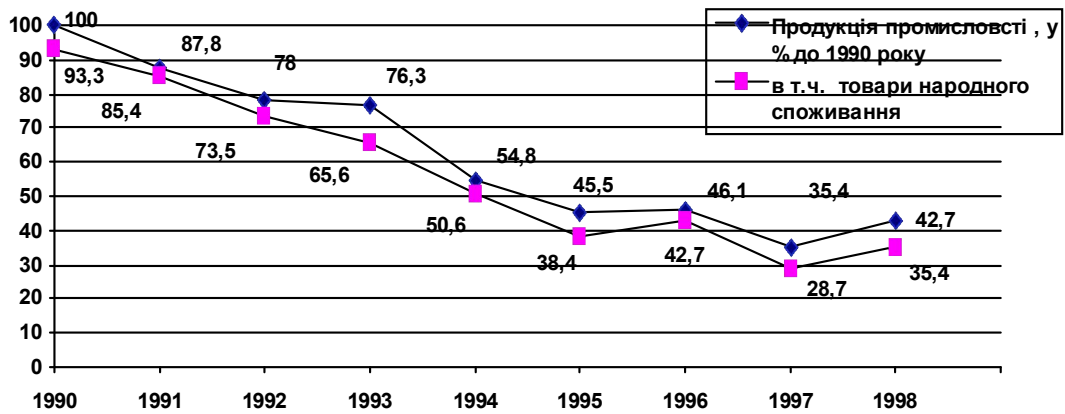

Рис.2.4. Графік темпів зростання(зниження) обсягів промислового виробництва Тернопільської області відносно 1990 року

Аналізуючи динаміку обсягів промислового виробництва за 1990-98 роки, можна зробити висновок про те, що промислове виробництво скоротилося у 2,2 рази і становило у 1998 році 592 млн. гривень, що відповідає 45,4% виробництва 1990 року. Однак у промисловому розвитку намітилися позитивна тенденція росту. Промисловими підприємствами області у 1998 році виготовлено продукції на 6,5% більше, ніж у 1997 році, в якому спостерігався спад по відношенню до 1996 року на 16,5%. Ріст головним чином забезпечили провідні галузі промисловості - машинобудування та харчова галузі.

У 1998 році було виготовлено товарів народного споживання на 417,562 млн. гривень, що становить 38% від рівня 1990 року. У виробництві товарів народного споживання 71% припадає на продовольчі товари, 12% - на непродовольчі товари, 10% - на алкогольні напої, 7% - на товари легкої промисловості [195]. Динаміка виробництва товарів народного споживання (див. Таблицю 2.9) свідчить, що за останні роки різко скоротилося виробництво товарів легкої промисловості і продовольчих товарів, тоді як виробництво алкогольних напоїв різко зросло.

Таблиця 2.9

Динаміка виробництва товарів народного споживання, у % *

Товари	Темпи росту (зниження) до попереднього року				
	1990 рік	1992 рік	1995 рік	1997 рік	1998 рік
1	2	3	4	5	6

Всього	108,6	86,0	103,0	81,2	97,5
Продовольчі товари	121,0	83,0	117,3	77,1	79,5
Непродовольчі товари	119,2	99,0	90,6	101,1	125,5
Товари легкої промисловості	107,7	87,0	70,5	59,4	60,1
Алкогольні напої	145,5	106,0	67,9	134,2	92,2

*Таблиця складена за даними Тернопільського обласного управління статистики

Визначальна роль у справі нагромадження не тільки виробничого потенціалу, але і всього національного багатства України належить будівельній галузі. Як і у всій економіці області, у будівництві продовжується спад. З таблиці 2.10 видно, що обсяг введення основних фондів за 1990-1998 роки скоротився у 2,8 рази. Основною причиною такого падіння є брак фінансових ресурсів, який пов'язаний із скороченням за 1990-1998 роки інвестиційної активності місцевих бюджетів у шість раз, а Державного бюджету - у 10 раз.

Таблиця 2.10

**Показники капітального будівництва по Тернопільській області
(млн. грн. у цінах 1998 року*)**

Показники	1990 рік	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік	1998 р. в % до 1990 р.
1	2	3	4	5	6	7
Введення в дію основних фондів	509,4	121,1	177,5	166,2	181,3	35,6
Капітальні вкладення за рахунок усіх джерел в т.ч.:	1932,8	296,0	228,5	213,1	197,8	10,2
Відсоток коштів області із них:	89%	90%	92%	98 %	99%	111
кошти місцевих бюджетів;	77,3%	76,4%	38,2%	17,7%	11,6%	15
кошти підприємств і організацій усіх форм власності;	22,7%	23,6%	61,7%	82,3%	88,4%	3,9 р.
Відсоток коштів Державного бюджету	11%	10%	8%	2 %	1%	9

Продовження таблиці 2.10.

1	2	3	4	5	6	7
Будівельно-монтажні роботи	144,0	202,9	130,4	163,2	156,7	108,8
Житлове будівництво	261,9	53,4	32,2	34,2	32,5	12,4
Підрядні роботи виконані підрядними організаціями	682,3	112,2	58,8	49,5	54,9	8,0

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Блок аналізу виробничої діяльності регіону включає аналіз науково-технічного прогресу у регіоні, у тому числі, аналіз роботи науково-дослідних організацій регіону. Кількість науково-дослідних організацій за 1990-1998 роки зросла в 2,6 рази і становила у 1998 році 36 одиниць, із них: 13 підприємств державної, 3 колективної форми власності, 20 малих підприємств і організацій. Обсяг науково-технічних робіт за 1990-1998 роки зріс в 14 тис. разів і становив у 1998 році 5,8 млн. гривень, із них 30,2% припадає на виготовлення дослідних зразків, 37,2% - проектно-конструкторські і технологічні роботи, 20,2% - науково-дослідні, 7,3% -проектні роботи для будівництва, 5,1%- науково-технічні послуги. Однак якість наукових робіт за 1990-1998 роки погіршилася. Так, якщо у 1990 році кожна 5 розробка містила винаходи, то у 1998 році - кожна 25 [195, с.197].

Важливу роль у сучасних умовах відіграє торгівля, оскільки саме ця сфера дозволяє скоротити суспільно необхідні витрати виробництва товарів та послуг за рахунок поглибленої спеціалізації цієї галузі. Розвиток роздрібного товарообігу і торгової мережі області можна прослідкувати за таблицею 2.11.

Таблиця

2.11

Показники розвитку товарообігу і торгової мережі Тернопільської області за 1990-1998 роки [195]

Показники	1990 р.	1992 р.	1996 р.	1997р.	1998 р.
1	2	3	4	5	6
Загальний обсяг роздрібного товарообігу (млн. грн.), в цінах 1998 року	1527,2	1325,4	224,6	251,8	240,5
Темпи росту роздрібного товарообігу до 1990 року, включаючи громадське	100	86,8	18,7	18,9	18,6

харчування у %:					
-----------------	--	--	--	--	--

Продовження таблиці 2.11

1	2	3	4	5	6
у т. ч.: продовольчі товари;	100	92,1	18,7	18,3	18,2
непродовольчі товари;	100	82,8	13,4	14,3	14,1
громадське харчування	100	96,3	35,2	36,3	37,0
На 10000 чоловік припадає:	34	37	30	28	26
підприємств роздрібної торгівлі торгової площі в магазинах, м²	2245	2461	1954	1751	1648
підприємств громадського харчування	13	8	10	10	10
місць в підприємствах громадського харчування	766	448	525	516	518

З таблиці видно, що за 1990-1998 роки величина роздрібного товарообігу області скоротилася в 5,3 рази. За цей період погіршилися його структура, оскільки зросла питома вага виробництва продовольчих товарів з 41,6% до 62%, а непродовольчих товарів зменшилася з 58,4% до 38%. У 1998 році товарообіг області на 71,2% був забезпечений громадським сектором, 14,8% - приватним і лише 14% - державним, що в порівнянні з 1990 роком становить відповідно 132%, 1480%, 31% [195].

Ринок платних послуг за останні роки зазнав значних змін у зв'язку із збільшенням частки витрат населення на придбання продовольчих товарів і товарів першої необхідності. Незважаючи на те, що у 1998 році платних послуг було надано на 154,1 млн. грн. що більше на 8,7% в порівнянні з минулим роком, в порівнянні із 1990 роком обсяги скоротилися в 6,7 рази. Поряд із скороченням обсягів реалізації послуг, продовжує змінюватися їх структура, де все більшу частку займають послуги соціального значення (житлово-комунальні, пасажирського транспорту), тоді як побутові послуги скорочуються. Так послуги житлового господарства за 1990-1998 роки зросли майже в 7 разів, тоді як побутові послуги скоротилися в 20 разів, а щомісячний рівень їх споживання на одного чоловіка становив 1,1 гривень за цінами 1998 року (див. Таблицю 2.12).

Однією із важливих галузей народного господарства, яка в значній мірі впливає на розвиток виробничої і невиробничої галузей народного господарства, є транспорт. На території Тернопільської області розвинуті майже усі види транспорту, крім морського, але провідне місце займає автомобільний транспорт, яким здійснюється 94% перевезень вантажів та пасажирів області.

Таблиця 2.12

Динаміка реалізації платних послуг у Тернопільській області (в % до 1990 року) [189]

Послуги	1991р.	1992 р.	1993р.	1994р.	1995р.	1996р.	1997р.	1998р
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього у т.ч.:	66,2	41,6	33,5	31,2	20,8	14,8	13,02	14,7
побутові	63,7	33,0	14,1	8,9	5,9	5,0	5,7	6,3
пасажирського транспорту	134,6	125,2	123,9	80,4	43,3	33,2	29,2	25,9
зв'язку	112	105,3	2,2р.	2,2р.	200,5	206,5	224,1	238,0
житлового господарства	2,5р.	2,5р.	4р.	4,9р.	4,2р.	6,5р.	7,5р.	8,5р.
по утриманню дітей в дошкільних закладах	91,3	60,9	39,1	30,4	28,8	19,6	19,9	22,1
культури	74,4	33,3	21,7	128,2	73,1	77,0	57,8	51,3
туристсько-екскурсійні	133,5	61,9	43,6	95,2	31,7	13,2	9,9	8,8
охорони здоров'я	64,5	16,6	39,5	31,2	26,6	27,6	40,6	45,1
санаторно-курортні	44,4	47,2	41,7	38,9	27,9	17,1	25,2	28,0
правового характеру і ощадбанку	114,5	30,1	66,2	75,1	29,1	17,8	14,24	12,6
комунальні	77,9	98,8	63,5	68,9	46,0	27,6	22,1	19,6

Довжина автомобільних шляхів області становить 5,6 тис. км, із них 5,3 тис. км. - це дороги з твердим покриттям. В середньому на 1 тисяч км² території припадає 405 км автомобільних шляхів, а з твердим покриттям -358 км (по Україні ці показники становлять відповідно 270 і 247 км). Це свідчить про густу мережу автошляхів області. Найважливіші автомагістралі перетинають область з півночі на південь(Дубно-Кременець-Тернопіль-Заліщики-Чернівці) із заходу на схід (Львів-Зборів-Тернопіль-Підволочиськ-Хмельницький) [80].

За останніх вісім років перевезення вантажів у області скоротилася в 4,2 рази і становили у 1998 році -1855,1 тисячі тонн. Перевезенням вантажів і пасажирів здійснюють понад 80 тисяч автомобілів, з них 68% - вантажні автомобілі. Кількість перевезених автобусами пасажирів у 1998 році становила 34 млн. чоловік [195].

Тернопільська область має потужний залізничний вузол, яким щодоби може пропускатися більше як 100 тисяч тонн вантажів. Щільність залізничної мережі на території області становить 41,4 км на 1 тис.км², що значно перевищує такий же показник по Україні (37,6 км). Однак, за 1998-1990 роки обсяг вантажних перевезень залізничним транспортом по області скоротився в 8,5 рази і становив в 1998 році 756,6 тисяч тонн вантажів [195].

Водний транспорт розвинутий по річці Дністер нижче від міста Заліщики. Ним перевозяться в основному будівельні матеріали (гравій, галька), які добуваються із дна цієї річки.

Авіаційний транспорт в області використовується для перевезення пасажирів в межах України і в Росію. Аеропорт у Тернополі має бетонну смугу і може приймати літаки вантажопідйомністю до 70 тонн.

Трубопровідний транспорт представлений газопроводами, які перетинають територію області зі сходу на захід: Оренбург-західний кордон, Уренгой-Помари-Ужгород, Торжок-Долина, Дашава-Київ.

Зв'язок у Тернопільській області представлений автоматичною телефонною мережею. Кількість телефонних апаратів міської та сільської телефонної мережі на 1.01.99 становила 168,6 тисячі одиниць. За останні вісім років щорічні послуги підприємств зв'язку зросли в 25 разів і становили в 1998 році 49,5 млн. гривень [195].

Третій блок комплексного аналізу включає аналіз соціального розвитку області. В цьому розділі аналізу ми звернемо увагу на такі основні показники як: чисельність, природний рух населення, показники рівня життя населення

Населення області нараховує 1180,3 тис. чоловік, що складає 2,3% від його загальної чисельності України. Середня щільність населення становить 85,5 жителів на 1 км², що майже дорівнює середньому показнику по Україні. 57,9% населення Тернопільщини проживає в селах [195].

Зміни в чисельності населення області визначаються переважно демографічними процесами - народжуваності та смертності. За останні десять років рівень народжуваності знизився більше як в півтора рази. У 1998 році коефіцієнт, який характеризує народжуваність був найнижчим із післявоєнних

років і становив 46,5 проміле [175, с.193]. Така тенденція пов'язана із деформацією статево-вікової структури, із зниженням рівня життя переважної більшості населення: зменшенням сукупного сімейного доходу, зростанням заробітної плати, яка відстає від росту цін, зростанням прихованого та наявного безробіття, зменшенням обсягів пільгового житлового будівництва для молодих сімей.

Рівень смертності у регіоні за останні десять років зріс на 8% з 13,2 проміле у 1988 році до 14,2 проміле у 1998 році [175, с.193]. Така тенденція насамперед пов'язана із погіршенням екологічної ситуації, доступності медичного обслуговування населення, розвитку охорони здоров'я, сповільненням економічного розвитку як в Тернопільській області, так і в Україні.

При характеристиці соціального розвитку області особливу увагу необхідно приділити аналізу рівня життя населення. Одним із таких показників у практиці соціально-економічних досліджень є показник «межі бідності», який визначають:

- * на базі фактичної вартості товарів та послуг, що входять до споживчого кошика;
- * на основі суджень населення про необхідний мінімальний дохід; за структурою витрат на товари та послуги;
- * виходячи з можливостей національної економіки забезпечити прожитковий мінімум [122].

За стандартами ООН, межу бідності в країнах Центральної та Східної Європи визначають на рівні середньодобового доходу \$4 [175, с.303]. На Україні мінімальна заробітна плата з 1.01.99 р. становить 74 гривні, а середньодобовий дохід становить відповідно 2,4 грн. або \$0,6, що в 6,7 разів нижче від межі бідності європейських країн .

Якщо при визначення «межі бідності» орієнтуватися на величину споживчого кошика, то у Тернопільській області найдешевший споживчий кошик в Україні(85,3% до середнього по Україні). Але якщо проаналізувати рівень життя населення Тернопільської області за структурою витрат, то картина буде дещо іншою. Згідно цього підходу, частка витрат на продукти харчування не повинна перевищувати 60% трудового доходу родини, а витрати на житло -

15% сукупного доходу родини[122]. Так, у 1990 (див. Таблицю 2.13) році на споживчі витрати тратилося 67%, а на оплату послуг - 9,9% сукупного доходу, при цьому заробітна плата становила 77% сукупних доходів. У 1998 році витрати на споживання займали 70% сукупного доходу, з якого лише 69,4% становлять трудові доходи. Тому на оплату послуг трудовими доходами практично коштів не залишається. Через низьку платіжну спроможність у середньому кожний мешканець області в 1998 році сплачував послуги (включаючи послуги освіти, медичні) в обсязі 11 гривень на місяць. Це з врахуванням того, що 40-60% вартості житлово-комунальних послуг для 95 тисяч сімей області відшкодовується через субсидії. Така ситуація вказує на те, що заробітна плата пересічного українця не забезпечує достатніх засобів для існування і негативно впливає на сукупний попит регіону.

Таблиця 2.13

Використання сукупного доходу за 1990-1998 роки (в %)*

Витрати	1990 рік	1992 рік	1994 рік	1996 рік	1998 рік
1	2	3	4	5	6
Весь сукупний дохід вт.ч.:	100	100	100	100	100
трудові доходи	77,7	74,7	57,0	82,5	69,4
пенсії, стипендії, різні допомоги	9,1	6,5	4,1	6,6	5,5
доходи від особистого господарства	1,8	3,6	0,3	2,0	4,0
доходи з інших джерел	11,4	15,2	38,6	10,9	22,0
Використано сукупного доходу на харчування	33,0	45,8	76,6	49,1	53,2
на непродовольчі товари	34,5	32,0	11,5	15,7	16,0
на оплату послуг	9,9	5,2	4,9	23,0	18,6

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Четвертий блок економічного аналізу покликаний дати оцінку економічної ефективності функціонування економіки регіону. Він об'єднує в собі:

Загальну оцінку ефективності економічного і соціального розвитку області.

Аналіз динаміки продуктивності праці і середньої заробітної плати.

Аналіз рентабельності виробництва.

Аналіз розвитку ринкової інфраструктури на території області.

Аналіз фінансових показників області.

Узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку є національний дохід, в якому синтезований рівень розвитку продуктивних сил

регіону і результат процесу розширеного відтворення за певний період. Динаміка виробленого національного доходу по Тернопільській області за 1990-98 роки (див. рис.2.5) свідчить про його зменшення у 2,4 рази. Однак у 1998 році намітилася позитивна тенденція до росту національного доходу.

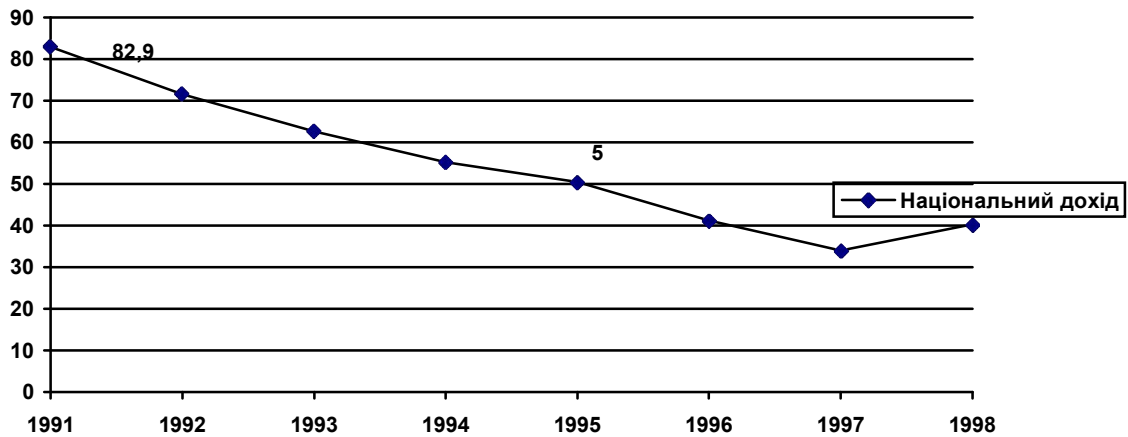

Рис.2.5. Графік динаміки виробленого національного доходу Тернопільської області за 1990-1998 роки (в % до 1990 року) [193]

Ще одним показником, який дозволяє оцінити ефективність господарської діяльності області, є продуктивність праці (кількість виробленого продукту на одного працюючого), темпи зміни якої співставляються із темпами росту оплати праці. Як свідчать дані таблиці 2.14, збільшення продуктивності праці за 1990-1998 роки в 1,2 рази пройшло за рахунок скорочення зайнятості в 1,7 рази. А ріст оплати праці у Тернопільській області випереджав темпи росту продуктивності праці, що вказує на спад виробництва.

Таблиця 2.14

Ефективність функціонування народного господарства Тернопільської області *, в цінах 1998 року

Показники	1990 рік	1992рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік
1	2	3	4	5	
Валовий сукупний продукт, млн. грн.	2561,1	2390,4	1707,4	1715,9	1824
Кількість працюючих в	648,9	501,5	486,7	482,5	378,3

галузях народного господарства, тис. чоловік					
Продуктивність праці, грн.	3946,8	4765,7	3508,1	3556,3	4821,6
Оплата праці, тис. грн.	14952,0	11555,6	531490,2	673850	675174,1

* Таблицю складено на даних Тернопільського Обласного управління статистики

Рентабельність виробництва у Тернопільській області за 1990-1998 роки, подана у таблиці 2.15, свідчить про її скорочення в 3 рази, що пов'язано із ростом витрат на виробництво продукції. Особливо збитковим є сільське господарство.

Таблиця 2.15

**Рентабельність виробництва в розрізі галузей народного господарства
за 1992-1998 роки * в %**

Галузі народного господарства	1992 р.	1994	1996 р.	1998 р.	Відхилення
1	2	3	4	5	6
Всього по області	18,81	13,00	-7,20	-20,20	-39,0
Промисловість	2,33	31,40	-1,40	-1,30	-3,6
Сільське господарство	35,98	8,30	-18,60	-24,0	-59,98
Транспорт і зв'язок	8,93	10,10	-8,00	-6,00	-14,93
Будівництво	8,68	4,40	3,70	3,74	-4,94
Торгівля і громадське харчування	58,59	12,18	1,60	1,50	-57,59
Матеріально-технічне постачання і збут	21,67	27,87	1,10	-7,70	-29,37
Заготівля	50,90	29,70	8,70	6,90	-44,0
Побутове обслуговування населення	3,19	5,45	6,10	6,86	3,67
Житлово-комунальне господарство	-7,58	-5,60	8,70	10,00	17,58
Інші галузі	5,48	5,80	4,40	3,90	-1,58

*Складено на основі інформації Тернопільського обласного управління статистики

Ефективність соціально-економічного розвитку Тернопільської області залежить від того, як проходить процес формування і розвитку ринкових відносин на території.

Ринкову інфраструктуру Тернопільської області представляють: 9 бірж, із них 3 товарно-сировинні, 1 універсальна, 2 нерухомості, 2 агропромислових, відділення Української фондової біржі; 13 комерційних банків; 2 інвестиційних фонди; 4 довірчих товариства; 15 кредитних спілок; 13 аудиторських фірм; 13

страхових компаній, із них 5 самостійних і 9 філій; 4 торговці цінними паперами; 6 громадських об'єднань підприємців; одна консалтингова фірма; одна лізингова фірма; один бізнес-центр; один бізнес-інкубатор; одна кадрова агенція Асоціації «Ліги підприємців».

Тернопільська область значно просунулась на шляху роздержавлення та приватизації. На 1 січня 1999 року в області роздержавлено 1516 об'єктів, із них 70% комунальної і 30% загальнодержавної власності, що відповідає 3% від кількості роздержавлених підприємств в Україні [163].

Серед приватизованих підприємств 49 об'єктів агропромислового комплексу, в якому зосереджена найбільша кількість державних підприємств. В основному завершена приватизація радгоспів, на різних стадіях приватизації знаходяться всі хлібоприймальні підприємства області.

В процесі приватизації у 1998 році створено 35 відкритих акціонерних товариств. Питома вага підприємств державної форми власності зменшилася з 23,2% у 1997 році до 17,5% у 1998 році. Частка їх у загальному обсязі виробництва знизилася відповідно з 29% до 16,7%. Питома вага підприємств недержавної форми власності зросла з 76,8% у 1997 році до 82,5% у 1998 році, а обсяги їх виробництва зросли на 83,3% [163].

Протягом 1998 року діяло 2325 суб'єктів малого підприємництва (33% від загальної кількості зареєстрованих в області), що на 50% менше від середньоукраїнського рівня. З них 1250 малих підприємств, 789 господарських товариств, 72 кооперативи та 144 спільних підприємств із іноземними суб'єктами господарювання. Кількість діючих підприємницьких структур зменшилася на 9,5% через відсутність належної підтримки з боку держави, неефективного оподаткування, інфляційних процесів [195].

Протягом 1998 року малим підприємництвом вироблено продукції і надано послуг на суму понад 193,8 млн. грн., що складає понад 10% валового суспільного продукту області. Чисельність працюючих в цих структурах становить 17,7 тис. чоловік. За даний час суб'єкти малого бізнесу забезпечують майже 15% бюджетних надходжень [163].

Одним із основних елементів останнього блоку аналізу є фінансові показники, які включають рівень інфляції, рівень споживчих цін, фінансові ресурси області.

Суттєве значення для розвитку попиту на регіональних ринках має індекс споживчих цін (ІСЦ), що вимірює рівень цін, який споживач повинен заплатити за певний споживчий кошик товарів і послуг. З таблиці 2.16 видно, що індекс споживчих цін у 1998 році по відношенню до 1990 року зріс у 360190 разів.

Таблиця 2.16

**Індекс споживчих цін на товари та послуги за 1991-1998 рр., в
разах до грудня попереднього року ***

Роки	1991/ 1990	1992/ 1991	1993/ 1992	1994/ 1993	1995/ 1994	1996/ 1995	1997/ 1996	1998/ 1997	1998/ 1990
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ІСЦ	3,9	21,0	102,6	7,1	3,7	1,5	0,98	1,11	360190

* Складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Ситуацію на споживчому ринку в значній мірі визначають рівень грошових доходів населення. З 1990 по 1998 роки доходи населення зросли в 34852,8 рази, що практично в 10 разів менше від росту споживчих цін. Ці цифри є прямим свідченням зниження рівня життя населення за 1990-1998 роки у 10 раз. Стимування росту заробітної плати є одним із наслідків монетарного регулювання національної економіки в результаті якого рівень інфляції в області становив у 1998 році 120%, що на 10% більше, в порівнянні з 1997 роком, але менше на 200% по відношенню до 1993 року, який вважається одним із критичних років інфляції в Україні [163].

Особливостям формування і використання фінансових ресурсів регіону в нашій роботі відводиться окремий параграф, тому в даному параграфі це питання не розглядатиметься.

2.1.2. ОЦІНКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Комплексний аналіз проведений у попередньому параграфі доцільно доповнити ще одним блоком - аналізом загального рівня розвитку області, який у сьогоднішній практиці управління територіальним розвитком є недостатньо відпрацьованим, тоді як його проведення викликане необхідністю оцінки загального вкладу області в економіку України.

Рівень соціально-економічного розвитку області відбиває в органічному поєднанні кількісну і якісну сторони господарської діяльності, характеризує передусім ступінь використання виробничих ресурсів, можливості задоволення найважливіших суспільних та індивідуальних потреб, ефективність наявного економічного потенціалу, вклад області в народне господарство країни. Саме цей показник в сьгоднішніх умовах господарювання може, на нашу думку, служити базою для вироблення регуляторів зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів через систему комплексного планування.

На відміну від показників загального потенціалу, показник рівня соціально-економічного розвитку не будучи залежним від абсолютних величин, земельної площі, чисельності населення, кількості залучених у господарський оборот ресурсів, характеризує якість та ефективність створеного потенціалу області, який визначає можливості її перспективного розвитку. Тобто область може мати невеликий економічний потенціал, проте мати високий рівень соціально-економічного розвитку.

Проведений нами аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду оцінки регіонального розвитку дозволяє виділити такі основні методики визначення його рівня:

1. Індексний метод оцінки соціально-економічного розвитку району.
2. Бальна система оцінки рівня ділової активності регіону.
3. Система часткових показників функціонування галузей регіону.
4. Система територіальних пропорцій.
5. Обчислення чистих показників в розрахунку на одну людину за методологією Системи національних рахунків.

Перша спроба визначення рівня економічного і соціального розвитку областей була зроблена в 1963-64 рр. з ініціативи академіка М.М.Паламарчука. Ним було розраховано зведений індекс рівня економічного розвитку району через розрахунок середньоарифметичного від суми відхилень часткових показників від середнього українського значення[157,с.8].

Пізніше П.В. Волобоев, використовуючи експертні методи дослідження, розробив бальну систему оцінювання відхилень в залежності від впливу часткових показників на загальний рівень розвитку області. Згідно цієї системи бальна оцінка конкретного показника визначається через відношення

максимального коефіцієнту варіації показника, який має найбільше відхилення, до коефіцієнту варіації конкретного показника [157,с.9].

Вкінці 80-их років появилася нова методика оцінки рівнів регіонального розвитку, розроблена петербурзькими вченими-регіоналістами, яка практично використовувалася в прогнозно-плановій роботі Радянського Союзу. Ними вперше було поставлене питання обчислення результатів господарської діяльності з врахуванням комплексності галузей регіональної економіки, а не тільки сфери матеріального виробництва. Рівень економічного і соціального розвитку представлений сукупність показників, що характеризують рівень матеріального виробництва (валова продукція промисловості на душу населення, валова продукція промисловості на 1км² території, валова продукція сільського господарства в розрахунку на 1км² земельної площі, чисельність промислово-виробничого персоналу на 100 чоловік населення, основні промислово-виробничі фонди на душу населення, продуктивність праці, основні фонди транспорту на 1 км², фондівіддача галузей промисловості) та системою показників, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери (чисельність зайнятих у галузях соціальної інфраструктури на 10 тисяч жителів, основні фонди галузі в розрахунку на одного чоловіка, роздрібний товарообіг, обсяг побутових послуг в розрахунку на 1 чоловіка, забезпечення житлом, лікарнями, дитячими дошкільними закладами, закладами освіти, культури, спорту, тощо) [157,с.8].

В 70-ті роки появилася ще одна модель для оцінки рівнів соціально-економічного розвитку, через систему територіальних пропорцій [157,с.30].

Згідно з цією моделлю, до основних територіальних пропорцій можна віднести:

1. Показники, що характеризують частку регіонів України за територією, населеннями, інвестиціями, створеними основним фондами, виробленим національним доходом, основними виробничими фондами.
2. Показники, що характеризують концентрацію валового продукту по регіонам в розрізі галузей матеріального виробництва.

Оцінка міжрегіональних відмін у рівнях економічного і соціального розвитку регіонів проходить на базі не однієї пропорції, а шляхом порівняння територіальних пропорцій за різними показниками: чистого продукту і чисельності населення; валової продукції сільського господарства і площі

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна	100	490	100	100	100	100	100	100	100
АР Крим	4,4	14	4,2	2,6	2,8	1,8	2,2	1,8	3,9
Вінницька	4,4	27	3,6	3,3	3,4	2,2	2,2	1,7	6,1
Волинська	3,3	16	2,1	1,2	1,4	0,13	1,1	0,6	2,6
Дніпропетровська	5,3	22	7,5	11,6	9,0	17,8	10,7	15,5	5,6
Донецька	4,4	18	10,2	16,0	14,0	21,5	14,7	22,1	4,9
Житомирська	5,0	23	2,8	2,2	2,4	1,4	2,7	1,3	4,09
Закарпатська	2,2	13	2,5	0,8	1,1	0,5	0,8	0,5	1,8
Запорізька	4,5	20	4,0	6,4	5,5	8,9	5,3	8,3	3,9
Івано-Франківська	2,3	14	2,8	2,5	2,4	2,2	2,1	3,1	2,6
Київська	4,8	25	3,7	3,9	4,1	3,1	5,4	2,6	6,4
Кіровоградська	4,0	21	2,4	1,8	2,0	0,8	1,4	0,8	3,7
Луганська	4,4	18	5,5	6,6	5,9	6,7	5,7	9,6	2,9
Львівська	3,6	20	5,3	3,7	3,8	3,1	4,1	3,0	4,1
Миколаївська	4,1	19	2,6	2,7	2,8	2,1	2,6	2,7	3,06
Одеська	5,5	26	5,0	3,9	5,0	2,2	3,5	2,3	4,3
Полтавська	4,8	25	3,4	4,7	5,0	4,5	5,9	4,0	5,5
Рівненська	3,3	16	2,3	1,8	2,1	2,3	2,5	1,5	2,8
Сумська	3,9	18	2,7	2,7	3,0	2,8	2,8	2,3	3,6
Тернопільська	2,3	17	2,3	1,5	1,9	0,8	1,23	0,7	3,3
Харківська	5,2	27	6,0	3,0	5,7	5,6	5,1	4,8	5,1
Херсонська	4,7	18	2,5	1,6	1,6	0,86	1,5	1,2	3,1
Хмельницька	3,4	20	2,9	2,6	2,9	2,1	2,3	1,6	4,59
Черкаська	3,5	20	2,9	3,0	3,3	1,7	2,2	1,7	4,59
Чернівецька	1,3	11	1,8	1,0	1,2	0,6	0,9	0,6	1,9
Чернігівська	5,3	22	2,6	2,2	2,3	1,6	2,4	1,4	4,6
М.Київ	-	-	5,1	4,4	5,4	4,3	8,2	4,0	-
М.Севастополь	-	-	0,8	0,3	-	0,4	0,5	0,3	-

* Розраховано за даними Міністерства економіки України

Для аналізу регіональних відмін у природноресурсному потенціалі скористаємося методикою розрахунку абсолютної оцінки шести видів ресурсів (мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних, рекреаційних) розробленої В.П. Руденком [97, с.68]. (Див. Таблицю 2.18).

Таблиця 2.18

Регіональні відхилення забезпеченості природно-ресурсним потенціалом регіонів України на 1.01.97 р. ,в % [97,с.69]

Області	Мінеральні ресурси	Водні ресурси	Лісові ресурси	Фауністичні ресурси	Рекреаційні ресурси	Коефіцієнт забезпечення ПРП

1	2	3	4	5	6	7
Україна	100	100	100	100	100	100
АР Крим	47,1	195,9	56,6	81,0	531,6	132,9
Вінницька	6,1	60,6	69,7	83,3	56,5	81,9
Волинська	1,7	69,7	196,8	42,9	62,8	50,6
Дніпропетровська	503	75,4	16,9	157,1	119,6	206,3
Донецька	718,5	103,3	29,2	73,8	189,1	279,0
Житомирська	11,4	71,4	177,5	81,0	44,4	58,8
Закарпатська	12,6	279,5	485,3	200,0	448,0	116,1
Запорізька	62,6	132,8	13,7	121,4	99,4	86,7
Івано-Франківська	25,7	250	414,5	28,6	230,4	98,2
Київська	11,1	78,4	110,2	90,5	206,6	83,2
Кіровоградська	28,5	67,8	28,4	97,6	48,3	74,7
Луганська	518,9	102,9	40,5	81,0	122,7	198,7
Львівська	83,2	180,8	303,5	38,1	201,1	104,3
Миколаївська	7,2	127,3	7,8	147,6	56,6	71,7
Одеська	4,4	57,1	20,9	69,0	122,7	67,3
Полтавська	29,9	62,5	52,3	181,0	54,2	74,2
Рівненська	9,3	66,5	204,6	83,3	47,4	52,9
Сумська	8,1	81,7	122,8	154,8	60,4	67,1
Тернопільська	4,0	95,7	102,9	31,0	67,1	92,2
Харківська	41,2	72,1	76,9	107,1	170,5	82,5
Херсонська	3,6	107,0	15,0	154,8	53,5	62,0
Хмельницька	9,6	82,4	71,3	59,5	63,3	78,2
Черкаська	17,9	83,8	95,2	202,4	96,8	86,4
Чернівецька	26,4	68,3	11,3	140,5	89,4	69,3
Чернігівська	17,3	132,4	285,0	42,9	175,5	94,7

Інтегральний коефіцієнт забезпеченості території природними ресурсами обчислюється у відносному виразі шляхом ділення показника забезпеченості сукупним природно-ресурсним потенціалом території (вартість природно-ресурсного потенціалу території, поділене на її площу) на середнє українське значення цього показника.

Аналіз забезпеченості регіону природними багатствами свідчить про велику диференціацію (222%) цього показника. Найвищий природно-ресурсний потенціал мають Донецька, Дніпропетровська, Луганська області, а найнижчий він у Волинській, Рівненській та Житомирській областях.

Тернопільська область займає 8 місце в Україні по забезпеченості природно-ресурсним потенціалом території, в той час як за виробництвом національного доходу на душу населення займає 20 місце по Україні. Це

говорить про те, що використання потенціалу занижене.

Однак територіальні пропорції ще не є свідченням досягнутого рівня соціально-економічного розвитку. Рівень розвитку країни або регіону визначається в міжнародній практиці через величину чистого продукту виробленого в регіоні на душу населення. Саме цей показник дає уявлення про можливість не тільки нагромадження, а й споживання у регіоні, що є передумовою його динамічного розвитку та забезпечення певного життєвого рівня.

Ідея обчислення рівня розвитку регіону через чистий продукт, як внесок області до національного доходу країни була запропонована ще на початку 60-их років академіком Паламарчуком, однак реального втілення в програмно-плановій роботі вона не знайшла [157, с.8]. Офіційно чистий продукт в розрізі областей України було обчислено за даними 1988 року, виробничим методом, через розрахунок валової продукції і матеріальних витрат по підприємствам тільки галузей матеріального виробництва.

В умовах трансформаційних процесів в сторону інтеграції України у світове господарство та Європейське співтовариство традиційна система обчислення результатів соціально-економічного розвитку стала недосконалою для відображення основних економічних пропорцій та взаємовідносин. На сьогоднішній день найприйнятлівішою в світовій практиці є обліково-статистичні стандарти ООН, які висвітлені в системі національного рахівництва (СНР). З прийняттям Указу Президента України та Постанови КМУ від 4.05.93. року № 326 вітчизняна система показників переходить на систему національного рахівництва.

Дана система обчислення результатів функціонування економіки стала перехідною ланкою від обчислення матеріально-речових результатів

(сукупного суспільного продукту, валового суспільного продукту, фонду споживання, національного доходу, чистого суспільного продукту) до обчислення інтегральних результатів функціонування економічної системи (валового національного продукту, валового внутрішнього продукту, чистого

економічного добробуту, чистого національного продукту, чистого внутрішнього продукту, валового національного доходу, валового внутрішнього доходу, тощо).

На сьогоднішній день в Україні відсутня загальноприйнята методика для оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону. Ми вважаємо, що найкраще обчислити рівень соціально-економічного розвитку регіону можна з використанням методу середньозважених індексів, які дають можливість визначити місце області в соціально-економічному розвитку України. Використання цього методу в програмно-плановій роботі обласних державних адміністрацій дозволить оцінювати місце регіону в народногосподарському відтворювальному процесі, дозволить через систему комплексного програмування соціально-економічного розвитку територій виробити важелі регулювання процесу прискореного створення умов для зближення рівнів соціального і економічного розвитку області до середньоукраїнського рівня розвитку.

Проаналізуємо використання методу середньозважених індексів на практиці. Спочатку обчислимо виробництво на душу населення в областях України. Для цього ми вважаємо за доцільне використати наступні аналітичні показники:

- валовий внутрішній продукт регіону (ВВП), який відображає сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, створених в даному регіоні;
- валовий внутрішній дохід регіону (чистий продукт), який відображає суму різноманітних доходів, які отримує населення регіону за певний період часу ;
- валовий продукт сільського господарства, який характеризує рівень забезпеченості території основними продуктами харчування;
- валовий продукт тяжкої промисловості, що характеризує результат виробництва засобів виробництва;
- виробництво товарів народного споживання, характеризує рівень життя населення;
- надання платних послуг населенню, що характеризує результат діяльності сфери обслуговування у регіоні;

- величина роздрібного товарообігу, який характеризує стан матеріального добробуту і кінцевого споживання у регіоні.

Після цього обчислимо індекс рівня ділової активності за кожним із перерахованих вище показників (див. таблицю 2. 19) за такою формулою:

$$I_j = \frac{K_j \setminus N}{K_{sr}}, \quad [2.1.]$$

де I_j - це аналітичний індекс ділової активності за j -тим показником

K_j - це значення показника для окремого регіону ;

N - чисельність населення регіону;

K_{sr} - це середньоукраїнське значення j -ого показника.

В більшості існуючих методик [69,91,157,229] узагальнюючий показник отримують шляхом сумування часткових показників перемножених на процент вагомості, який знаходиться методом експертних оцінок. Останні не завжди можуть бути об'єктивні. Тому інтегральний індекс соціально-економічного розвитку ми обчислимо через механізм середньозважених індексів, в якому усі запропоновані показники розглядатимуться як рівнозначні. (Таблиця 2.19)

Прослідкувати співвідношення індексів соціально-економічного розвитку в розрізі областей можна за діаграмою (див рис. 2.6). Оцінюючи індивідуальні індекси рівня розвитку регіонів України, можна сказати, що дисперсія статичних рядів по окремим показникам сягає 200% - від 0.31 Волинська область до 2.32 Дніпропетровська область за обсягом реалізованої продукції промисловості на душу населення .

Таблиця 2.19

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів України
(на 1.01.99) *

Області	ВВП	Чистий продукт	Реалізована промислова продукція	Валовий продукт сільсько-господарства	Платні послуги населенню	Товари народного споживання	Роздрібний товарообіг	Інтегральний індекс
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	1	1	1	1	1	1	1	1
АР Крим	0,61	0,54	0,31	0,95	1,89	0,78	0,89	0.85

Вінницька	0,89	0,92	0,59	1,71	0,69	0,56	0,88	0,89
Волинська	0,57	0,69	0,31	1,31	0,1	0,81	0,79	0,65
Дніпропетровська	1,54	1,2	2,32	0,77	1,3	0,65	0,96	1,25
Донецька	1,55	1,39	2,06	0,49	0,8	0,76	1,01	1,15
Житомирська	0,79	0,85	0,48	1,45	0,6	1,03	0,98	0,88
Закарпатська	0,36	0,45	0,19	0,77	0,2	0,54	0,77	0,47
Запорізька	1,56	1,35	2,14	0,98	1,9	1,18	1,25	1,48
Івано-Франківська	0,87	0,83	0,76	0,93	0,4	0,62	0,82	0,75
Київська	1,06	1,11	0,81	1,77	1,6	1,24	1,08	1,24
Кіровоградська	0,75	0,83	0,32	1,61	0,1	0,73	0,70	0,72
Луганська	1,19	1,08	1,21	0,55	0,5	0,66	0,84	0,86
Львівська	0,68	0,70	0,57	0,80	1,4	1,01	0,96	0,87
Миколаївська	1,05	1,06	0,77	1,19	1,0	0,80	0,93	0,97
Одеська	0,77	0,99	0,43	0,88	1,4	0,89	0,75	0,87
Полтавська	1,34	1,47	1,29	1,66	0,5	1,4	1,04	1,17
Рівненська	0,80	0,89	0,97	1,23	0,5	0,85	0,81	0,86
Сумська	0,98	1,12	1,01	1,35	0,1	1,28	1,09	0,99
Тернопільська	0,67	0,82	0,33	1,47	0,9	1,4	0,60	0,88
Харківська	0,88	0,94	0,90	0,87	0,7	1,16	1,02	0,92
Херсонська	0,68	0,65	0,34	1,31	0,3	0,65	0,85	0,68
Хмельницька	0,88	0,98	0,69	1,59	0,4	1,32	0,90	0,96
Черкаська	1,3	1,13	0,58	1,59	0,4	1,62	1,07	1,1
Чернівецька	0,55	0,67	0,30	1,09	0,5	0,85	0,90	0,69
Чернігівська	0,84	0,86	0,61	1,78	0,4	1,33	1,14	0,99
м. Київ	0,87	1,06	0,83	-	2,8	1,39	2,12	1,51
м. Севастополь	0,37	0,45	0,52	-	1,7	1,12	0,94	0,85

*Розраховано за даними Міністерства економіки України

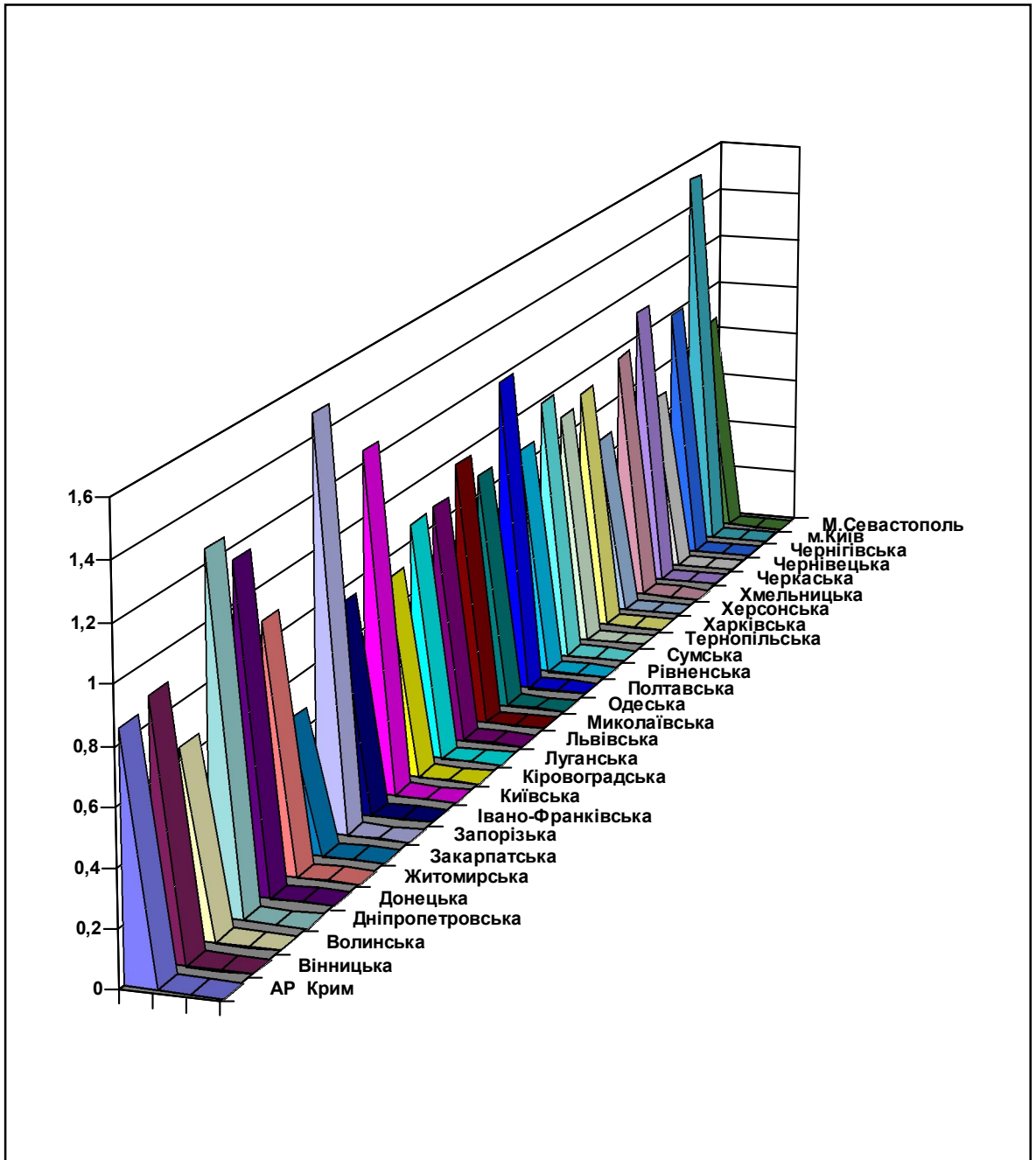

Рис.2.6. Діаграма зведених індексів соціально-економічного розвитку областей України на 1.01.99 р.

За обсягом виробництва валового продукту сільського господарства діапазон регіональних відмін становить 130%: від 1.78 в Чернігівській області до 0.49 пункти в Дніпропетровській області.

У виробництві товарів народного споживання найбільшу питому вагу займає Вінницька область - 1.56, що на 94% більше від Івано-Франківської області (0.62).

За величиною наданих платних послуг найбільше відхилення від середнього українського значення має місто Київ і Київська область (3.24 пункти). В той час, як в Закарпатській області цей індекс становить всього 0.62 і є найнижчим по Україні. Різниця між максимальним і мінімальним значенням роздрібного товарообігу становить 280%: від 3.3 пункти (м. Київ) до 0.6 (Тернопільська область).

Оцінюючи загальну тенденцію рівнів регіонального розвитку, можна зробити висновок про те, що тільки половина регіонів України оцінюється індексом, що дорівнює або майже наближається до середнього українського значення.

В той час як світовий досвід свідчить, що амплітуда екстремальних значень загальноекономічних показників і соціальних індикаторів по регіонах може коливатися у межах 20-40% [133]. Такі рамки відхилень в державі не можуть викликати передумов для соціальної, політичної напруги, не призведуть до руйнації територіальної цілісності.

Якщо проаналізувати рівень соціально-економічного розвитку Тернопільської області, то найбільше відхилення від середньоукраїнського значення в кращу сторону вона має по рівню виробництва сільськогосподарської продукції (1.47 пункти), і по обсягах виробництва товарів народного споживання (1.4 пункти). В той час як за величиною реалізованої продукції промисловості Тернопільська область має одне із найнижчих значень - 0.33 пункти, а рівень роздрібного товарообігу є найнижчим в Україні (0.66 пункти). За величиною наданих платних послуг Тернопільська область займає передостаннє місце на Україні (0.69 пункти від середньоукраїнського значення. По створеному чистому продукту на душу населення Тернопільська область займає 20 місце по Україні

(0.82 пункти), а по величині валового внутрішнього продукту - 19 місце (0.67 пункти).

Узагальнюючи інтегральні індекси рівнів соціально-економічного розвитку територій країни, можна виділити три типи територій:

- Території слабо розвинені, які потребують посиленої допомоги, в яких зведений індекс соціально-економічного розвитку не перевищує 80% від середньоукраїнського рівня, до них відносимо: Закарпатську, Волинську, Херсонську, Чернівецьку, Івано-Франківську, Кіровоградську області.
- Території середнього розвитку, які потребують, тимчасової підтримки . До них доцільно віднести території, в яких зведений індекс рівня соціально-економічного розвитку становить 81%-99% від середньоукраїнського значення, до них слід віднести АР Крим, Вінницьку, Житомирську, Луганську, Одеську, Миколаївську, Рівненську, Сумську, Тернопільську, Харківську, Хмельницьку, Чернігівську області.
- Зони посиленого розвитку, в яких значення рівня соціально-економічного розвитку рівне або перевищує середньоукраїнське значення. Це Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Полтавська, Черкаська, Київська області.

Основним засобом зближення регіонального рівня розвитку до середнього українського рівня є підвищення ефективності використання усіх ресурсів регіону, його демографічного, природного, виробничого та науково-технічного потенціалу за законами територіального поділу праці та регіонального комплексотворення на основі раціонального поєднання ринкових і державних регуляторів соціально-економічного розвитку.

2.2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ

Ефективність планування соціально-економічного розвитку регіону тісно пов'язана із проблемою його фінансового забезпечення.

Для забезпечення фінансовими ресурсами заходів, накреслених у програмі (плані)соціально-економічного розвитку області, необхідно координувати процес концентрації та використання бюджетних коштів, коштів відомств, підприємств . Це в свою чергу робить актуальним більш детальне дослідження процесу формування та використання фінансової бази регіону, яка знаходить своє відображення у балансуванні всіх фінансових ресурсів адміністративно-територіальної одиниці, що забезпечує виконання завдань, поставлених комплексною програмою.

Проаналізуємо діючий механізм формування фінансової бази Тернопільської області.

Практика показує, що єдині методологічні розробки по аналізу фінансових ресурсів регіону на сьогодні відсутні. Це створює труднощі у зборі і обробці даних про існуючий механізм формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на місцях і ще більші проблеми, пов'язані із оцінкою діючої регіональної фінансової політики. Різновидності методик заключаються в обмеженні поняття «фінансові ресурси» тими чи іншими фінансовими засобами, які мають відношення до даної території.

Проведені нами дослідження практики фінансового планування в Тернопільській області свідчать про те, що органами державного регулювання регіону взагалі питання обрахунку можливих фінансових ресурсів території не ставиться. Діюча методика дослідження фінансових ресурсів обмежується коштами місцевих бюджетів і децентралізованими фондами.

Існуючий сьогодні досвід у сфері фінансового аналізу дозволяє виділити три основних методики.

Згідно першої методики, фінансові ресурси регіону обмежуються територіальним бюджетом і децентралізованими грошовими фондами, які залишаються в розпорядженні підприємств даної області [177, 180,187, 192].

В другій методиці - фінансові ресурси регіону подаються у вигляді кінцевого результату діяльності всіх підприємств і організацій, розміщених у

регіоні, включаючи засоби, які формуються в результаті перерозподілу грошових коштів населення (сплата обов'язкових відрахувань із фонду оплати праці) [25,148,149, 150].

Третій варіант методики розглядає фінансові ресурси регіону, як сукупність створених в регіоні доходів і залучених ззовні фінансових ресурсів, ресурси централізованих фондів, кошти міжнародних фінансових організацій [158, 205, 207].

Остання методика, на нашу думку, підійшла найближче до проблеми комплексного аналізу фінансових ресурсів регіону, оскільки вона дозволяє розглядати їх формування не тільки в рамках регіону, а й з врахуванням екзогенних факторів, скажімо, таких, як міжнародний перелив капіталу. Це в сучасних умовах інтеграції України у світове господарство є досить вагомим аргументом.

Підсумовуючи вище сказане, ми пропонуємо здійснювати аналіз формування фінансових ресурсів регіону за такою методикою:

$$\mathbf{ФР} = \mathbf{ВРР} + \mathbf{ФРН} + \mathbf{МПФ} - \mathbf{ПП} + \mathbf{ЗП} + \mathbf{КР} + \mathbf{РЦП} + \mathbf{ЗІ} \text{ , [2.2] де}$$

ФР - фінансові ресурси регіону;

ВРР - власні ресурси регіону, створені на його території виробниками у вигляді прибутку, амортизаційних відрахувань, відрахувань соціального характеру, місцевих податків та зборів;

ФРН - фінансові ресурси регіону, створені населенням у вигляді сплати податків та місцевих зборів;

МПФ- муніципальні позабюджетні фонди;

ПП - податкові платежі і кошти по взаємним розрахункам, перераховані у Державний бюджет, централізовані фонди, міністерства і відомства: Пенсійний фонд України, Державний фонд сприяння зайнятості, Фонд соціального страхування, Фонд ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС;

ЗП - зустрічні надходження підприємствам, організаціям, установам, населенню, місцевим бюджетам із центральних фондів, Державного бюджету, міністерств, відомств;

КР - кредитні ресурси регіону, які надаються банками місцевим виробникам, населенню, місцевим органам влади;

РЦП - кошти, отримані від емісії боргових зобов'язань місцевих органів влади;

ЗІ - кошти зарубіжних інвесторів.

Така методика на відміну від існуючих дозволяє прослідкувати інвестиційну активність комерційних банків, враховувати перспективи від функціонування місцевого ринку боргових зобов'язань, аналізувати перерозподільчі відносини на території регіону.

Важливою складовою фінансових ресурсів області є фінансові ресурси підприємств, направлені на розвиток і утримання виробничої і соціальної інфраструктури регіону. Головним джерелом формування коштів підприємств, передбачених для фінансування соціально-побутової інфраструктури є їх прибуток. Спад ділової активності в Україні призвів до того, що в Тернопільській області у 1998 році лише 42% усіх підприємств отримали прибутки, а 58% - збитки, тоді як в 1992 році це співвідношення становило 90,5% проти 9,5% [195, 199]. Якщо у 1997 році збитки отримали торгівля і громадське харчування, сільське господарство, матеріально-технічне постачання і збут, транспорт, то у 1998 році збитковими були практично усі галузі народного господарства Тернопільської області, за виключенням зв'язку, лісового і рибного господарства (див. таблицю 2.20). Найбільші збитки отримані у промисловості, транспорті, сфері торгівлі і громадського харчування. Якщо за два останні роки збитковість підприємств промисловості зросла у два рази, то у сільському господарстві зменшилася практично у 10 разів, це викликано зменшенням числа працюючих підприємств у сфері сільського господарства.

Із прибутку, створеного підприємствами Тернопільської області у 1998 році, 24,7% становили платежі до бюджету, 1,3% - відрахування у резервний фонд і 0,6% - відрахування на збільшення статутного фонду, 11,6% - відрахування на соціальний розвиток, 15,4%- відрахування на виробничий розвиток, 0,8% - відрахування на поповнення оборотних коштів, 10,4% - виплати в якості заохочування, 1% - дивіденди, 34,2% - на інші цілі [195].

Таблиця 2.20

Фінансовий результат діяльності підприємств в розрізі галузей економіки Тернопільської області за 1997-1998 роки, у цінах 1998 року*

Галузі народного	Кількість	1998 р.	Фінансовий результат:
------------------	-----------	---------	-----------------------

господарства	підприємств		в % до 1997 р.	прибуток, збитки (-), тис. грн.		
	1997 р. р.	1998		1997 р.	1998 р.	1998 р. в % до 1997 р.
1	2	3	4	5	6	7
Всього по області	1837	1134	61,7	-120784,7	-36626,0	-30,3
Промисловість	332	285	85,8	-8868,8	-16924,0	190,8
Сільське господарство	622	24	3,9	-166341,6	-1230,0	0,7
Транспорт	72	69	95,8	-56332	-16445	29,2
Зв'язок	4	4	100	46502	7549	16,2
Будівництво	180	175	97,2	2809,4	-407,0	-14,4
Торгівля і громадське харчування	291	257	88,3	837,6	-2702,0	спад в 3,2р.
Матеріально-технічне постачання і збут	34	33	97,0	162,7	-1267,0	спад в 7,8р.
Заготівля	28	30	107,1	935,9	-2090,0	спад в 2,3р.
Побутове обслуговування населення	53	46	86,7	248,7	-395,0	-159,3
Лісове господарство	6	6	100	3458,3	543,0	15,7
Рибне господарство	1	1	100	177,4	18,0	15,3
Інші види матеріального виробництва	24	22	91,7	294,1	164,0	55,8
Житлово-комунальне господарство	84	77	91,7	7532,2	-3756,0	-49,9
Інші галузі невиробничої сфери	113	105	92,9	1435,8	323,0	22,4

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики

Коштів для цільових фондів, за рахунок яких підприємства мали б можливості задовольняти колективні потреби в житлі, соціально-культурних і побутових послугах, утримувати підвідомчі їм об'єкти житлово-комунального, соціального, побутового призначення, в умовах погіршення фінансових результатів діяльності практично на сьогодні не залишається.

Ще одним важливим для області напрямом використання фінансових ресурсів підприємств є розвиток міських комунікацій, особливо це стосується транспортних, водопровідно-каналізаційних, освітлювальних комунікацій. В останні десятиліття в практику господарювання широко впроваджується метод пайової участі підприємств у створенні об'єктів інфраструктури. Такий метод пов'язаний із збільшенням потужностей сучасних об'єктів інфраструктури, що вимагає великих інженерно-технічних фінансових витрат, які не під силу окремим підприємствам.

В умовах становлення ринкових відносин і пов'язаної з цим економічної кризи багато підприємств з метою зниження собівартості своєї продукції і підвищення її конкурентоспроможності скорочують кошти на загально регіональні міроприємства соціально-культурного і комунально-побутового характеру або взагалі відмовляються від підприємств, які знаходяться на їхньому балансі. Це в свою чергу веде до перевантаження місцевих бюджетів, що приводить до погіршення розвитку об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури.

З таблиці 2.21 видно, що в розвитку об'єктів соціальної інфраструктури Тернопільської області спостерігається тенденція постійного розвитку лише газових мереж, в той час як водопровід, каналізація, тепlopостачання практично не фінансуються. У розвинутих країнах світу, у Швеції зокрема, організації відповідальні за електро-, газо-, водопостачання, телекомунікацію, каналізацію, працюють на комерційних основах і, отримуючи прибуток, зобов'язані фінансувати інвестиційні програми за рахунок власних доходів і банківських позик [238].

Таблиця 2.21

Розвиток соціальної інфраструктури Тернопільської області за рахунок усіх джерел фінансування [195]

Показники	Розмірність	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
1	2	3	4	5	6
I. Введення в експлуатацію об'єктів соціальної сфери :					
а) загальна площа житла;	м ² тис.	187,3	165,0	191,0	79,7
б) загальноосвітні школи;	місць	458	467	772	-
в) дитячі дошкільні заклади;	місць	-	95	70	45
г) лікарні;	ліжок	10	-	240	-
д) амбулаторно-поліклінічні заклади;	ліжок	15	200	-	-
II. Введення в дію об'єктів соціальної інфраструктури:					
а) водопровід;	тис. м ³ на добу \км	2,5	-	-	16,7
б) каналізація;	тис. м ³ на добу \км	-	-	-	-
в) тепlopостачання;	гкал на год. \км	-	-	-	13,0
г) газові мережі;	км	3,86	14,7	13,6	167

Основою фінансової бази регіону є територіальні бюджети. В Законі України «Про місцеві бюджетну систему» сказано, що до місцевих бюджетів належать обласні, міські, районні, районні у містах селищні і сільські бюджети. Бюджет області об'єднує обласний бюджет, бюджети міст обласного

підпорядкування, бюджет районів, який в свою чергу включає районні бюджети, бюджети міст районного підпорядкування, селищні та сільські бюджети. Територіальні бюджети є одним із основних каналів розподілу кінцевих результатів виробництва і доведення їх до населення. Крім цього із цих бюджетів фінансується і розвиток галузей виробничої сфери, в першу чергу місцевої і харчової промисловості, комунального господарства. Основними функціями територіальних бюджетів є:

- * формування грошових фондів, які забезпечують діяльність територіальних органів влади;
- * фінансування галузей народного господарства області;
- * контроль за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, що знаходяться на даній території;
- * розподіл і доведення до населення створених благ та послуг у формі соціальних трансфертів;
- * розподіл коштів на утримання і розвиток соціальної інфраструктури.

Аналізуючи доходи і витрати бюджетів України (див. таблицю 2.22), можна побачити, що значимість місцевих бюджетів за останній період помітно зросла.

З таблиці 2.22 видно, що в період найбільшого спаду в Україні, в 1994 році, близько 30% усіх витрат держави здійснювалося місцевими бюджетами, а через Державний бюджет перерозподілялося приблизно 70% витрат. В 1998 році це співвідношення змінилося на користь місцевих бюджетів: 64% - частка Державного бюджету у загальних витратах, проти 36% - частки місцевих бюджетів. Сьогодні 67% усіх витрат по соціальному захисту населення, 76% витрат по фінансуванню освіти, 90% витрат по охороні здоров'я, 20% витрат по фінансуванню економіки здійснюють місцеві бюджети.

Таблиця 2.22

Доходи і витрати бюджетів України ,у % від ВВП [40]

Статті доходів	1994 рік	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік
	ДБ МБ	ДБ МБ	ДБ МБ	ДБ МБ	ДБ МБ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податок на прибуток підприємств	4.0	7.9	2.4	6.5	1.8	5.0	0.0	6.3	0,0	6,0
Фонд Чорнобиля	2.0	0.0	1.9	0.0	1.8	0.0	1.8	0.0	1.1	0,0
Прибутковий податок з громадян	0.9	1.9	1.4	1.6	1.5	1.7	0.0	3.6	0,0	3,7
Пенсійний фонд	7.8	-	7.7	-	8.8	-	-	-	-	-
ПДВ	7.2	3.6	2.8	5.5	3.4	4.3	8.9	0.0	7.3	0,0
Акцизний збір	1.0	0.4	0.6	0.2	0.7	0.1	0.8	0.5	0,8	0,6
Зовнішньоекономічна діяльність	0.7	0.0	0.8	0.0	0.5	0.0	0.8	0.0	1.0	0,0
Приватизація державного майна	0.15	0.06	0.01	0.13	0.00	0.25	0.00	0.14	0,0	0,7
Місцеві податки та збори	-	0.08	-	0.23	-	0.35	-	0.39	0,0	0,4
Інші доходи	4.7	1.0	4.6	1.7	5.1	1.8	5.0	2.3	5,3	2,5
Всього доходів	28.5	15.0	22.1	15.9	23.6	13.4	17.3	13.1	15,5	13,9
Статті видатків										
Соціальний захист	2.4	3.5	1.1	5.1	1.0	4.0	2.0	4.1	1,7	3,6
Освіта	1.4	4.0	1.4	4.0	1.4	3.6	1.3	4.1	0,9	3,6
Наука	0.5	0.0	0.4	0.0	0.6	0.0	0.6	0.0	0.4	0,0
Оборона	1.6	0.0	1.7	0.0	1.5	0.0	1.9	0.0	1.4	0,0
Управління, правоохоронна діяльність	2.1	0.7	2.1	0.7	2.1	0.7	2.7	0.5	2,2	0,9
Зовнішньоекономічна діяльність	0.3	0.0	0.2	0.0	0.2	0.0	0.2	0.0	0,2	0,0
Видатки на економіку	15.8	2.3	5.3	2.3	5.8	1.8	5.1	1.3	4,3	1,2
Ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС	1.9	0.0	1.7	0.0	1.9	0.0	1.9	0.0	1.4	0,0
Видатки Пенсійного фонду	7.5	0.0	7.6	0.0	8.9	0.0	-	-	-	-
Обслуговування боргу зовнішнього	0.0	0.0	0.4	0.0	0.5	0.0	1.0	0.0	1.0	0,0
Обслуговування внутрішнього боргу	1.1	0.0	4.2	0.0	2.5	0.0	2.2	0.0	2.6	0,0
Інші видатки	1.2	0.6	0.2	0.3	0.5	0.2	2.4	0.4	2,6	0,2
Всього видатків	36.5	15.9	27.1	17.5	27.5	14.4	22.3	14.8	19,1	12,8

Умовні позначення: ДБ- Державний бюджет, МБ- місцевий бюджет.

В той час, як у формуванні доходів явна перевага залишається на боці Державного бюджету. Так у 1994 це співвідношення становило 65% проти 35% від доходів зведеного бюджету України, а в 1998- 62% проти 38% [40].

Згідно статті 63 Закону України «Про місцеве самоврядування» місцевий бюджет передбачено поділяти на поточний бюджет і бюджет розвитку. Бюджет розвитку формується за рахунок частини податкових надходжень, коштів залучених від розміщення місцевих позик, а також інвестиційних субсидій з

вищестоящих бюджетів. Його кошти в першу чергу повинні направлятися на реалізацію програм соціально-економічного розвитку області, пов'язаних із інноваційною, інвестиційною діяльністю і спрямованих на забезпечення розширеного відтворення. Кошти поточного бюджету направляються на фінансування установ і закладів, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань і повинні забезпечувати просте відтворення в області. Однак в діючій практиці використання подвійного бюджету відсутнє. Цим самим органи державного регулювання лишають себе можливість відокремити стратегічну діяльність від поточної і зберегти баланс капітальних вкладів і доходів на протязі коротко- і довгострокового періодів. Крім цього фінансові відділи обласної державної адміністрації у фінансовому плануванні не виділяють доходи і видатки, пов'язані із виконанням власних і окремо делегованих повноважень.

Усі доходи територіальних бюджетів поділяються на власні і регулюючі, структуру яких можна прослідкувати за схемою (див. рис.2.7.).

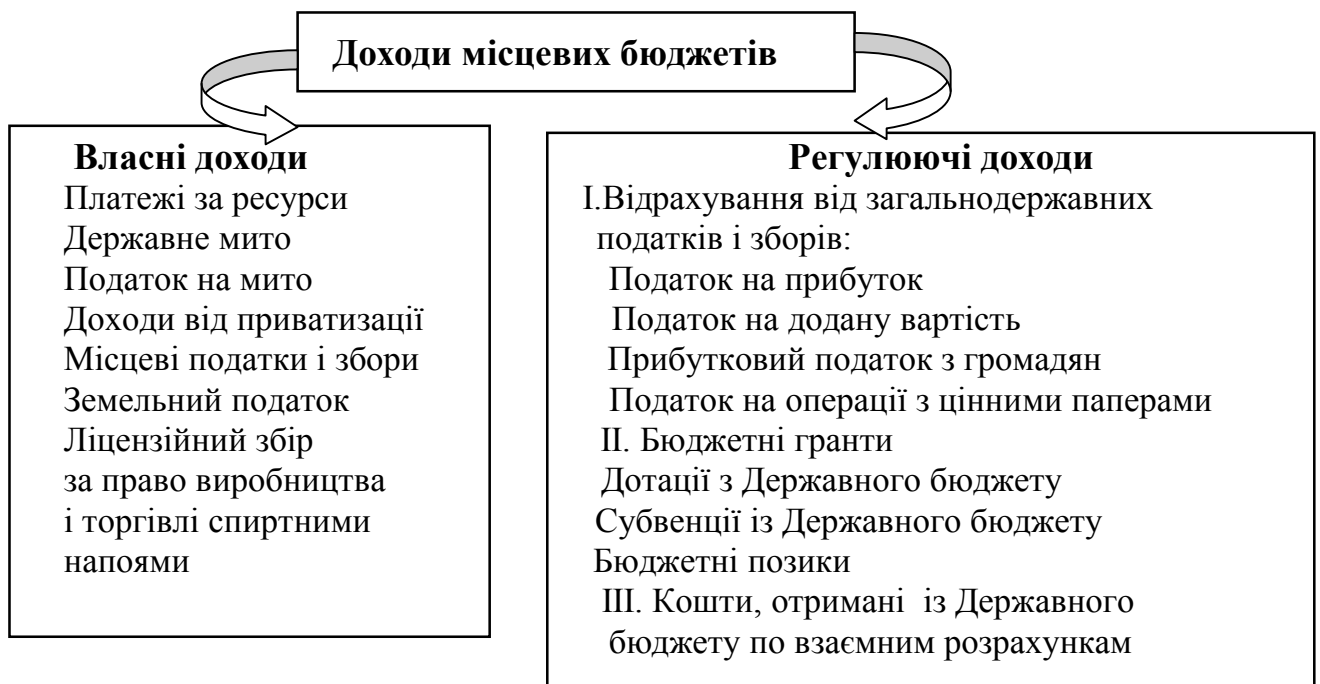

Рис.2.7. Схема доходів місцевих бюджетів

Власні доходи повністю поступають у відповідний бюджет в твердо фіксованих процентних пропорціях на постійній основі. До регулюючих доходів відносять всю сукупність грошових коштів, які передаються з одного бюджету в інший з метою збалансування їх доходів.

За чинної в Україні системи розподілу бюджетних доходів власні доходи місцевих органів влади становлять незначну питому вагу в обсягах їх бюджетів.

Незважаючи на позитивну тенденцію росту частки цих доходів (див. рис.2.8.) за 1994-1998 роки більше, як у два рази, їх рівень не забезпечує і п'ятої частини усіх доходів для областей Подільського регіону і для Тернопільської області, зокрема.

З діаграми видно, що серед областей Подільського регіону Тернопільська область має найнижчий коефіцієнт співвідношення власних доходів до загальної величини доходів консолідованого бюджету області, так у 1994 році він становив 6,2%, а в 1998 році -14,4%.

Аналізуючи співвідношення між регулюючими і власними доходами у загальних доходах консолідованого бюджету області, можна побачити тенденції до росту власних доходів за останні чотири роки, однак таке співвідношення складається не на користь місцевих бюджетів.

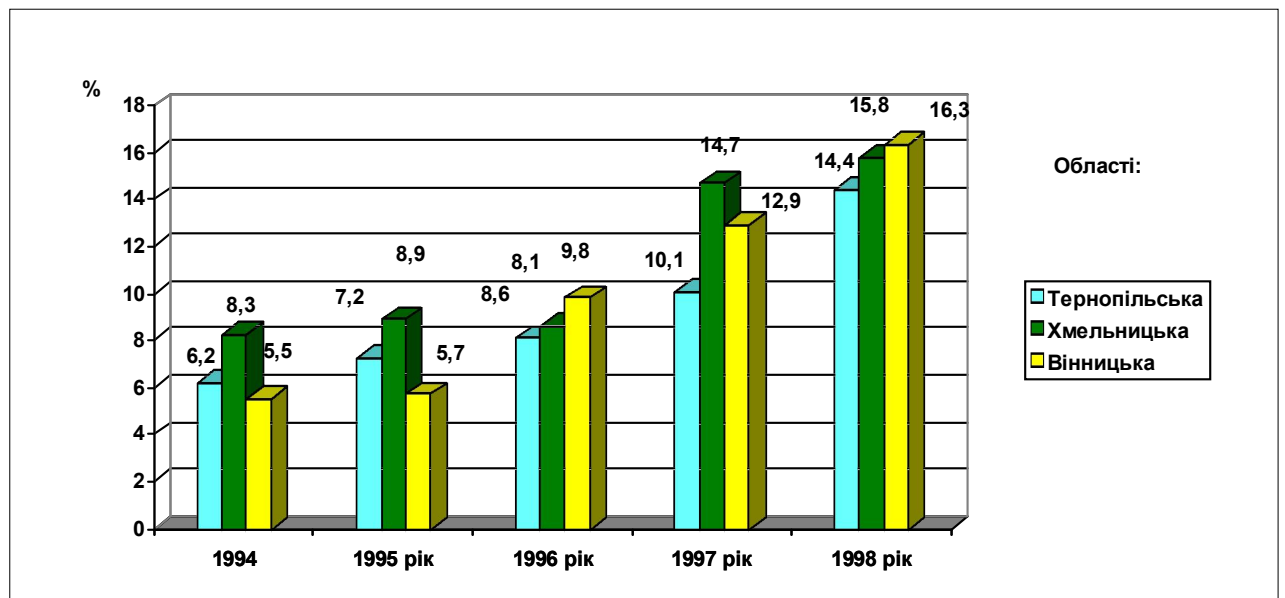

Рис.2.8. Частка власних доходів у загальному обсязі доходів консолідованого бюджету Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей [40]

З таблиці 2.23 видно, що в Тернопільській області співвідношення між регулюючими і власними доходами становило в 1994 96% проти 4%, в 1998 році - 88,9% проти 11,1%.

Таблиця 2.23

Структура доходів і витрат консолідованого бюджету Тернопільської області за 1994-1998 роки *

Статті доходів і витрат	1994 рік	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік
1	2	3	4	5	6
I. Регулюючі доходи:					
Податок на прибуток	44,8%	26,0%	19,6%	17,5%	14,5%
Податок на додану вартість	34,0%	37,3%	36,5%	64,5%	-
Акцизний збір	7,5%	1,2%	1,5%	5,7%	-
Поступлення з Державного бюджету (дотації, субвенції, субсидії)	3,5%	24,1%	27,6%	51%	57,8%
Прибутковий податок	6,3%	5,62%	6,8%	14,9%	16,6%
Всього регулюючих доходів:	96%	94,2%	92,0%	89,9%	88,9%
II. Власні доходи:					
Місцеві податки і збори	1,4%	1,0%	2,9%	4,0%	2,0%
Податок з власників транспортних засобів	0,09%	0,54%	1,03%	1,44%	2,0%
Земельний податок	1,4%	1,8%	2,08%	3,6%	5,2%
Плата за природні ресурси	0,15%	0,23%	0,10%	0,06%	0,05%
Кошти від приватизації	0,002%	0,6%	1,2%	0,4%	1,3%
Інші поступлення	0,96%	1,6%	0,8%	0,6%	0,5%
Всього власних доходів	4,0%	5,8%	8,0%	10,1%	11,1%
Разом	100%	100%	100%	100%	100%
Витрати на:					
Соціально-культурні заходи	44,8%	58,3%	51,3%	69,7%	73,7%
Народне господарство	9,9%	6,3%	2,9%	0,9%	0,8%
Місцеві органи влади і самоуправління	2,1%	4,3%	9,4%	5,4%	5,4%
Дотації нижчестоящим бюджетам	2,6%	5,0%	5,6%	15%	15,3%
Кошти, передані місцевим бюджетам по позикам і взаємним розрахункам	17,1%	10,0%	4,5%	4,0%	3,2%
Інші видатки	23,5%	17,1%	16,2%	5,0%	1,6%
Всього видатків:	100%	100%	100%	100%	100%

*Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного фінансового управління

Дана позитивна тенденція росту власних доходів більше як в два рази, забезпечена ростом надходжень від земельного податку в 3.7 рази, ростом податків з власників транспортних засобів в 20 разів, процесами приватизації державного майна, які забезпечили 1,3% поступлень до бюджету області, що у 6,5 разів більше в порівнянні з 1992 роком. Якщо у 1997 році місцеві податки і збори становили 4% доходів бюджету області, то у 1998 році вони зменшилися у два рази, наблизившись цим самим до рівня 1994 року. Інші податки і збори, а також доходи від управління комунальною власністю не забезпечують будь-якого значного надходження до бюджету.

Підкреслимо, що обсяг закріплених доходів щорічно переглядається, однак їх розмір є незначним в той час, як у країнах з розвинутою ринковою економікою

цей показник коливається в межах 50%-80% [149]. Для того, щоб частка закріплених доходів зростала, необхідно внести зміни в Закон України «Про систему оподаткування» від 18.02.97 року, в якому встановлено 14 видів місцевих податків і зборів. Але сьогодні вони не відіграють суттєвої ролі, оскільки на Україні понад 6000 місцевих Рад більшу половину із переліку можливих місцевих податків і зборів взагалі не вводила на своїй території. Необхідно, на нашу думку, в законодавчому порядку ввести диференційований механізм їх сплати.

На Україні до 1997 року як регулюючий використовувався в основному лише податок на додану вартість. Норми відрахувань від податку з прибутку, акцизного збору та прибуткового податку з доходів громадян практично не диференціювалися в територіальному аспекті. З прийняттям нового Закону України «Про податок на додану вартість» питання фінансового забезпечення регіону стало ще проблематичнішим, адже ПДВ повністю зараховується до Державного бюджету. Сьогодні ПДВ в доходах Державного бюджету становить 35%, в той час як у розвинутих країнах світу частка ПДВ в державних доходах становить 10%-18%, при тому, що сама ставка податку становить 3%-15%, в той час як на Україні вона дорівнює 20% [213]. Крім цього в 1997 і 1998 роках стовідсотково було перераховано в Державний бюджет і акцизний збір, що також зменшило фінансові ресурси території. Фіскальна компресія з боку держави в Україні спричинила скорочення реальних видатків місцевих бюджетів у розрахунку на душу населення за останні чотири роки на 63 відсотки [40].

Динаміку норм відрахувань від регулюючих податків та зборів до бюджету Тернопільської області можна прослідкувати за таблицею 2.24. З таблиці видно, що за останні роки тенденція норм відрахувань складалася не на користь області. При існуючій податковій базі найстійкіші платежі стали практично регулюючими доходами. Єдиним каналом регулювання дохідної частини бюджету зі сторони Державного бюджету стала система дотацій. Якщо в 1994 році податкові поступлення в бюджет області становили 95,4%, а поступлення із Державного бюджету 3,5%, то в 1998 році це співвідношення становило 42,2% проти 57,8%. На 1999 рік планується для окремих районів Тернопільської області

залишати по місцю створення від 5 до 50% акцизного збору, а решту передавати до Державного бюджету України.

Таблиця 2.24

**Відрахування від загальнодержавних податків та зборів у
Тернопільській області ***

Роки	ПДВ (інша частина надходить до ДБ)	Акцизний збір (інша частина надходить до ДБ)	Податок на прибуток (регулює відносини між бюджетами області)	Прибутковий податок з громадян
1	2	3	4	5
1992	65%	50%	50% (решта залишається по місцю створення)	повністю залишається по місцю створення
1993	76%	50%	50% (-//-)	-//-
1994	20%	20%	50% (-//-)	-//-
1995	100%	20%	50% (-//-)	-//-
1996	100%	20%	50% (-//-)	-//-
1997	0	0	залишається 100% по місцю створення	30% з м. Тернополя,
1998	0	0	50% (решта залишається по місцю створення); 100% залишається для м. Тернополя	30% з м. Тернополя,

* Таблицю складено за даними фінансового управління Тернопільської обласної державної адміністрації

Основними напрямками використання коштів консолідованого бюджету області є :

1. Фінансова підтримка галузей народного господарства (АПК, будівельного комплексу, транспорту і зв'язку , житлово-комунального господарства, соціального комплексу і інших галузей).
2. Фінансування соціально-культурних заходів, в тому числі: освіти. підготовки і перепідготовки кадрів, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, засобів масової інформації, заходів у сфері молодіжної політики, соціального забезпечення.
3. Видатки на науку.
4. Видатки на управління.
5. Дотації місцевим бюджетам.
6. Інші видатки.

Аналіз динаміки основних витрат консолідованого бюджету Тернопільської області (див. таблицю 2.23) свідчить про збільшення питомої ваги відрахувань соціального характеру у загальній видатках консолідованого бюджету за останні чотири роки на 64,5%. Одночасно фінансування народного господарства скоротилося в 12,5 разів, тоді як у кризових умовах розвитку господарства області воно є одним із важливих напрямків використання фінансових ресурсів, оскільки саме народне господарство створює основу для отримання майбутніх доходів.

Структура витрат територіальних одиниць Тернопільської області не однакова і залежить від рівня територіального підпорядкування (див. таблицю 2.25).

Так, обласним і міським органам влади підпорядковується переважна більшість підприємств місцевої промисловості, житлово-комунального господарства і торгівлі. Тому питома вага асигнувань на народне господарство у витратах цих бюджетів є незначною і складає відповідно 26,6% і в районних бюджетах 23,3% від видатків на фінансування народного господарства області.

У фінансуванні заходів по соціальному захисту та соціальному забезпеченню найбільша питома вага припадає на районні бюджети (41,93%) та на міста обласного підпорядкування (41,17%). У сфері соціально-культурних видатків також найбільша питома вага належить районним бюджетам (48,9% від соціально-культурних витрат бюджету області).

Таблиця 2.25

**Напрями використання коштів консолідованого бюджету
Тернопільської області в 1998 році ***

Статті витрат	% у ви- датках бюдже- ту області	Бюд- жет об- лас- ті :	Об- лас- ний	Міст обла- сного підпо- рядку- вання	Райо- ний	Міст райо- нного підпо- рядку- вання	Се- лиць- ні	Сіль- ські
				у % до обласного бюджету				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Фінансова підтримка галузей народного господарства	0,8	100%	26,6%	16,7%	23,3%	38,1%	4,35%	0,8%
2.Соціальний захист та соціальне	18,9%	100%	15,6%	41,2%	41,9%	0,94%	0,2%	0,09%

забезпечення								
3.Соціальнокультурні заходи в т.ч.:	57,85	100%	18,7%	17,3%	48,9%	3,4%	1,9%	9,7%
освіта	28,9%	50,5	9,4%	8,74%	24,7%	1,7%	0,96%	4,9%
культура і засоби масової інформації	2,45%	5,6	1,04%	0,97%	2,7%	0,2%	0,1%	0,5%
охорона здоров'я	25,9	42,4	7,9%	7,3%	20,7%	1,4%	0,8%	4,1%
фізична культура і спорт	0,5%	1,2	0,23%	0,2%	0,6%	0,04%	0,02%	0,1%
молодіжні програми	0.1%	0,3	0,05%	0,05%	0,15%	0,01%	0,005	0,03%
4.Наука	-	-	-	-	-	-	-	-
5.Органи державного управління	5,4%	100%	35,6%	13,5%	14,5%	4,9%	2,8%	28,6%
6.Державні капітальні вкладення	0,9%	100%	61,2%	11,8%	16,4%	3,59%	3,7%	3,2%
7.Інші видатки	16,5%	100%	13,6%	5,2%	11,1%	0,84%	0,4%	1,8%
Всього	100%	100%	41,3%	15,7%	33,7%	2,6%	1,13%	5,5%
Частка витрат консолідованого бюджету області у витратах Державного бюджету -1.7%								

*Таблицю складено за даними фінансового управління Тернопільської обласної державної адміністрації

В розпорядженні селищних і сільський органів влади знаходяться в основному соціально-культурні заклади, тому в цих бюджетах найбільша частка витрат припадає на фінансування соціально-культурних заходів відповідно 1,9% і 9,7% до загальної суми видатків по цьому напрямку у бюджеті області.

Процес децентралізації прийняття управлінських рішень супроводжується перекладенням витрат на плечі регіональних бюджетів. Це в свою чергу піднімає питання про формування дійсно самостійної і достатньої фінансової бази місцевих органів влади. Сьогодні бюджети області не готові виконувати соціальні програми. Це пов'язано як з недостатністю їх бюджетних прав, так із неспроможністю існуючої податкової системи перетворитися із інструмента централізованого управління фінансовими ресурсами країн в інструмент регулювання ринкових відносин і забезпечення соціальних гарантій особистості.

Існуючі податкові поступления місцевого рівня забезпечували фінансування соціальної, виробничої і наукової інфраструктури в розмірі 1,7% від загального обсягу коштів, які виділяються Державним бюджетом України на фінансування народного господарства.

Одним із можливих шляхів концентрації коштів суб'єктів господарювання у фінансуванні загальнодержавних міроприємств є створення муніципальних

позабюджетних фондів. Причиною створення позабюджетних фондів є необхідність виділення коштів для фінансування важливих для суспільства витрат, забезпечення додатковими засобами пріоритетних сфер економіки. Під муніципальними позабюджетними фондами слід розуміти сукупність фінансових ресурсів регіональних органів влади, які мають цільове призначення і є одним із методів перерозподілу національного доходу на користь певних категорій населення.

Можливими джерелами формування місцевих позабюджетних фондів є: позики комерційних банків; місцеві джерела доходів (прибутки від комерційної діяльності; спеціальні цільові податки, встановлені для конкретних фондів; добровільні внески фізичних і юридичних осіб; різноманітні штрафи). У міжнародній практиці як джерело використовують відрахування із місцевих бюджетів, а Законом України «Про бюджетну систему» статтею 18 заборонено використовувати бюджетні кошти для фінансування муніципальних позабюджетних фондів. Законом України «Про місцеве самоврядування» (ст.68) передбачено право місцевих органів на створення позабюджетних фондів (у тому числі валютних), кошти яких знаходяться на рахунках у банках.. Формування і використання цих коштів регламентується типовим положенням про ці кошти, що затверджується обласною Радою. Мобілізовані в такі фонди кошти можуть використовуватися на будівництво об'єктів соціально-побутового призначення; на покриття дефіциту територіальних бюджетів; на підтримку підприємництва в у мовях формування ринкових відносин.

Основними перевагами у створенні муніципальних позабюджетних фондів є:

- розширення фінансових можливостей для ліквідації диспропорцій між виробничою і невиробничою сферами, диспропорцій в середині інфраструктури;
- концентрація коштів підприємств і місцевих органів влади для розвитку соціально-побутової інфраструктури;
- посилення матеріальної зацікавленості місцевих органів влади при виконанні покладених на них функцій;
- покращення рівня обслуговування і вдосконалення якості послуг, які надаються населенню;

- ефективне використання створених матеріальних і фінансових ресурсів регіону.

З лютого 1996 року кошти на позабюджетних рахунках усіх обласних Рад народних депутатів були заморожені, для ліквідації заборгованості по виплаті заробітної плати. Сьогодні за діючої системи статистичної звітності прослідкувати джерела надходжень і напрями використання коштів позабюджетного фонду Тернопільської Ради народних депутатів неможливо. Суми, які поступили до муніципального позабюджетного фонду на протязі 1998 року носили спонсорський характер і не становлять навіть 1% у загальній сумі витрат на народне господарство області [163].

На наш погляд, в умовах кризових явищ підхід до формування муніципальних позабюджетних фондів повинен базуватися не тільки на благодійних міркуваннях, а на пайовій основі. Якщо до формування державних позабюджетних фондів застосовується нормативний метод, то до формування місцевих позабюджетних фондів можна використати метод коефіцієнтів. Суму коштів необхідну для внесення до місцевого позабюджетного фонду ми пропонуємо визначати за такою формулою:

$$K = [(P - N)G] \cdot 100\%, \quad [2.3]$$

де K - усі необхідні кошти для реалізації конкретної цільової програми, чи для вирішення конкретного завдання ;

P - наявні кошти;

N - кошти, яких не вистачає;

G - питома вага чисельності працюючих на підприємстві, організації у загальній кількості працюючих області ($y\%$).

Важливим джерелом фінансових ресурсів регіону є кредитні ресурси комерційних банків. Якщо в 1992 році комерційними банками Тернопільської області було надано кредитів на суму 36 мільйонів гривень, то в 1998 році їх величина зросла в 1,5 рази і становила 55 мільйонів гривень, при середньому значенні по Україні 97,4 мільйонів гривень в 1992 році і 256 мільйонів гривень в 1998 році. Це означає, що рівень кредитної активності Тернопільського регіону впав з 36,9% в 1992 році до 21,5% в 1998 році. В порівнянні з іншими регіонами України Тернопільська область займає 21 місце у загальному обсязі кредитних вливань у регіональну економіку. Не є раціональною і структура кредитних

вкладів. Практично 95% кредитних вкладень носять короткостроковий характер, в той час, як для здійснення структурної перебудови велике значення мають довгострокові кредитні вливання. Крім цього, 93% всіх кредитних вкладень надавалися в національній валюті і лише 7% в іноземній [85].

Підвищити інвестиційну активність місцевих фінансово-кредитних інститутів місцева влада може через стимулювання розвитку ринку комунальних позик та комунального кредиту. Останнє неможливо зробити без законодавчої реалізації прав у сфері користування, володіння, розпорядження комунальною власністю, передбачених проектом Закону України «Про правовий режим об'єктів комунальної власності України».

У світовій практиці ринок місцевих цінних паперів є важливою складовою ринку державних цінних паперів. Місцеві позики є одним із важливих інструментів фінансування критичних суспільних потреб: для капіталовкладень в інфраструктуру і послуги (розвиток систем електро-, водопостачання та каналізації, будівництво житла, розвиток транспортних мереж, будівництво закладів освіти, охорони здоров'я) або для управління поточними фінансовими операціями. Основна мета облігацій місцевої позики не покривати поточний дефіцит місцевих бюджетів, а стимулювати господарську активність у регіоні. Так, у США за період з 1980 по 1990 роки загальний обсяг випуску облігацій місцевої позики зріс на 70%. Емісія облігацій на фінансування розвитку інфраструктури дала змогу акумулювати кошти на капітальні вкладення, обсяг яких у 7-10 разів перевищив розмір річних виплат боргу, залежно від термінів і процентів по борговим зобов'язанням [73].

Згідно із Законом України «Про цінні папери і фондову біржу» місцеві органи влади мають право випускати облігації внутрішньої місцевої позики, однак більшість місцевих органів влади не користувалися цим правом. З 1995 року в Україні емісію цінних паперів здійснювали 17 областей, найбільші з них мали місце в місті Києві, Одесі та Автономній республіці Крим. Однак, внаслідок низького попиту на цінні папери, вдалося розмістити за 1995-1998 роки цінних паперів лише на суму 214 млн. гривень, що складає 25% від запланованого обсягу емісії [214].

В Тернопільській області не використовуються муніципальні позики для активізації інвестицій в інфраструктуру. З 1998 року була здійснена емісія

векселів на 6 млн. гривень, метою якої стало залучення коштів для фінансування соціальних витрат місцевих бюджетів. На нашу думку, вексельний обіг може пом'якшити кризу неплатежів на певний час, але реально поповнити місцеві фінансові ресурси не зможе. Для того, щоб почав працювати місцевий ринок боргових зобов'язань у Тернопільській області необхідно розробити цільову програму муніципальної позики, в якій би регулювалися відносини між учасниками, визначалися форми випуску, механізм розміщення і погашення облігацій.

Незважаючи на те, що за облігаціями внутрішньої місцевої позики встановлено досить високий рівень доходу, який не оподатковується, основна маса інвесторів сумнівається в спроможності місцевої влади погасити борги, адже місцева влада перебуває під сильним політичним впливом з боку центральних органів влади.

Ще однією гострою проблемою в активізації ринку місцевих позик є питання застави. Досвід емісії цінних паперів у Києві показав, що коли позики забезпечувалися всім рухомим і нерухомим майном місцевої ради народних депутатів а також коштами бюджету, облігацій було продано на фондовій біржі на 1,5 мільярдів карбованців. Та коли був затверджений конкретний список з 29 об'єктами нерухомого майна тижневі продажі зросли в 54 рази (81 млрд. крб.) [85].

Основними причинами, які стримують сьогодні розвиток ринку цінних паперів у більшості регіонів України, на нашу думку, є:

1. Невідпрацьованість механізму випуску і обігу облігацій в законодавчому порядку. Незважаючи на те, що Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку було затверджено 13 жовтня 1997 року положення «Про порядок випуску та обігу облігацій місцевої позики», питання механізму погашення і електронної системи обліку облігацій не вирішено до цих пір.
2. До сьогодні всі регіональні цінні папери в Україні деномінуються у гривнях, оскільки їх емісія на зовнішніх ринках заборонена законом, а це в свою чергу стримує попит на них з боку зарубіжних інвесторів.
3. Відносно короткий термін для погашення боргових зобов'язань і прив'язка позичкових відсотків по ним до ставки рефінансування

Національного банку України робить емісію цінних паперів не вигідною для місцевих органів влади.

4. Практика функціонування фондового ринку України свідчить про його роздробленість з точки зору регіонів і нерівномірність розвитку фінансової інфраструктури. Так, Центральна (Київ і Київська область) і Східна (Харківська, Донецька і Дніпропетровська області) частини України мають більш розвинуту інфраструктуру фінансових ринків порівняно із Заходом і Півднем країни.
5. Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів по країні, нестача професійних знань, обмеження, що накладені органами державної влади на банки та інші фінансові установи, перешкоджають створенню єдиної системи місцевих фінансових ринків.
6. Відсутній інститут офіційних дилерів з питань розвитку місцевого ринку цінних паперів.

Інтеграція України у світове господарство розширює форми міжнародних відносин і дозволяє нам акцентувати увагу на ще одному потенційному джерелі доходів областей - коштах іноземних інвесторів. Світова практика показує, що іноземні інвестори можуть освоювати ринки у підприємницькій формі; через пряме інвестування; експорт власної продукції; через спільне підприємництво, основними формами якого є спільні підприємства, вільні економічні зони, консорціуми; у формі портфельних інвестицій (кредити, цільові банківські вклади, цінні папери) .

Тернопільська область посідає сьогодні 22 місце у загальному обсязі іноземних інвестицій в економіку України (0,81%). А за обсягом інвестицій на 1 чоловіка займає 15 місце в Україні (8,45 \$) проти середньоукраїнського 19,82\$ [84]. Сьогодні іноземні кредити отримуються Тернопільською областю в основному від країн колишнього Радянського Союзу . Сума кредитів на 1.01.98 року становила 1303,27 тисяч доларів США, із них 88,4% позики короткострокового характеру і 11,6% довгострокові позики, обслуговування яких обходиться Тернопільській області щорічно в 0,04% від загальної суми витрат консолідованого бюджету області [40].

Таким чином, проведені в даному параграфі дослідження сучасного стану формування і використання фінансових ресурсів регіону дають можливість забезпечити органи регіонального управління і обласної державної адміністрації, зокрема, інформацією про реальний стан в утворенні і використанні усіх можливих фінансових ресурсів області. Практика показує, що в умовах загальноекономічного спаду прибутки підприємств, направлені на фінансування виробничої і соціальної інфраструктури області зазнали найбільшого скорочення. Найвагомішою складовою фінансових ресурсів області є кошти місцевих бюджетів. Внаслідок фіскальної компресії Уряду України, нераціональної системи міжбюджетних відносин, основними доходами місцевих бюджетів стали податок на прибуток підприємств, прибутковий податок з громадян, місцеві податки і збори, надходження від приватизації, частка яких є незначною у доходах бюджету області, тоді, як найстійкіші платежі (податок на додану вартість, акцизи) повністю вилучалися до Державного бюджету включно до 1998 року, а з 1999 року в області залишається лише до 50% акцизного збору. Недостатньо ефективно на сьогодні у фінансових ресурсах області використовуються комерційні кредити, муніципальні позики, іноземні портфельні інвестиції. Практика показує, що фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку області потребує чіткої системи координації фінансових відносин щодо розподілу і використання фінансових ресурсів.

У розвинутих країнах світу єдиною інформаційною системою з визначення обсягу фінансових ресурсів області і напрямків їх використання є балансові розрахунки, які проводяться у системі регіонального економічного планування, в рамках яких практикують балансування доходів і витрат регіонів на довготривалий період, щоб звести до мінімуму конфліктні ситуації на даній території і їх негативні наслідки, гарантувати соціальну захищеність найвразливішим категоріям населення, створювати певну перспективу для комплексного розвитку території.

На базі цієї системи повинен будуватися, на нашу думку, механізм формування реальної та достатньої фінансової бази територій України і Тернопільської області зокрема. Питанням вдосконалення фінансового забезпечення розвитку області буде присвячений третій розділ дисертаційного дослідження.

2.3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

Необхідною умовою ефективного планування є системне цілісне бачення ситуації у народному господарстві області через потоки відповідної достовірної інформації. По суті, всі управлінські процеси - це не що інше, як пошук, фіксація, аналіз, оцінка, закріплення, поширення соціальної інформації, яка пов'язана з відображенням, пізнанням і перетворенням різних форм життєдіяльності людей. Діюча методика аналізу соціально-економічного розвитку області, склад інформаційної бази, технологія збору, збереження і надання інформації не відповідає ні сучасним способам інформаційно-аналітичного обслуговування місцевої влади, які використовуються за кордоном, ні потребам регіональних органів України в умовах перехідної економіки. В сукупності це породжує низьку ефективність діяльності регіональних управлінських структур, блокує прийняття цілеспрямованих управлінських рішень і підбір правильних регуляторів ринку.

Для вироблення раціональних управлінських рішень необхідний об'єктивний аналіз розвитку області, який базується на достовірній інформаційній системі. Основними вимогами до організації інформаційної системи управління, на нашу думку, повинні бути: цілеспрямованість, цілісність, динамічність, гнучкість, актуальність, ефективність, повнота.

Інформаційна система в першу чергу необхідна для забезпечення програмування соціально-економічного розвитку області, стратегічного і оперативного регулювання. Структуру інформаційної системи, яка використовується у міжнародній практиці програмування і регулювання соціально-економічного розвитку регіону можна представити у вигляді схеми, зображеної на рис. 2.9.

Рис.2.9. Схема інформаційної системи регіонального програмування

З даної схеми видно, що одним із можливих шляхів отримання інформації є моніторинг регіональної економіки, який поєднує переваги основних різновидностей якісних методів обробки інформації в теорії програмування: «сценарію», системного аналізу, аналізу цілей і цим самим дозволяє створити перспективи в економічному програмуванні як по відношенню до цілей розвитку економіки області, так і що до завдань і засобів їх реалізації.

«Сценарії» дозволяють встановлювати логічну послідовність подій, які можливі при переході від одного стану в інший, що і дозволяє крок за кроком скласти загальну картину майбутнього. Сценарій бере свій початок у військовій стратегії. Він переслідує ціль демонстрації теоретичної можливості чи неможливості виконання висунутих завдань, дозволяє виробити інструменти активної державної політики для подолання стихійних тенденцій розвитку.

Системний аналіз дозволяє комплексно розглядати усі можливі варіанти рішення будь-якої складної проблеми. Аналіз цілей розробляється для того, щоб оцінити наслідки вибору в умовах багатоцільових завдань.

Бази даних, які входять до моніторингу соціально-економічного розвитку області повинні мати відмінність від традиційних баз даних. Їх можна проаналізувати за наступними основними положеннями:

- бази даних моніторингу орієнтовані на більш широкі набори джерел даних;
- використання нетрадиційних типів даних (графічна інформація, результати тестових опитувань і т. д.);
- зручність у використанні, що дозволяє у будь-який момент часу вносити відповідні зміни у базу даних відповідно з запитам користувача.

Створення інформаційної бази для управління областю пов'язане із рішенням проблеми, яку інформацію і як збирати в умовах, коли невідомий поточний характер майбутніх управлінських рішень. Тому в основі побудови інформаційної системи моніторингу слід покласти підхід, який базується на тому, що рішення по недостатньо сформульованим завданням розвитку буде здійснюватися на основі досягнення конкретної цілі із їх сукупності. Кожній цілі $[C_i]$ можна підібрати певну множину інформаційних одиниць $[P_{ij}]$, які повинні бути записані в своєрідний словник даних баз моніторингу. Даний підхід опирається на особливості теорії інформації, яка вивчає події і їх можливі наслідки. Реалізація цілі $[C_i]$ пов'язана із отриманням можливих наслідків $[p(A_i)...p(A_k)]$, яким притаманна певна ступінь невизначеності (ентропії) - $H[C_i]$ і яка вимірюється за допомогою міри Шеннона, що дорівнює середньому значенню логарифму $(\log p[A_i])$, зваженого по ймовірності отримання можливих наслідків $(p[A_i])$, тобто :

$$H[C_i] = \sum_{i=1}^k p(A_i) \log p(A_i) \quad [2.4.]$$

Величина ентропії може використовуватися як міра точності прогнозу і як критерій, який дозволяє визначити допустимий горизонт прогнозування. Чим більше значення ентропії, тим більша ймовірність настання тих чи інших наслідків.

Процес формування інформаційної системи моніторингу соціально-економічного розвитку областю повинен складатися із кількох етапів:

1. Формування дерева стратегічних цілей.

2. Виявлення потреб у певних видах інформації, яка може виникнути у відповідності з сформованими цілями.

3. Підтримка оперативних рішень.

Перший крок пов'язаний з формуванням інформаційної бази системи управління стратегічним розвитком області. На нашу думку, одним із ефективних методів визначення системи цілей є метод структуризації, який полягає у побудові «дерева цілей». Процес побудови «дерева цілей» передбачає такі стадії: побудову функціонального «дерева цілей»; побудову комплексу цілереалізуючих систем; попередню оцінку і підбір цілереалізуючих систем; розробку цільових нормативів; ранжування цілей. Ранжування цілей доцільно здійснювати шляхом визначення коефіцієнтів відносної важливості (КВВ) та коефіцієнтів взаємної корисності (КВК).

Основним завданням місцевих органів влади є забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку області. Реалізується дана ціль через ціль другого рівня - формування сприятливого клімату для ефективного функціонування економіки регіону. В свою чергу ціль другого рівня конкретизується через елементи третього рівня, інтегральна оцінка яких проводиться за формулою:

$$K B B = \frac{\sum_{k=1}^n S_{ik}}{N} \quad [2.5],$$

де КВВ- інтегральна оцінка і-того елемента, яку дав k-ий експерт ;

S_{ik} - оцінка і-того елемента, яку дав k-ий експерт;

N - кількість експертів.

Експертні оцінки проводилися нами серед працівників десяти управлінь обласної державної адміністрації, результати яких дозволили визначити інтегральні коефіцієнти відносної корисності елементів третього рівня (див. таблицю 2.26), що визначило їх ранг, і відповідно місце в структурі «дерева цілей».

Таблиця 2.26

Коефіцієнти відносної корисності елементів третього рівня дерева цілей

Перелік елементів «дерева цілей»	Коефіцієнт відносної важливості	Ранг елемента	Коефіцієнт взаємної корисності
1	2	3	4
Підвищення рівня життя народу і вирішення соціальних проблем регіону	0,98	1	8,5
Раціональне використання місцевого потенціалу	0,92	2	8,9
Вдосконалення організаційних структур управління соціально-економічним розвитком області.	0,90	3	7,0
Оптимізація економічного механізму регулювання соціально-економічного розвитку області.	0,86	4	9,0
Формування і розвиток сучасної ринкової інфраструктури	0,85	5	8,0
Визначення і підтримка пріоритетних напрямків розвитку області	0,80	6	8,2
Вирішення криміногенних і екологічних проблем	0,56	7	7,5
Розвиток міжрегіональних зв'язків	0,50	8	6,5
Ефективне використання сукупного соціально-економічного потенціалу .	0,33	9	6,0

Здійснення інтегральної оцінки КВВ окремих елементів четвертого рівня «дерева цілей» передбачає: 1. Визначення величини W_{jk} -КВВ j -того елемента четвертого рівня для реалізації елементів третього рівня, який він деталізує, з врахуванням КВВ для кожного k -ого експерта:

$$W_{jk} = \sum_{i=1}^m KBV_{jik} KBK_i \quad [2.6],$$

де KBV_{jik} - коефіцієнт відносної важливості j -ого елемента четвертого рівня «дерева цілей» для i -ого елемента третього рівня, визначений k -им експертом;

m - кількість елементів третього рівня;

KBK_i - коефіцієнт взаємної корисності i -ого елемента для усіх інших елементів даного рівня «дерева цілей» розраховується за формулою:

$$KBK_i = \sum_{i=1}^n KBK_{ii} \quad [2.7],$$

де KBK_{ii} - коефіцієнт взаємної корисності i -ого елемента третього рівня «дерева цілей» для кожного елемента даного рівня, враховуючи корисність елемента для себе; n - кількість елементів даного рівня.

2. Визначення величини W_j - інтегрального КВВ j -го елемента четвертого рівня для реалізації цілей елементів третього рівня, які він деталізує, з урахуванням їх КВВ для усієї групи експертів здійснюється за формулою:

$$W_j = \frac{\sum_{k=1}^N W_{jk}}{N} \quad [2.8]$$

Використання методу структуризації дозволило нам побудувати «дерево цілей» регіонального розвитку (див. рис.2.10).

Другий крок пов'язаний з виявом потреб у видах інформації, які виникають чи можуть виникнути при формуванні цілей. Для цього необхідно використати методику системного аналізу як внутрішнього так і зовнішнього середовища, яке визначає функціонування області з точки зору довгострокової перспективи.

Дерево цілей соціально-економічного розвитку області

області	Розвиток інвестиційної інфраструктури області Оцінка інвестиційної привабливості регіону
Вирішення криміногенних і екологічних проблем	Боротьба із рекетом і злочинністю в області. Вирішення проблеми корумпованості органів влади. Вирішення питань утилізації відходів .
Розвиток міжрегіональних зв'язків	Створення регіональних бізнес- центрів, технопарків, технополісів, точкових економічних зон. Створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій у реальний сектор економіки.
Ефективне використання сукупного соціально-економічного потенціалу .	Виділення завдань вирішення яких матиме загальнодержавний інтерес і відповідну державну підтримку

Рис.2.10. Схема «дерева цілей»

Результати аналізу доцільно згрупувати у три блоки, які є базою для стратегічного моніторингу. Перший блок об'єднує фактори безпосередньої дії . До них слід віднести:

1. Господарську активність підприємств регіону, яка відображає масштаби виробництва матеріальних благ та послуг.
2. Фінансову активність регіону, яка залежить від ефективності нагромаджувальних та інвестиційних процесів .
3. Ділову активність на місцевому ринку грошей, цінних паперів, яка є результатом грошово-кредитної політики держави.
4. Технічний потенціал області.
5. Кон'юктуру на місцевому ринку праці, яка визначає ступінь використання трудових ресурсів і купівельну спроможність населення.
6. Ступінь розвитку місцевої інфраструктури.
7. Підприємницький клімат у регіоні.

Другий блок об'єднує фактори можливого впливу. До них, на нашу думку, слід віднести динаміку міграційних потоків, природний рух населення; політичну ситуацію в країні; криміногенну ситуацію у регіоні; природно-кліматичні умови.

Третій блок слід назвати сферою інтересів регіону. Він об'єднує фактори не пов'язані з поточним функціонуванням народногосподарського комплексу області, а з потенційними можливостями, які зможе використати регіональна економіка від використання тих чи інших переваг. Зокрема, переваги від функціонування зовнішньоекономічного сектору; вільних економічних зон,

переваги від функціонування науково-промислових парків; інкубаторних форм підтримки малого бізнесу тощо.

Систему економічних і соціальних показників розвитку області для аналітичної частини моніторингу можна представити у вигляді таблиці 2.27.

Діюча система статистичної інформації та форми її подання на регіональному рівні не дозволяють повністю прослідкувати результати функціонування області за факторами безпосереднього, можливого впливу або факторами, які визначають інтереси регіональної системи. За таких умов недостатність статистичної інформації може бути компенсована інформацією банків, відділів управління економіки та власності, фінансових органів (податкових адміністрацій, фінансових управлінь).

Таблиця 2.27

Система показників для аналізу соціально-економічного розвитку області

Блоки економічного аналізу	Показники	Алгоритм розрахунку показника
1	2	3
I.Фактори безпосередньої дії	<p>1.Господарська активність підприємств регіону.</p> <p>2.Фінансова активність регіону.</p> <p>3.Ділова активність на місцевому ринку грошей, цінних паперів.</p> <p>4.Технічний потенціал області.</p> <p>5.Кон'юнктура на місцевому</p>	<p>1.1. Вироблені товари та послуги / Чисельність населення області</p> <p>1.2.(Кількість прибуткових підприємств x 100%)/ Загальна кількість підприємств області</p> <p>2.1.(Фінансові ресурси області x 100%) / Чисельність населення області</p> <p>2.2.(Витрати на народне господарство x100%)/ Загальні видатки бюджету області</p> <p>2.3. (Валові інвестиції в економіку області за рахунок власних джерел x 100%)/ Загальний об'єм капітальних вкладень</p> <p>3.1.(Число банківських закладів разом з філіями x 100%)/Загальна кількість організацій регіону</p> <p>3.2. (Кредити, надані суб'єктам господарювання області x 100%) / Фінансові ресурси регіону</p> <p>4.Основні виробничі фонди області в розрізі галузей</p> <p>5.1. (Населення регіону x 100%) /</p>

	<p>ринку праці.</p> <p>6. Ступінь розвитку місцевої інфраструктури.</p>	<p>Чисельність населення України</p> <p>5.2.(Населення зайняте на підприємствах різних форм власності області x 100%)/ Чисельність населення області</p> <p>5.3.(Чисельність кваліфікованих працівників x 100%) / Загальна кількість зайнятих в області.</p> <p>5.4.(Середня заробітна плата в області x 100%)/ Середня заробітна плата по Україні</p> <p>6.1.(Число підрядних будівельних організацій всіх форм власності x100%)/ Загальна кількість підприємств області</p> <p>6.2.Густота залізнодорожних шляхів сполучення на 100 кв. км території.</p> <p>6.3.Густота автомобільних шляхів на 100 кв. Км. Території</p> <p>6.4.(Виробництво енергетичних ресурсів x 100%)/ Чисельність населення області</p> <p>6.5.Об'єми виробництва власних</p>
--	---	---

Продовження таблиці 2.27

1	2	3
	<p>7. Формування ринкової інфраструктури</p> <p>8. Підприємницький клімат у регіоні.</p>	<p>будівельних матеріалів.</p> <p>6.6.Кількість об'єктів ринкової інфраструктури.</p> <p>6.7.Забезпечення об'єктами соціальної сфери.</p> <p>7.Число фондових бірж, інвестиційних фондів, страхових компаній, аудиторських, брокерських компаній</p> <p>8.1.(Приватизовані підприємства x 100%) / Кількість підприємств комунальної власності</p> <p>8.2. (Компанії і фірми недержавних форм власності x 100%) /Загальна кількість виробничих підприємств області.</p>
II. Фактори можливого впливу	<p>1.Динаміку міграційних потоків</p> <p>2. Рівень народжуваності, Рівень смертності.</p> <p>3. Політична ситуація у країні. (Коефіцієнт стабільності)</p> <p>4. Рівень економічних злочинів.</p> <p>5. Природно-кліматичні умови.</p>	<p>1.(Чисельність міських жителів x 100%)/ Чисельність сільських жителів.</p> <p>2.(Чисельність народжених (померлих) x100%) / Чисельність населення області</p> <p>3. Динаміка прийняття законодавчих актів</p> <p>4.Чисельність злочинів (рекет, крадіжки, вбивства) на 100 тисяч жителів області</p> <p>5.1 (Кількість підприємств зі шкідливими викидами, що перебільшують допустимі норми x 100%) / Загальна кількість підприємств.</p> <p>5.2.Середній радіаційний фон у містах області</p>
III. Фактори потенційних переваг економіки регіону	Результати від функціонування зовнішньоекономічного сектору економіки	<p>1.(Чисельність спільних підприємств (СП) і фірм з зарубіжними партнерами x 100%)/ Загальна кількість підприємств області.</p> <p>2.(Величина іноземних інвестицій в економіку області x 100%)/ Валові інвестиції області</p> <p>3.(Прибуток СП x 100%) / Загальний прибуток області</p> <p>4.(Чисельність зайнятих у зовнішньоекономічному секторі області x 100%)/ Робоча сила області</p>

Третя група дій пов'язана із підтримкою оперативних рішень. Оперативні цілі забезпечують реалізацію вибраного шляху на етапі тактичних рішень. Тактичні рішення дозволяють вибрати альтернативу, яка забезпечує досягнення стратегічної цілі. Бази моделей тактичного моніторингу повинна будуватися за двома концепціями. Перша із них - це тактичний моніторинг під конкретну ціль чи групу альтернатив. Бази тактичного моніторингу другого типу повинні бути орієнтовані на фронтальне охоплення усіх факторів, які можуть вплинути на розвиток області в середньостроковому періоді (1-3 роки). Фактично у цих базах даних здійснюється деталізація відповідних факторів, які використовуються у моделях стратегічного моніторингу.

Усі моделі моніторингу можна згрупувати у окремі бази:

- моніторинг ринкового середовища (створення і функціонування ринкової інфраструктури, аналіз ділової кон'юнктури на місцевих ринках праці, товарів, капіталу);
- моніторинг виробництва, розподілу, обміну, споживання продукції у області;
- моніторинг законодавчої діяльності органів місцевої влади;
- моніторинг людського потенціалу суб'єктів місцевих органів влади (матеріали про якісний і кількісний склад, рівні підготовки і кваліфікованого росту персоналу державних органів влади і місцевого самоврядування);
- моніторинг ресурсного потенціалу регіону (сировини, енергії, робочої сили, фінансів);
- моніторинг загальних тенденцій, які впливають на функціонування регіону обласного рангу (політика, економіка, демографія);
- моніторинг проблемних ситуацій, які породжені діалектикою життя, і пов'язані із відхиленням від визначених параметрів розвитку економічної системи, з постійною неузгодженістю між стабільністю і нестабільним розвитком, старим і новим.

Створення інформаційної системи моніторингу для визначення стратегії і тактики в регіональній політиці неможлива без використання сучасної техніки і технології. В залежності від можливості технічних засобів виділяють механізовані, автоматичні, автоматизовані, комбіновані інформаційні системи. У нас поширення отримали комбіновані інформаційні системи, в яких поєднуються електронно-обчислювальна техніка, механічні засоби ручної обробки інформації і людський розум. Сьогоднішнє автоматизоване забезпечення відділів обласної державної адміністрації є незадовільним. Навіть існуючій комп'ютерній мережі бракує децентралізації, локальності, відкритості обробки і збору інформації.

Відкритість системи диктується необхідністю постійного обліку у зміні показників і форм звітності в залежності від специфіки досліджуваного об'єкту, його фінансового стану, рівня різних видів ризиків. Це буде можливо за рахунок створення відкритих аналітичних таблиць, інформацію у яких можна змінювати і доповнювати в залежності від потреб користувача.

Локальність автоматизованих систем по моніторингу передбачає незалежність користувача від операцій системи і заключається у введенні баз даних через дискети або вінчестер. Автоматизована система повинна мати таку структуру: системне програмне забезпечення по створенню і реорганізації функціональних розділів і аналітичних таблиць, організації обчислювального процесу і організації сервісних програм; прикладне програмне забезпечення, яке реалізує математичний апарат обробки інформації програм; фонд моделей регресивного, дисперсійного, кластерного аналізу, методу головних компонент і інших економіко-статистичних методів; фонд форматів вихідних документів, які дозволяють представити інформацію у зручній для аналітика формі і який би можна було модифікувати.

Впровадження даної системи моніторингу дозволить:

- забезпечувати обласну державну адміністрацію динамічною інформацією про фактори внутрірегіонального розвитку релевантні цілям розвитку області;

- створити підгрунття для вироблення найпростіших мезоекономічних моделей , які забезпечуватимуть часткову чи повну структуризацію проблемної ситуації у області;
- створити систему управління базою мезоекономічних моделей, основними можливостями якої є збереження, модифікація, багатofакторне використання інформаційних масивів;
- виявити закономірності у проблемних ситуаціях через використання економіко-статистичних методів системного аналізу;
- постійно вдосконалювати створену базову оболонку для наповнення інформацією.

Висновки по другому розділу

1. Аналіз соціально-економічного розвитку Тернопільської області дозволив виявити і оцінити стан та тенденції розвитку народного господарства Тернопільської області . Картина очевидна: починаючи з 1990 року область переживає різкий спад виробничої діяльності в усіх галузях народного господарства, звідси маємо:

- відсутність платіжнеспроможного споживчого попиту і недосконалість пропозиції;
- низький рівень життя, високий рівень безробіття, що породжують соціальну напругу в області;
- деформовану структуру виробництва;
- спад інвестиційної та інноваційної активності у регіоні;
- низький ступінь переробки вторинної сировини та недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів;
- високий ступінь зношеності основних фондів.

Поряд з цим у 1998 році намітилися позитивні тенденції росту промислового виробництва за рахунок позитивних зрушень у легкій, харчовій промисловості та машинобудуванні. В області активно проходять процеси

роздержавлення і приватизації, в результаті чого спостерігається ріст питомої ваги приватизованих підприємств у виробництві кінцевого продукту у регіоні.

2. Аналіз рівня соціально-економічного розвитку Тернопільської області в народному господарстві України дозволив виділити позитивні тенденції стосовно виробництва сільськогосподарської продукції (1.47 пункти від середньоукраїнського), і по обсягах виробництва товарів народного споживання (1.4 пункти). В той час як за величиною реалізованої продукції промисловості Тернопільська область має одне із найнижчих значень - 0.33 пункти, а рівень роздрібного товарообігу є найнижчим в Україні (0.66 пункти). За величиною наданих платних послуг Тернопільська область займає передостаннє місце на Україні (0.69 пункти від середньоукраїнського значення). По створеному чистому продукту на душу населення Тернопільська область займає 20 місце по Україні (0.82 пункти), а по величині валового внутрішнього продукту - 19 місце (0.67 пункти).

3. У діючих методиках узагальнюючий показник соціально-економічного розвитку області отримують шляхом сумування часткових показників, перемножених на процент вагомості, який знаходиться методом експертних оцінок, що вимагає додаткових затрат часу і містить суб'єктивні судження. Для вдосконалення методики аналізу досягнутого рівня соціально-економічного розвитку області ми пропонуємо обчислювати інтегральний індекс соціально-економічного розвитку за методом середньозважених індексів, в якому запропоновані нижче показники розглядатимуться як рівнозначні:

- валовий внутрішній продукт регіону, який відображає сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, створених в даному регіоні;
- валовий внутрішній дохід регіону (чистий продукт), який відображає суму різноманітних доходів, які отримує населення регіону за певний період часу ;
- валовий продукт сільського господарства, який характеризує рівень забезпеченості території основними продуктами харчування;
- валовий продукт промисловості, характеризує результат функціонування сфери матеріального виробництва;

- виробництво товарів народного споживання, характеризує рівень життя населення;
- надання платних послуг населенню, яке характеризує результат діяльності сфери обслуговування у регіоні;
- величина роздрібного товарообігу, який відображає ефективність сфери обігу в області (продаж товарів народного споживання кінцевим споживачам в обмін на особисті доходи) і характеризує цим самим стан матеріального добробуту і кінцевого споживання у регіоні;

4. Оскільки обчислення регіонального валового внутрішнього продукту проходить у Міністерстві економіки України, а на регіональному рівні ця методика не є відпрацьованою, то ми вважаємо за доцільне розглянути можливі шляхи розрахунку регіонального валового внутрішнього продукту у третьому розділі.

5. Для аналізу фінансових ресурсів регіону ми пропонуємо використовувати методика, згідно якої фінансові ресурси області розглядаються як сума створених у регіоні доходів, кредитів комерційних банків, доходів від функціонування місцевого ринку цінних паперів, залучених ззовні фінансових ресурсів, до яких відносять кошти, отримані із Державного бюджету, централізованих фондів, кошти міжнародних фінансових організацій. Аналіз фінансових ресурсів Тернопільської області свідчить про різке скорочення прибутку підприємств, доходів місцевих бюджетів у фінансових ресурсах регіону, про недостатню активність комерційних банків у фінансуванні розвитку економіки регіону.

На нашу думку, проблему раціональних каналів фінансових вливань в економіку області можна вирішити через вдосконалення системи міжбюджетних відносин в Україні, через вдосконалення законодавчої бази, яка б регламентувала функціонування місцевого ринку боргових зобов'язань як важливого інструменту фінансування критичних суспільних потреб і управління поточними фінансовими операціями.

Застосування муніципальної позики у Тернопільській області вимагає значної довіри до місцевих властей з боку суспільства та абсолютної готовності

до виконання своїх зобов'язань, яка залежить від економічного потенціалу, фінансових показників адміністративної одиниці, структури і розміру боргових зобов'язань.

6. Для покращення планування соціально-економічного розвитку області, стратегічного і оперативного регулювання необхідна глибока і достовірна інформація. Для її отримання ми пропонуємо використовувати інформаційну систему моніторингу, яка буде займатися пошуком, фіксацією, аналізом, оцінкою, закріпленням, поширенням інформації, яка відображає різні форми життєдіяльності людей і дозволить створити перспективи соціально-економічного розвитку області як по відношенню до цілей, так і що до завдань і засобів їх реалізації. Така система дослідження розвитку області поєднує переваги основних різновидностей якісних методів обробки інформації в теорії планування: «сценарію», системного аналізу, аналізу цілей. Запровадження даної інформаційної системи дозволить забезпечувати обласну державну адміністрацію динамічною інформацією про фактори внутрірегіонального розвитку релевантні цілям розвитку області. В цьому руслі вважаємо за доцільне проводити аналіз соціально-економічного розвитку в розрізі факторів безпосереднього впливу, можливого впливу та факторів потенційних переваг.

РОЗДІЛ ІІІ

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

3.1.МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗРОБКИ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИКУ РЕГІОНУ

Процес розробки програми соціально-економічного розвитку області дуже трудомісткий. Він вимагає зведення планів, прогнозів, програм різних рівнів. Для проведення такої роботи повинна забезпечуватися єдина методологія.

Питання методології і практики планування піднімалися практично у всіх великих працях по розміщенню продуктивних сил ще за часів Радянського Союзу. До найважливіших слід віднести праці Б.М.Бірінберга, Д.М.Козакевича, В.Ф.Павленка, В.І. Пили, .Е.Пробста, В.К.Савельєва, Б.М.Штульберга, Р.І.Шніпера, А.С.Ємельнова, М.Г. Чумаченка і інших. Однак, якщо раніше розглядалися питання раціонального поєднання галузевих і територіальних інтересів в плануванні, то тепер більша увага акцентується на зміцненні методологічних і організаційних основ процесу планування комплексного розвитку області. На сьогоднішній день мало дослідженими залишаються питання принципів розробки і механізму реалізації планових документів. Тому сьогодні проходить пошук нових організаційних і економічних регуляторів стимулювання територіального розвитку у ринкових умовах господарювання, які б знаходили своє відображення в методології планування соціально-економічного розвитку регіону.

Методологія планування - це органічна частина науки управління суспільним виробництвом, яка є механізмом пізнання об'єктивних економічних законів, закономірностей розвитку суспільного виробництва, тенденцій і перспектив суспільного прогресу через сукупність методів, прийомів, принципів, які дозволяють сформулювати шляхи і методи забезпечення пропорційного збалансованого розвитку народного господарства [155, с.19].

Аналіз методології планування передбачає дослідження принципів та прийомів складання передпрограмних розробок і самої програми, контролю його виконання, а також розкриває та характеризує логіку планування, виходячи з настанов соціально-економічної політики на даному етапі економічного розвитку.

Якщо раніше до планів соціально-економічного розвитку територій ставилися такі обов'язкові принципи, як надійність, стабільність, узгодженість, стабільність, адресність, директивність, контроль за виконанням, то сьогоднішні ринкові умови вимагають перегляду і суттєвого доповнення цих принципів. На нашу думку, основними принципами, на яких повинно базуватися планування соціально-економічного розвитку адміністративно-територіального утворення в нових умовах господарювання, повинні бути:

1. Принцип науковості, має забезпечувати дотримання вимог економічних законів розвитку виробництва.
2. Принцип достовірності, який передбачає оцінку сучасного рівня розвитку області і його ретроспективний аналіз.
3. Принцип орієнтації програми на повніше задоволення потреб суспільства. Визначення потреб суспільства проходить за допомогою комплексу наукових досліджень з урахуванням науково-обґрунтованих норм потреб та вивчення тенденцій зміни їх структури, що викликано науково-технічним прогресом.
4. Принцип збалансованості передбачає погодженість показників обсягів виробництва із суспільною потребою в продукції; грошових доходів населення, підприємств, організацій - з їх витратами; наявних ресурсів - з суспільною потребою в них та інших показниках, які забезпечують можливі пропорції економіки.
5. Принцип реальності передбачає забезпечення програми матеріальними, трудовими, фінансовими, природними ресурсами та найефективніше їх використання.
6. Принцип пріоритетності і узгодженості заходів, які передбачаються програмою соціально-економічного розвитку області, дозволить стимулювати соціально-економічний розвиток в області.

7. Принцип єдності відтворення, раціонального використання і охорони всіх видів природних ресурсів.
8. Принцип погодженості суспільних, колективних і особистих інтересів, який є рушійною силою для розвитку виробничих відносин, зростання економіки, підвищення її ефективності.
9. Принцип постійного аналізу та контролю виконання програм соціально-економічного розвитку області дозволить підняти ефективність програмування.
10. Принцип перманентності, який вказує на необхідність постійного уточнення окремих частин програми в умовах відсутності чіткої перспективи розвитку.
11. Принцип забезпечення середнього рівня економічного і соціального розвитку області. Коли цей рівень нижчий середнього необхідно використовувати централізовані фінансові ресурси для фінансування програми.
12. Директивний характер програми в рамках виконання місцевого замовлення.

Жоден із перерахованих вище принципів не може окремо характеризувати методологію планування, але кожен із них відображає ту чи іншу його суттєву сторону.

На державному рівні суб'єктом планування є Міністерство економіки, а на регіональному - обласні, районні адміністрації, і, зокрема, управління з питань економіки та власності, для якого планування комплексного розвитку території є домінуючою функцією.

Послідовність економічного планування можна представити у вигляді схеми (див. рис. 1.3.). Дану схему представляють наступні етапи .

**1.Міністерство економіки на основі отриманої
інформації від Міністерства фінансів
з питань бюджетно-фінансового і
податкового регулювання,
Національного банку з питань**

грошово-кредитного і валютного регулювання, Антимонопольного комітету з питань антимонопольного регулювання, Міністерства зовнішньоекономічної діяльності з питань нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, Міністерства праці з регулювання рівня зайнятості та соціального захисту населення інформує регіональні органи влади про економічні наміри Уряду України.

Підприємства, організації, господарства

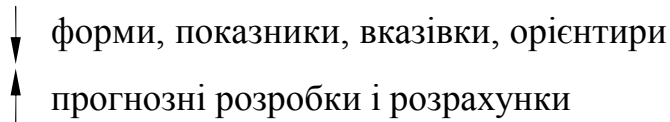

Рис.3.1 Схеми організаційного механізму планування в Україні

2. Отримана інформація передається територіальними органами влади до підприємств та організацій даного регіону, які розробляють плани соціально-економічної діяльності чи заходи, пов'язані з обслуговуванням населення даної території, і повідомляють про свої наміри вищестоящі органи влади.

3. Підприємства та організації області відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування» та Закону України «Про підприємство» погоджують проекти планів з управлінням економіки та власності районної державної адміністрації. При необхідності, коли наміри підприємств суперечать визначеним напрямкам розвитку області, районна адміністрація може рекомендувати підприємствам окремі показники додатково продумати.

4. Отримана інформація передається районними державними адміністраціями до обласної державної адміністрації, яка узагальнює інформацію і розробляє проект програми соціального-економічного розвитку області. Розподіл повноважень у розробці розділів проекту програми соціально-економічного розвитку області між виконавчими структурами можна прослідкувати за додатком А.

4. Показники програми у вигляді розрахункових форм соціально-економічного розвитку регіону передаються у зведений відділ регіональної політики та відділ економічної стратегії і макроекономічного прогнозування України Міністерства економіки України до 10 серпня для розробки Державної програми економічного і соціального розвитку України на наступний рік.

Зауважмо, якщо індикативний план соціально-економічного розвитку області затверджувався обласною Радою народних депутатів до початку планового періоду, то тепер цей

процес завершується у березні місяці планового року. На нашу думку, така тенденція є негативною, оскільки програма соціально-економічного розвитку втрачає реальну основу. В першу чергу це пов'язано з її фінансовим підкріпленням. Діюча практика показує, що фінансове планування випереджає планування соціально-економічного розвитку області. А це є неприпустимою помилкою, оскільки підґрунтям для розробки і затвердження бюджету області повинна бути саме програма її соціально-економічного розвитку.

Поряд з цим можна відмітити позитивну тенденцію до росту саме регіонального фактору у розробці програми соціально-економічного розвитку України. Так, якщо чотири роки тому до плану економічного і соціального розвитку України область подавала 36 розрахункових форм, то для розробки програми соціально-економічного розвитку України на 2000 рік - 44 (див. додаток А). Детальніше механізм організації програмування соціально-економічного розвитку області

**можна відобразити у вигляді схеми
(див.рис.3.2).**

Рис.3.2. Схема організаційного механізму планування соціально-економічного розвитку регіону

Складовою частиною методології є методика, які є сукупністю конкретних методів і прийомів економічних, техніко-економічних, економіко-математичних розрахунків, необхідних для розробки окремих розділів і показників програми, їх координації та узгодження з ринком, аналізу виконання, тощо. Вони знаходять своє відображення у методичних вказівках та положеннях, інструкціях, методичних рекомендаціях.

Єдиним на сьогодні в Україні документом, який обґрунтовує методологію планування соціально-економічного розвитку області є Методичні рекомендації з розробки програми соціально-економічного розвитку регіону, схвалені рішенням колегії Міністерства економіки України від 12.11.97[129].

Даними методичними рекомендаціями передбачено використання розрахунково-аналітичного, нормативного, балансового, програмно-цільового, факторного, економіко-математичного методів планування.

Розрахунково-аналітичний метод передбачає ретроспективний аналіз існуючого стану господарства області, цілей і пріоритетів його розвитку.

Балансовий метод використовується для обґрунтування територіальних і галузевих пропорцій виробництва, споживання продукції і послуг в регіоні.

Програмно-цільовий метод планування передбачає вирішення конкретних проблем у програмуванні соціально-економічного розвитку регіону.

Нормативний метод базується на використанні в планових розрахунках єдиної науково-обґрунтованої системи норм та нормативів. Розробка системи соціально-економічних норм та нормативів здійснюється по принципу методичної єдності та порівняності планово-аналітичних показників з нормативними параметрами.

Використання факторного методу передбачає виявлення найважливіших ендогенних і екзогенних факторів і визначення їх впливу на кінцевий результат (продуктивність праці, собівартість, обсяг виробництва).

Новими методичними рекомендаціями для розробки програми соціально-економічного розвитку області [129] передбачено використання таких економіко-математичних методів:

- екстраполяції - метод, який досліджує можливості поширення на майбутнє самих тенденцій і напрямків у розвитку окремих галузей і сфер економіки;
- кореляційно-регресивний метод, який дозволяє аналізувати ефективність використання факторів виробництва і їх кількісний вплив на кінцевий

результат регіонального розвитку (природних, виробничих, інфраструктурних факторів);

- експертних оцінок - метод, який використовується для прогнозування зрушень у структурній перебудові господарського комплексу області, розвитку підприємництва, обґрунтування доцільності будівництва окремих об'єктів виробничого, природоохоронного призначення.

Програма економічного і соціального розвитку регіону складається на основі таких передпланових документів:

1. Схеми розвитку і розміщення продуктивних сил областей, м.Києва і Севастополя на період до 2005 року.
2. Основних напрямів економічного і соціального розвитку, накреслених у Державній програмі соціально-економічного розвитку України.
3. Планових намірів підприємств, розміщених на даній території.

Організаційно-методичною основою виступають: контрольні цифри; державні замовлення; економічні нормативи та ліміти. Контрольні цифри раніше мали директивний характер, а сьогодні вони мають рекомендаційний характер і включають планові наміри Уряду щодо економічного і соціального розвитку України та її регіонів. В програмі економічного і соціального розвитку області державне замовлення збереглося лише на окремі види сільськогосподарської продукції та на об'єкти капітального будівництва, що фінансуються з Державного бюджету. В інших випадках діє контрактний механізм. Даний механізм працює відповідно до Закону України «Про поставки продукції для державних потреб» та згідно Постанови КМУ від 4.02.97 року № 124 «Про задоволення державних потреб у зерні», згідно якого близько 5% від загальноукраїнського обсягу замовлення припадає на Тернопільську область [17].

Стосовно економічних нормативів та лімітів, то вони сьогодні встановлюються лише на державні централізовані капітальні вкладення, проектні обсяги державних закупок сільськогосподарської продукції, індекси оптових цін по галузях промисловості і народного господарства, прогнозні дані інфляції, які

надсилає зведений відділ регіональної політики Міністерства економіки України управлінням економіки при обласних державних адміністраціях. Згідно нових методичних рекомендацій по розробці основних показників програми економічного і соціального розвитку області, передбачено використання соціальних, виробничо-технічних і технологічних нормативів.

Програма соціально-економічного розвитку регіону складається із трьох частин: перша - аналітично-прогнозна; друга - система основних показників; третя - балансові розрахунки.

Аналітично-прогнозна частина повинна містити інформацію про:

1. Соціально-економічну ситуацію на початок року, тенденції розвитку господарського комплексу, соціальної сфери, реформування економічних відносин, соціальний стан, екологічну ситуацію.
2. Основні цілі, завдання, пріоритети розвитку.
3. Завдання, щодо активізації економічної діяльності та напрямів розвитку сфери матеріального виробництва.
4. Завдання, щодо структурної та інституційної перебудови господарського комплексу області, розвитку підприємництва та проведення антимонопольних заходів.
5. Завдання, направлені на підвищення рівня життя населення, його соціального захисту та розвитку соціальної сфери.
6. Завдання, щодо раціонального використання природних і вторинних ресурсів, поліпшення екологічної ситуації.
7. Фінансове забезпечення програми: фінансові засоби поточного фінансування і фінансування завдань розвитку.
8. Дані про розподіл коштів за джерелами фінансування: місцевий бюджет, позабюджетні кошти, резервні кошти, власні кошти місцевих бюджетів, кошти Державного бюджету, кошти підприємств і організацій.

Система основних показників дає кількісну характеристику відтворювальних соціально-економічних процесів, вказує параметри найважливіших завдань програми у різних сферах у залежності від фінансових можливостей регіону та залучених коштів іноземних інвесторів та населення.

Використовуються вартісні і натуральні, абсолютні та відносні показники. Система показників має такий вигляд:

1. Загальноекономічні зведені показники.
2. Чисельність та зайнятість населення.
3. Розвиток сфери матеріального виробництва.
 - 3.1. Промисловість.
 - 3.2. Сільське господарство.
 - 3.3. Лісове господарство.
 - 3.4. Транспорт і зв'язок.
 - 3.5. Інвестиційний комплекс.
4. Науково-технічний розвиток.
5. Рівень життя населення та розвиток соціальної сфери.
 - 5.1. Зведені показники рівня життя і соціального захисту населення.
 - 5.2. Соціальний захист населення від безробіття.
 - 5.3. Споживання товарів і послуг.
 - 5.4. Житлово-комунальне господарство.
 - 5.5. Освіта і культура.
 - 5.6. Охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення.
6. Структурні та інституціональні перетворення в економіці, демонополізація виробництва, розвиток підприємництва.
7. Використання природних ресурсів і охорона навколишнього природного середовища.
8. Використання вторинних ресурсів.
9. Фінансові показники.
10. Зовнішньоекономічна діяльність.
11. Розвиток вільних економічних зон.
12. Основні показники соціально-економічного розвитку міст і районів.

Блок загальноекономічних показників характеризує динаміку відтворювальних процесів на території регіону у основних сферах і галузях: виробничій, соціальній, фінансовій сферах, промисловості, сільському господарстві, будівництві. Вони дають загальну уяву про параметри розвитку

господарського комплексу та про можливі зрушення у соціально-економічних процесах. Перелічені показники розраховуються в основному як зведені дані або шляхом виконання відповідних розрахунків на душу населення. Більша частина цих показників береться із інших розділів проекту комплексної програми або із інших програм (державних, регіональних, цільових). Методичними рекомендаціями для програмування загальноекономічних показників передбачено використання форми № 4.2.1.1 (див. таблицю 3.1.).

Таблиця 3.1

Загальноекономічні показники Програми соціально-економічного розвитку Тернопільської області *

Показники	Одиниця виміру	1998 рік, звіт	1999 рік, проект	1999 рік у % до 1998 року
1	2	3	4	5
Середньорічна чисельність населення	Тис. чол.	1163,9	1160,2	99,7
Чисельність працівників, зайнятих у народному господарстві	тис. чол.	387,3	386,1	99,7
Валовий суспільний продукт**, всього у факт. цінах	млн. грн.	1824	1988,8	109,0
ВСП на душу населення	гривень	1567,1	1714,2	109,4
Обсяг промислової продукції (у порівняльних цінах 1992 року)	млн. грн.	655,5	675,7	103,1
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	563,2	582,4	103,4
Виробництво товарів народного споживання (у порівняльних цінах 1992 року)	млн. грн.	361,4	381,6	105,6
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	310,7	328,9	105,9
Валова продукція сільського господарства у порівняльних цінах 1992 року	млн. грн.	844,0	1018,7	120,7
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	725,1	878,0	121,1

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
Обсяг капітальних вкладень за рахунок усіх джерел фінансування, у цінах відповідних років	млн. грн.	197,8	201,0	102,0
Балансовий прибуток	млн. грн.	-150,0	-46,0	-
Доходи бюджету області (у цінах відповідних років)	млн. грн.	240,6	208,1	86,5
Грошові доходи на душу населення (у цінах відповідних років)	гривень	515,5	628,1	121,8
Обсяг роздрібного товарообігу на душу населення (у порівняльних цінах)	гривень	206,6	223,6	108,2
Обсяг реалізації платних послуг на душу населення (у порівняльних цінах)	гривень	135,5	133,5	98,8
Обсяг експорту товарів (у цінах відповідних років)	млн. дол. США,	47,03	52,5	111,7
Сальдо зовнішньо-економічної діяльності	млн. дол. США	-43,2	-38,0	87,9

* Таблицю складено за даними Тернопільського Обласного управління статистики і управління економіки обласної державної адміністрації.

** Форма передбачає обчислення валового внутрішнього продукту регіону, але оскільки управління економіки такого показника не планує, нами подано показник валового суспільного продукту., який на відміну від ВВП включає результати проміжного споживання.

На практиці для планування соціально-економічного розвитку Тернопільської області використовується дещо інша система узагальнюючих показників, до якої включають:

1. Загальноекономічні показники соціально-економічного розвитку області:

- валовий суспільний продукт;
- обсяг промислового виробництва;
- валова продукція сільського господарства;
- капітальні вкладення у виробничу сферу;
- виручка від реалізації продукції, робіт і послуг у невиробничій сфері;

2. Показники фінансового результату діяльності області.

- прибуток від усіх видів діяльності : у виробничій і невиробничій сфері;
- доходи і видатки місцевих бюджетів;
- формування коштів соціальних фондів;

3. Показники рівня життя і розвитку соціальної сфери:

- роздрібний товарообіг;
- обсяг реалізованих платних послуг ;
- реальні грошові доходи населення;
- чисельність населення;
- чисельність працівників, зайнятих в народному господарстві;
- рівень безробіття;
- забезпеченість населення житлом (на 1 чол.);
- забезпеченість населення лікарняними закладами (на 10 тисяч чол.);
- охоплення дітей дитячими дошкільними закладами (в % до кількості дітей відповідного віку);
- введення в експлуатацію об'єктів соціальної сфери за рахунок усіх джерел фінансування.

4. Показники структурних змін в економіці:

- співвідношення між формами власності;
- характеристика економічних пропорцій, які визначають структуру і динаміку виробництва у регіоні.

5. Показники рівня розвитку ринкової інфраструктури.

Діюча система показників не враховує результати відтворювальних процесів, кількісним вираженням яких є результати формування і використання фінансових ресурсів регіону, результати зовнішньо-економічної діяльності. Крім того, дана система не дає інтегральної оцінки функціонування економічної системи області, яка повинна виражатися через показник валового внутрішнього продукту (ВВП), під яким розуміють кінцеву ринкову вартість створених матеріальних благ та послуг , як ринкового, так і неринкового характеру, вироблених резидентами даної країни за певний період часу, як правило, за рік.

Всупереч Методичним рекомендаціям по розробці програми соціально-економічного розвитку області, на 2000 рік взагалі планування на регіональному рівні валового внутрішнього продукту Міністерством економіки знято. Це пояснюється тим, що його обчислення за звітний період вимагає значних витрат і збільшення працівників органів статистики. Річну звітність рекомендується

проводити через обчислення валової доданої вартості регіону. На нашу думку, такий підхід до планування не дозволить обласним органам виконавчої влади отримати реальну картину про результати регіонального відтворення з метою її подальшого використання для регулювання соціально-економічного розвитку області.

В міжнародній методології планування добре відпрацьована методика розрахунку інтегральних показників на макрорівні за трьома методами: за доходами, за витратами, виробничим методом, тоді, як розрахунок показників Системи національних рахунків на регіональному рівні опрацьований менш детально. Однак більшість розвинутих країн світу питання планування регіонального ВВП не знімають, оскільки саме цей показник є базою для регулювання розподільчих відносин, для формування регіональних фондів розвитку, для визначення обсягів функціонування тіньового сектору економіки, для оцінки рівня життя населення.

Виходячи з вище сказаного, ми вважаємо за доцільне проаналізувати можливості використання трьох методів на регіональному рівні для обчислення валового внутрішнього продукту регіону з метою створення реального підґрунтя для планування цього показника.

Згідно з Методичними вказівками по розробці програми соціально-економічного розвитку регіону розрахунок ВВП рекомендується проводити виробничим методом, згідно з яким, валовий внутрішній продукт визначається за формулою:

$$ВВП = \sum_{i=1}^n (ВВ - ПС) + НП - С, \quad [3.1]$$

де ВВП - валовий внутрішній продукт регіону;

$\sum_{i=1}^n (ВВ - ПС)$ валова додана вартість;

ВВ - валовий випуск;

ПС - проміжне споживання;

НП- непрямі податки на виробництво та імпорт;

С- державні субсидії;

Валовий випуск та проміжне споживання розраховується окремо по підприємствам кожної галузі на основі даних відповідних галузевих форм статистичної звітності. Валовий випуск включає продукцію та послуги, реалізовані іншим господарським одиницям, які не є її виробниками, а також продукцію вироблену підприємствами для власного кінцевого споживання чи нагромадження. Валовий випуск у галузях, які надають ринкові послуги, розраховується як сума виручки від реалізації послуг з врахуванням субсидій, якщо вони мали місце. Валовий випуск по неринковим або безплатним послугам розраховується як сума всіх поточних затрат для їх надання. До складу проміжного споживання включаються матеріальні затрати (за виключенням відрахувань на споживання основного капіталу); оплата нематеріальних послуг; витрати на відрядження в частині оплати проїзду і послуг готелю.

Виробничим методом оцінити достовірно валовий регіональний продукт за існуючої статистичної звітності неможливо, оскільки існують регіональні інституційні одиниці, які мають загальнодержавне підпорядкування, тому до Обласного управління статистики відповідних форм звітності не подають (органи внутрішніх справ, оборона, окремі фінансові посередники). Оцінити на регіональному рівні вартість наданих ними послуг неможливо. Тому попередні розрахунки валових доданих вартостей регіону надсилаються територіальними управліннями статистики до Міністерства статистики України для уточнення. В результаті чого цифрову інформацію про валовий внутрішній продукт області звітного періоду органи управління отримують на 6 -му місяці поточного року. Це в свою чергу відображається на ефективності планування тих показників, де використовується валовий внутрішній продукт регіону, наприклад, планування фінансових ресурсів.

Розподільчим методом, або за доходами обчислити ВВП регіону ще важче, оскільки в державі є такі витрати, які розподілити по регіонам неможливо (витрати Державного бюджету на утримання органів законодавчої, виконавчої влади, оборону). Крім цього обчислити точну величину доходів домогосподарств, комерційного сектору регіону навіть через податкові декларації неможливо, оскільки існують інституційні одиниці, які навмисне занижують випуск, що декларується з метою ухилення від сплати податків та отримання

державних субсидій. Недосконала система обліку, яка пов'язана із старою системою бухобліку, приводить до нереально визначеної системи оцінки активів і запасів підприємств, величини амортизаційних відрахувань. В результаті територіальні органи статистики не зможуть отримати достовірної інформацію для обчислення валового внутрішнього продукту регіону цим методом.

Розрахунок ВВП за доходами проводиться по формулі:

$$ВВП = ПД + НП - С + ВФ + ВК, \quad [3.2]$$

де ПД- первинні доходи народного господарства у формі заробітної плати, прибутку підприємств і організацій, доходи від власності, натуральні доходи населення;

НП- непрямі податки на виробництво та імпорт;

С- субсидії на виробництво та імпорт;

ВФ- відрахування у Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування і інші позабюджетні фонди;

ВК - відрахування на відновлення капіталу (амортизація);

Найбільш адекватним для сучасного стану розвитку економіки регіону, на нашу думку, може бути розрахунок ВВП по витратам або методом кінцевого використання. Оскільки цей метод утворюють такі статті, які здійснюються з врахуванням як офіційно отриманих доходів, так і неофіційних, які не залежать від підпорядкування інституційних структур. Крім цього, цей метод врахує ту частину сукупного споживання, яке буде здійснюватися навіть якщо доходи будуть відсутні взагалі (мінімальне споживання), і стимульованого, яке ростиме по мірі росту отриманих доходів. Розрахунок ВВП за методом витрат необхідно проводити за формулою:

$$ВВП = КСВ + ВН + ЗЗОК + E - I, \quad [3.3]$$

де КСВ - кінцеві споживчі витрати народного господарства області. які складаються із витрат домогосподарств, органів державного управління, некомерційних організацій, які обслуговують домогосподарства;

ВН - валове нагромадження капіталу, під яким розуміють обсяг інвестицій в об'єкти основного капіталу для створення основного доходу в майбутньому шляхом використання їх у виробництві. Валове нагромадження

капіталу включає також бартерні операції, капітальні трансферти у натуральній формі, витрати на капітальний ремонт, витрати на геологорозвідувальні роботи, на придбання програмного забезпечення для ЕОМ, на покращення невироблених активів і у зв'язку з передачею права власності на них (земля, надра, патенти, авторські права, торгові знаки, ліцензії).

ЗЗОК - зміна запасів матеріальних оборотних коштів, це різниця між вартістю залучених і вилучених виробничих запасів (сировини, матеріалів, запасних частин) за ринковими цінами, сюди включається вартість незавершеного виробництва;

(Е-І)- чистий експорт (різниця між експортом та імпортом) товарів різного призначення (включаючи гуманітарну допомогу, посилки, товари неорганізованої торгівлі, майно мігрантів, різноманітні дарунки) та послуг матеріального і нематеріального характеру.

Використовуючи існуючу статистичну базу, розрахункові форми програмування, які використовуються обласною державною адміністрацією розрахуємо валовий внутрішній продукт Тернопільської області за трьома методами (Див. таблицю 3.2.)

Витратний метод враховує найбільшу кількість факторів, які визначають валовий внутрішній продукт області, а звідси маємо і найбільше його значення, тоді як, обчислення валового внутрішнього продукту за виробничим методом на 65% відтворює реальний результат регіонального виробництва, а методом потоку доходів - на 84%.

На основі отриманої отриманої величини ВВП місцеві органи влади можуть визначати можливу інвестиційну активність економіки, моделювати величину попиту та пропозиції на ринку праці, товарів, впливу неофіційного сектору економіки на ділову активність; визначати величину чистого економічного добробуту, який був розрахований на базі ВВП вченими Йельського університету США Нордгаузом В. і Тобіном Д. ще у 1972 році [140, с.26]. Згідно з цією методикою показник чистого економічного добробуту розраховується як сума ВВП, результатів функціонування тіньової економіки, позаринкової діяльності, грошового еквіваленту зростання вільного часу та якості відпочинку, отримані результати зменшуються на величину завданих екологічних збитків.

Таблиця 3.2

Методика розрахунку ВВП Тернопільської області *

Розрахунок ВВП по доходами, в млн. грн.		Розрахунок ВВП за витратами в млн. грн		Розрахунок ВВП виробничим методом, в млн. грн	
1.Грошові доходи населення	752,4	1.Споживчі витрати на купівлю товарів та оплати послуг населення, державних установ, комерційних організацій	1168,5	1.Вироблений продукт	1824,0
+2.Прибутки підприємств	8	+2.Валове нагромадження	249,7	-2.Проміжне споживання	882,5
+3.Амортизаційні відрахування	180,9	+3.Зміна запасів матеріальних оборотних активів	18,7	+3.Непрямі податки на виробництво та імпорт	130,0
+4.Непрямі податки на виробництво та імпорт	130,0	+4. Чистий експорт	21,6	-4.Державні субсидії	128,4
-5.Державні субсидії	128,4				
+6. Відрахування у державні позабюджетні фонди	26,1				
ВВП=	1225,8	ВВП=	1458,5	ВВП=	943,1

*Таблицю побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики та фінансового управління Тернопільської обласної державної адміністрації, що стосуються 1998 року

В умовах національної системи статистичної звітності порахувати результати позаринкової діяльності чи грошовий еквівалент зростання вартості робочого часу практично неможливо. Але визначити результати функціонування тіньового сектору необхідно тому, що це суттєво впливає на стратегію прийняття управлінських рішень, адже сьогодні до нього залучено велика частка населення через позабанківський обіг готівки, вуличну і базарну торгівлю, приховане безробіття, приватизацію, ухилення від сплати податків і зборів, корупцію, тощо. На думку експертів Світового банку, Україна переступила межу тінізації економіки, яка сьогодні існує у розвинутих країнах світу (5-15% від ВВП), у три рази. [188, с.100]

Узагальнення міжнародної практики оцінки діяльності тіньового сектору економіки дозволило нам виділити три підходи для визначення його обсягу: метод сталих взаємозв'язків, метод Гутмана, експрес-метод [188, с.101]. При

першому підході обсяг тіньової економіки визначається через розбіжність між валовим внутрішнім продуктом (чи національним доходом, і певною змінною, яка пов'язана із діяльністю більшості галузей (наприклад, витратами на енергоспоживання, витратами палива). Цей метод є універсальним для обчислення розмірів тіньового сектору в масштабі держави, а для масштабів кожного регіону зокрема, він залежатиме від достовірності обчислення валового внутрішнього продукту.

За методом Гутмана індикатором тіньового сектору є зміна у співвідношенні між обсягом готівкових грошей і грошовою масою. Визначення частки готівки у грошовій масі для масштабу області є дещо складним завданням, тому цей метод краще використовувати на державному рівні.

Експрес-метод базується на фінансових показниках. Згідно з ним рівень тінізації економіки є обернено пропорційним рівневі оподаткування юридичних і фізичних осіб, який обчислюється через співвідношення суми податкового платежу до базових показників для їх нарахування. Для юридичних осіб беруться податкові платежі, які мають найбільшу питому вагу у доходах бюджету області. Наприклад, співвідношення податку на прибуток, податку на додану вартість, прибуткового податку з громадян до базових показників для їх нарахування - прибутку підприємств, грошових доходів населення, за винятком пенсій, стипендій, допомог.

Так, у 1998 році підприємствами Тернопільської області було сплачено податку на прибуток і податку на додану вартість на загальну суму 130,2 млн.грн., величина балансового прибутку цього періоду становила 66,8 млн.грн.[39]. Відсоток тінізації економіки області складає 51,5 % ВВП [$(130,2:66,8) \cdot 100\% = 51,5\%$].

Враховуючи результати функціонування тіньового сектору економіки, екологічні збитки у регіоні у 1998 році, показник чистого економічного добробуту становитиме 2208,8 млн. гривень [$1458,5 + 1458,5 \cdot (51,5\% / 100\%) - 0,100 = 1672,8$]. Цей показник на 44% більший від обчисленого нами регіонального внутрішнього продукту.

Для прогнозування ВВП у розвинутих країнах світу використовуються моделі виробничих функцій, міжгалузевого балансу, кореляційно-регресивний аналіз, індексний метод. Ефективність кожного із цих методів визначається часовими рамками прогнозування. На Україні найдостовірнішою моделлю

прогнозування реального ВВП на макрорівні на середньостроковий період визнано моделі виробничих функцій [154,с.200]. На регіональному рівні прогнозування є відпрацьованим менш детально. Для кон'юктурного планування регіонального ВВП методичними вказівками з розробки програми соціально-економічного розвитку регіону рекомендується використовувати індексний метод, згідно якого валова добавлена вартість звітного періоду коректується на індекс фізичного обсягу та індекс цін. Цю методику аналітично можна відобразити у вигляді рівняння 3.4.

$$ВДВ_i = ВДВ_{i-1} \times I_{\phi o} \times I_{ц}, \quad [3.4]$$

де $ВДВ_{i-1}$ - валова додана вартість регіону звітного періоду;

$I_{\phi o}$ - індекс фізичного обсягу або темп зростання чи зменшення валової добавленої вартості у цінах звітного року, який обчислюється через співвідношення реальної до номінальної величини валової доданої вартості регіону.

$I_{ц}$ - індекс цін, що характеризує зміну оптових цін виробників у прогнозованому році порівняно з звітним роком. Розраховується цей індекс як сума добутків питомої ваги валової добавленої вартості кожної галузі у валовій доданій вартості регіону в цілому на галузевий індекс оптових цін.

З одного боку, така методика придатна для планування ВВП, обчисленого за виробничим методом. А з другого боку, такий підхід не враховує багатьох факторів, які визначають сучасне функціонування економіки регіону, що було доведено раніше. Тому ми вважаємо за доцільне запропонувати власну модель короткострокового планування ВВП регіону, яку можна подати у вигляді рівняння:

$$ВВП_i = ВВП_{i-1} \times i_{ц} \times i_{св} \times i_{вн} \times i_{оа} \times i_{зед}, \quad [3.5]$$

де $ВВП_{i-1}$ - валовий внутрішній продукт регіону звітного періоду, обчислений за витратним методом;

$i_{ц}$, $i_{св}$, $i_{вн}$, $i_{оа}$, $i_{зед}$ - відповідно індекс цін на товари та платні послуги, індекс росту (зменшення) споживчих витрат, індекс росту (зменшення) валового нагромадження, індекс росту (зменшення) оборотних активів, індекс росту (зменшення) чистого експорту, які обчислюються як відношення

відповідного показника звітного періоду до аналогічного показника попереднього року;

Використовуючи даний метод і інформацію подану у таблиці 3.3. визначимо можливий обсяг ВВВ регіону на 1999 рік. Якщо ВВП регіону у 1998 році становив 1458,5 млн. грн, то ВВП регіону на 1999 рік становитиме 1509,4 млн.грн. ($1458,5 \times 1,02 \times 0,86 \times 0,89 \times 1,2 \times 1,1 = 1509,4$), звідси маємо ріст ВВП на 3,5%.

Таблиця 3.3

Розрахунок індексів росту (падіння) витратних складових валового внутрішнього продукту

Статті ВВП, в млн. грн.	1997 рік	1998 рік	Індекси
1	2	3	4=3/2
Кінцеві споживчі витрати	1140,4	1168,1	1,02
Валове нагромадження капіталу	290	249	0,86
Зміна запасів матеріальних оборотних активів	21,0	18,7	0,89
Чистий експорт	18,4	21,6	1,2
Індекс цін	100%	111,4%	1,1
ВВП	1469,8	1458,5	

Перейдемо до характеристики третьої частини програми - балансових розрахунків.

Для обґрунтування визначених в програмі соціально-економічного розвитку регіону завдань, проводяться балансові розрахунки.

Зведені матеріальні, фінансові, трудові, природногосподарські баланси дозволяють визначити ступінь погодженості елементів і стадій суспільного відтворення, забезпечують необхідну

пропорційність у розвитку народного господарства, виявляють вузькі місця, можливі невідповідності, розкривають вартісні резерви, дозволяють розробляти заходи, щодо усунення цих диспропорцій.

Кількість пропорцій для обласного рівня досить велика. Р.І.Шніпер виділяє близько 53 пропорції [232 , с.11]. На нашу думку, найголовнішими із них є 6 пропорцій: загальноекономічні, соціально-економічні, економіко-демографічні, структурні, функціональні, економіко-екологічні. Більш як 30% існуючих пропорцій рекомендується у літературі регулювати на стадії безпосереднього планування, і більша їх частина відноситься до загальноекономічних. На обласному рівні основна направленість балансової роботи полягає в забезпеченні пропорцій між взаємопов'язаними виробництвами, місцевими ресурсами і їх використанням; потребами в послугах галузей інфраструктури та їх розвитком тощо.

Баланс - це система показників, у якій одна частина, що характеризує ресурси за джерелами надходження, дорівнює іншій частині, що характеризує розподіл за всіма напрямками використання. В загальному вигляді цей механізм можна відобразити у вигляді формули [3.6]

$$\sum_{k=1}^n X_{ik} = \sum_{j=1}^m V_{ij} \quad , \quad [3.6]$$

де X_{ik} - ресурси і-ої продукції за k-ими джерелами надходження;

V_{ij} - обсяг розподілу і-ої продукції за j-ими напрямками використання;

Розробка народногосподарських балансів досить широко використовується при програмуванні соціально-економічного розвитку Тернопільської області. (див. рис. 3.3.).

Дані баланси використовуються для визначення найважливіших загальноекономічних міжгалузевих і територіальних пропорцій.

Методичними рекомендаціями передбачена розробка наступних балансів: фінансового балансу регіону, балансу грошових доходів і витрат

населення, балансу попиту і пропозиції основних видів сільськогосподарської продукції, балансу електроенергії, паливо-енергетичного балансу.

В умовах реформування економіки така система, на нашу думку, повинна бути доповнена, оскільки вона не дозволяє в повній мірі прослідкувати функціонування різних сфер господарської діяльності, виявити ті проблеми, які можуть виникати в процесі функціонування народного господарства регіону, не дає достатньо детального і систематизованого матеріалу для глибокого аналізу і прогнозування ділової активності у регіоні, особливо в частині утворення та використання матеріальних та фінансових ресурсів області.

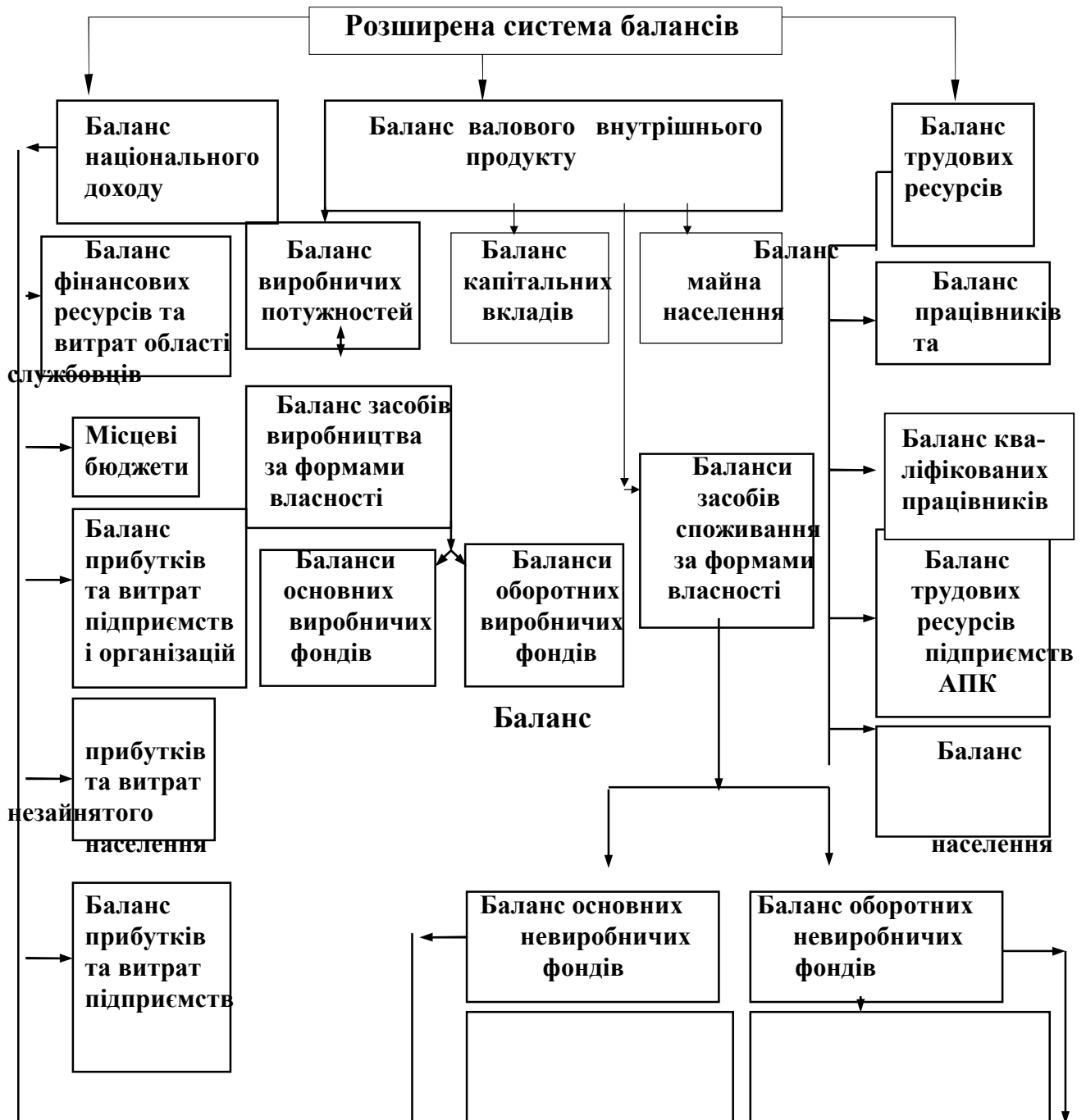

Рис.3.3. Схема діючого зведеного балансу народного господарства Тернопільської області

На нашу думку, діюча система балансів повинна бути доопрацьована з врахуванням факторів, які відповідають за регіональне відтворення з врахуванням ринкових перетворень та сільськогосподарської спеціалізації регіону, в наступних напрямках (див. на рис. 3.4):

1. Необхідно деталізувати баланси за формами власності, що дозволить прослідкувати ефективність ринкових перетворень в області, діяльність приватизованих і державних підприємств в розрізі створення і використання основних і оборотних засобів.

2. Фінансовий баланс повинен включати додаткову розробку балансів доходів та витрат населення, підприємств регіону, балансу доходів та витрат підприємств, які працюють в агропромисловому комплексі, кредитний та валютний план, що дозволить виявити додаткові резерви формування та напрямки використання фінансових ресурсів регіону. Це в свою чергу забезпечить більш ефективне виконання завдань, накреслених у програмі соціально-економічного розвитку регіону.

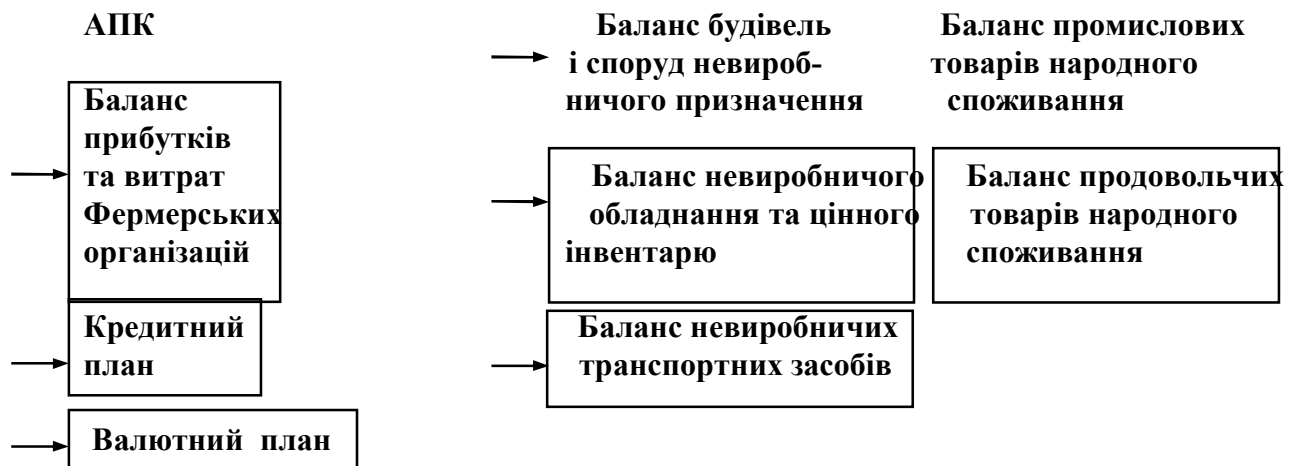

Рис.3.4. Розширена схема балансів народного господарства регіону

3. Деталізація балансу оборотних фондів дозволить виявити вузькі місця у використанні матеріальних ресурсів регіону, в умовах їх гострого дефіциту, а саме: сировини, основних матеріалів та напівфабрикатів, допоміжних матеріалів, палива та паливно-мастильних матеріалів, тари та тарних матеріалів, дефіцитних фондів; дозволить визначити величину коштів, які необхідно інвестувати у збільшення матеріальних запасів та резервів.

4. Необхідно деталізувати баланс основних виробничих фондів (виробничих будівель та споруд; основних робочих машин, виробничого обладнання та приладів; виробничих транспортних засобів; інструментів; виробничого та господарського інвентарю) для того, щоб правильно оцінювати розміри валових інвестицій в економіку регіону (в розширення виробництва, в оновлення основних засобів), які є одним із основних компонентів валового внутрішнього продукту при визначенні його за методом потоку витрат.

5. Необхідно деталізувати категорію «населення» у діючій системі балансів для того, щоб оцінювати рівень кваліфікації робочої сили у різних галузях економіки регіону і оцінювати правильно потребу і використання робочої сили.

Оскільки в Тернопільській області існує проблема великого рівня безробіття, ми вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на методиці

розробки балансу незайнятого населення області, який стане одним із ефективних механізмів регулювання працевлаштування населення.

Процес розробки балансу незайнятого населення ми пропонуємо поділити на два етапи: перший - визначення причин утворення безробіття; другий - визначення напрямків його ліквідації. Можлива структура балансу подана в таблицю 3.4.

Вибуття робочих місць в зв'язку із зносом основних виробничих фондів пропонуємо визначати через добуток числа робочих місць в прогнозованому періоді на коефіцієнт вибуття основних фондів:

Таблиця 3.4

Структура балансу незайнятого населення Тернопільської області на 1999 рік

Причини утворення безробітних	Кількість, тис.чол.	Напрямки ліквідації безробіття	Кількість тис.чол.
1. Зареєстровані безробітні на початок року.	32,8	1.Потенційний попит на робочу силу зі сторони володарів робочих місць, всього, в т.ч.	1,073
		на підприємствах державної форми власності;	0,278
		на підприємствах змішаної форми власності, із них:	0,795
		на підприємствах з іноземним капіталом	0,89
		в приватному секторі;	0,11
		в кооперативному секторі ;	0,94
		на малих підприємствах;	0,381
		в господарських товариствах;	0,220
2. Вивільнення робочих місць в зв'язку зі зносом основних виробничих фондів.	3,101	2.Можливе створення додаткових робочих місць в зв'язку із прогнозованим ростом інвестицій	6,757
3. Вибуття робочих місць в зв'язку із банкрутством підприємств.	121,5	3. Виїзд на роботу за межі області.	16,826
4. Звільнення робітників в зв'язку з загальним економічним спадом в області.	57,5	4. Кількість безробітних на кінець прогнозного періоду	190,2
Всього	214,9	Всього	214,9

$$BOF = (N^t + NB^t) \times KB, \quad [3.7]$$

де BOF - скорочення зайнятості в зв'язку із вибуттям основних фондів;
 N^t - число зайнятих в році t ;
 NB^t - число вакансій в році t ;
 KB - постійний коефіцієнт вибуття активної частини основних виробничих фондів .

Вивільнення робочих місць в зв'язку із банкрутством підприємств слід розраховувати за формулою:

$$BBP = (N^t \pm \Delta N) \times \left[\left(\frac{RP^t}{NP^t} \times 100\% \right) / Ti^t \right], \quad [3.8]$$

де BBP - збільшення чисельності безробіття в зв'язку із банкрутством підприємств;

ΔN - зміна чисельності зайнятих відносно попереднього року;

RP^t - кількість підприємств-банкрутів в році t ;

NP^t - загальна кількість підприємств області в році t ;

Ti^t - рівень інфляції в році t .

Вивільнення робочих місць в області в зв'язку із економічним спадом , інфляцією необхідно визначати за формулою:

$$BEC = (NL^t - BBP^t) \times (100\% \pm dBBП / Ti), \quad [3.9]$$

де BEC - ріст безробіття в зв'язку із загальною економічною кризою;

NL^t - кількість безробітних на початок планового року за виключенням надлишкової кількості робітників, викликані банкрутством підприємств (BBP) в році t ;

$dBBП$ - темпи росту (падіння) валового внутрішнього продукту області за попередній період, скореговані на темпи інфляції (Ti) в році t .

Найважливішим етапом в розробці даного балансу є визначення кількості робочих місць, які можуть бути створені в області на прогнозний рік. Для розрахунку цього показника скористаємося моделлю рецесійного розриву, в основі , якої лежить принцип мультиплікатора інвестицій Дж. Кейнса [74, т.2, с.557], згідно якого приріст валового внутрішнього продукту визначається за формулою:

$$dBVP = \frac{1}{1-c} \times \Delta I, \quad \Leftrightarrow [3.10]$$

$$\Delta I = dBVP / \frac{1}{1-c} \quad [3.11]$$

$$NBM = \Delta I / P \quad [3.12]$$

де $dBVP$ - прогнозований ріст валового внутрішнього продукту регіону;

c - гранична схильність до споживання , яка є відношенням приросту споживчих витрат до приросту валового внутрішнього продукту створеного у регіоні відносно попереднього року;

ΔI - величина рецесійного розриву, яка відображає приріст валових інвестицій у створення додаткових робочих місць для безінфляційного розвитку економіки регіону в плановому періоді;

P - середня ціна одного робочого місця в області ;

NBM - можливий обсяг створення додаткових робочих місць;

Використовуючи дану методику побудуємо баланс незайнятого населення для Тернопільської області на 1999 рік (див. таблицю 3.3.).

1. Розрахуємо вибуття робочих місць в зв'язку із зносом основних виробничих фондів при умові, що число зайнятих в 1998 році становило 378,3 тис. чоловік, кількість вакансій - 9,34 тисячі місць, а постійний коефіцієнт вибуття активної частини основних виробничих фондів -0,8%. Звідси скорочення зайнятості в зв'язку із вибуттям основних фондів становитиме 3,101 тисячі чоловік $((378,3+9,34) \times 0,008=3,101$ тис. чол).

2. Розрахуємо вивільнення робочих місць в зв'язку із банкрутством підприємств при умові, що зміна чисельності зайнятих відносно 1997 року становила 1,429 тис. чоловік, кількість підприємств банкрутів у 1998 році дорівнювала 703 одиницям , а загальна кількість підприємств - 1837, індекс інфляції становив 120%. Звідси, збільшення чисельності безробіття в зв'язку із банкрутством підприємств становитиме 121,5 тисячі чоловік $((378,3 + 1,429) \times [((703/1837) \times 100\%) / 120\%]) = 121,5$).

3. Розрахуємо величину вивільнення робочих місць в області в зв'язку із економічним спадом . Якщо кількість безробітних на початок планового року за виключенням надлишкової кількості робітників, викликаной банкрутством підприємств в 1998 році становила 58,155 тисяч чоловік, темпи падіння валового внутрішнього продукту складали 1,2%, а темпи інфляції - 9%, то додаткова кількість безробітних становитиме 57,5 тис. чоловік $(58,155 \text{ тис.} \times [(100\% - \frac{1,2\%}{9\%}) \div 100\%])$.

4. Розрахуємо введення додаткових робочих місць в області у 1999 році. Валовий внутрішній продукт області у 1998 році становив 1458,5 млн. гривень. У 1999 році нами передбачений його ріст на 3,5%. Гранична схильність до споживання в області становить 0,8. Середню ціну одного робочого місця по області можна обчислити виходячи із середньомісячної заробітної плати, яка у 1998 році становила 118,8 гривень, а у 1999 році Програмою соціально-економічного розвитку регіону прогнозується її ріст на 6% [163]. Звідси середня ціна одного робочого місця дорівнює 1511 гривень $(118,8 \times 1,06 \times 12 \text{ місяців})$, а можливий обсяг створення додаткових робочих місць становить 6,757 млн.одиниць $([(1458,5 \text{ млн.грн} \times \frac{3,5\%}{100\%}) / \frac{1}{1-0,8}] / 1511 \text{ грн.} = 6,757 \text{ млн.})$.

Запропонований підхід до визначення можливого обсягу створення додаткових робочих місць у регіоні дозволить органам державної виконавчої влади об'єктивно підходити до аналізу інформації, яку подають суб'єкти господарювання про наявність вільних робочих місць.

Аналізуючи отриманий баланс незайнятого населення, можна зробити висновки про те, що реальна кількість безробітних становитиме 31,4 % від загальної величини працездатного населення області $[(190,2/605,8) \times 100\% \text{ тис. чоловік}]$, що в 6 разів більше від офіційного рівня безробіття. Найнебезпечнішим джерелом росту безробіття є банкрутство підприємств, а найефективнішим шляхом його подолання - ріст інвестиційної активності в народному господарстві області.

Удосконалення методології планування вимагає оцінки програм на практиці. Аналіз надійності програмних розрахунків проводиться в

Тернопільській області через використання індексного методу. Згідно з цим методом індекс виконання програми розраховують, як відношення між фактичним і плановим показником. Використовуючи розбіжності між плановими і фактичними показниками (див. додаток 1), проаналізуємо виконання програми, використовуючи індексний метод у таблиці 3.5.

З таблиці 3.5 видно, що найгірше виконуються програмні розрахунки стосовно функціонування ринку праці (50% від планового завдання). В області за останні чотири роки спостерігається недовиконання програмних показників по промисловому виробництву, по формуванню доходів бюджету області. В частині інших показників спостерігається перевиконання програмних завдань. Це явище не є ознакою економічного поживлення в господарстві області, а скоріше - отриманням виконавчими структурами не досить достовірної інформації про планові наміри підприємств та організацій області, що стосується їхньої подальшої діяльності чи можливого закриття.

Таблиця 3.5

Індекси виконання програми по загальноекономічним показникам в Тернопільській області

Показники	Індекси виконання плану 1995 рік	Індекси виконання плану 1996 рік.	Індекси виконання програми 1997 рік	Індекси виконання програми 1998 рік
1	2	3	4	5
Середньорічна чисельність населення	1,0008	1,0009	0,99	0,99
Чисельність працівників, зайнятих в народному господарстві	0,57	0,55	0,51	1,5
Обсяг промислової продукції	0,83	0,8	0,68	0,89
Виробництво товарів народного споживання	1,02	1,07	1,08	0,76
Валова продукція сільського господарства	1,6	1,03	0,64	0,77
Обсяг капітальних вкладень	1,38	1,20	1,37	0,91
Доходи місцевих бюджетів	0,93	0,95	1,09	1,04
Обсяг роздрібного товарообігу	1,14	1,90	2,07	0,84
Обсяг реалізації платних послуг	1,005	1,53	1,40	1,01

Коефіцієнт розходження	0,6	0,46	0,5	0,6
------------------------	-----	------	-----	-----

Діючий індексний метод, на нашу думку, не дозволяє створити цілісну картину ефективності програмно-планової роботи у регіоні, оскільки він використовується для окремих показників і не враховує варіантів перевиконання і недовиконання програмних розрахунків. Тому, ми пропонуємо при оцінці рівня ефективності програми соціально-економічного розвитку області, використовувати метод математичної статистики, який ґрунтується на коефіцієнті розходження Г. Тейла [144,с.137]:

$$K_r = \left[\sqrt{\frac{\sum (A_t - P_t)^2}{n^2}} \right] / \left[\sqrt{\frac{\sum A_t^2}{n^2}} + \sqrt{\frac{\sum P_t^2}{n^2}} \right] \quad [3.13]$$

де K_r - коефіцієнт розходження, який знаходиться в межах $\{0;1\}$

P_t - прогнозне значення показника в момент t ;

A_t - фактичне значення показника в момент t ;

n - число прогнозів не підтверджених фактичними даними;

Ідеальний варіант планування показників маємо тоді, коли коефіцієнт Тейла наближується до 0. Використовуючи дані, що розміщені в додатку Б, проведемо розрахунок коефіцієнта Тейла для узагальнюючих показників соціально-економічного розвитку Тернопільської області. За нашими обчисленнями (див. таблицю 3.5) даний коефіцієнт при оцінці планової роботи Тернопільської області тримається в рамках 0,46-0,6, що говорить про низьку точність програмних розрахунків. Звичайно, передбачувати в умовах невизначеності важко, проте планові основи регулювання економіки важливо зберегти, щоб звести до мінімуму конфліктні ситуації і їх негативні наслідки, щоб гарантувати соціальну захищеність найвразливішим категоріям населення.

3.2. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ ФОРМ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПОБУДОВИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В основі економічного планування лежить стратегія стосовно розподілу наявних ресурсів, адаптації до зовнішніх змінних, внутрішньої координації і організаційного передбачення можливих варіантів розвитку. Тому програма соціально-економічного розвитку області повинна розроблятися з позицій перспективи регіону в цілому.

Стратегічне планування вперше почало застосовуватися в давньогрецьких полісах у військовій справі ще з кінця шостого століття до нашої ери. В економіці стратегічне планування почало використовуватися вперше в капіталістичних країнах в основному на рівні великих підприємств. На рівні регіону стратегічні плани почали розроблятися з початку 90-их років XX століття.

Обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах ринку повинно передбачати використання цілісної системи методик, які дозволяють не тільки оцінити соціально-економічний розвиток регіону, намітити основні шляхи його розвитку на перспективу, але і вибрати методи державного регулювання, які би задіяли мотиваційний механізм в діяльності господарських суб'єктів і спрямували б його на досягнення цілей і пріоритетів економічної політики регіону.

В сучасній літературі існує два принципових підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку регіону. Згідно першого підходу [186, 197], стратегію розглядають як процес формування довгострокових цілей розвитку території, пов'язаних із плануванням росту, пристосування до структурних зрушень, врахуванням при цьому як внутрішніх, так і зовнішніх факторів розвитку економічної системи. В літературі таку стратегію називають рамковим плануванням. Другий підхід [23,26, 87], під стратегією розуміє набір визначених правил для прийняття управлінських рішень. Результатом розробки стратегії повинні бути конкретні орієнтири для розвитку економіки регіону.

В Тернопільській області перша спроба визначення напрямків стратегічного розвитку області зроблена в проекті програми «Тернопільщина - 2010» в розрізі трьох етапів:

Перший (1999-2000 роки) стабілізація макроекономічних пропорцій, створення сприятливого інвестиційного клімату, вирішення проблем неплатежів, стабілізація фінансової підсистеми.

Другий (2001-2005 рр.) - створення позитивних тенденцій у виробничій та інвестиційній діяльності через процес переорієнтації капіталів і підприємницької діяльності як власних, так і зарубіжних інвесторів.

Третій (2006-2010 рр.) - становлення раціональної структури виробництва.

Визначені цілі розвитку в основному прив'язані тільки до структурної перебудови суспільства і включають такі завдання, які на рівні області не можна буде вирішити, скажімо стабілізація макроекономічних пропорцій чи фінансової сфери. Крім цього в цій програмі відсутній конкретний обсяг робіт для реалізації цієї стратегії, що не дозволяє прослідкувати будь-яку логічну послідовність в її розробці і надає їй характеру спонтанності. А в такому випадку, при реалізації цієї програми з одного боку можуть створюватися безвихідні ситуації, а з другого - управлінці не доведуть почату роботу до логічного завершення. Тому, на даному етапі дисертаційного дослідження ми ставимо собі за мету : по-перше, визначитися з конкретним обсягом робіт, які повинні виконуватися в ході розробки стратегії соціально-економічного розвитку області; по-друге, систематизувати їх в логічну послідовність.

Ми вважаємо, що обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку області доцільно проводити за такими етапами.

Перший етап - аналіз економічних і соціальних процесів області, метою якого є оцінка досягнутого рівня соціально-економічного розвитку області, виявлення позитивних та негативних факторів, які на нього впливають.

Другий етап - розробка прогнозу соціально-економічного розвитку області, метою якого є обґрунтування можливих напрямів розвитку господарства регіону.

Третій етап - розробка концепції розвитку економіки регіону.

Обсяг робіт на кожному етапі визначається його роллю в процесі обґрунтування стратегії. Перелік робіт по конкретним етапам можна представити наступним чином.

В процесі аналізу необхідно:

- оцінити стан природно-ресурсного потенціалу;
- виявити причини погіршення стану навколишнього середовища;
- визначати особливості динаміки, статевої та вікової структури населення, причини основних міграційних потоків;
- оцінити використання трудових ресурсів в розрізі основних галузей господарства;
- дослідити причини і динаміку безробіття;
- оцінити досягнутий рівень якості життя населення;
- оцінити досягнутий рівень економічного розвитку області;
- провести аналіз міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків регіону;
- визначити фінансовий стан території, наявні джерела дохідної частини бюджету і існуючі напрями витрат фінансових ресурсів регіону;
- дослідити результати функціонування приватизованих і державних підприємств на території регіону.

В процесі розробки прогнозу необхідно :

- обґрунтувати цілі соціально-економічного розвитку території на основі результатів комплексного аналізу;
- спрогнозувати параметри розвитку виробництва товарів і послуг, ринку праці, ринку заощаджень та інвестицій, ринку грошей, фондового ринку;

При розробці концепції необхідно:

- накреслити шляхи можливого вирішення існуючих проблем через відповідні інструменти державного регулювання;
- забезпечити цей процес фінансовими ресурсами, створеними у регіоні та залученими ззовні.

Покажемо механізм розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону на прикладі Тернопільської області.

При проведенні комплексного аналізу соціально-економічного розвитку області доцільно використовувати факторний підхід, який був запропонований нами в п.2.3 дисертаційного дослідження. Це дасть змогу виділити фактори

безпосереднього впливу, можливого впливу та фактори потенційних переваг, які визначатимуть розвиток області.

Стратегічними цілями соціально-економічного розвитку Тернопільської області повинні бути:

- подолання безробіття з метою зняття соціальної напруги в області і забезпечення соціальних гарантій громадянам;
- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва;
- прискорення структурної перебудови економіки області;
- налагодження міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків;
- зміцнення експортного потенціалу території;
- зміцнення фінансової бази області;
- створення науково-промислового парку на базі бізнес-центру, бізнес-інкубатору, Академії народного господарства області.

При вирішенні накреслених цілей необхідно дотримуватися таких принципів:

- визначення пріоритетів виробничого і наукового-технічного розвитку;
- всебічна мобілізація матеріальних, трудових, фінансових ресурсів;
- максимальне збереження кадрового потенціалу регіону;
- сприяння розвитку підприємництва;
- створення сприятливих умов для залучення та використання іноземних інвестицій.

Пріоритетними напрямками розвитку господарства Тернопільської області повинні бути: агропромисловий комплекс із максимальним наближенням його переробної частини до сировинних зон; сільськогосподарське машинобудування; радіоелектронна промисловість.

Основними напрямками вдосконалення галузевої структури промислового комплексу повинні бути:

проведення реструктуризації найбільших підприємств машинобудівного комплексу та легкої промисловості, насамперед відкритих акціонерних товариств «Тернопільського комбайнового заводу», «Текстерно», заводів «Оріон», «Сатурн», «Мікрон»;

нагромадження в області випуску обладнання по переробці сільськогосподарської сировини, сучасних таропакувальних матеріалів, сервісного технічного обслуговування переробної галузі;

вдосконалення матеріально-технічної бази харчових та переробних підприємств на основі концентрації власних ресурсів та іноземних інвестицій;

сприяння створенню малих підприємств у переробній галузі з наближенням до виробника сировини;

освоєння виробництва нових конкурентних видів продукції та надання послуг в області;

розвиток наукоємких галузей та виробництв.

Важливою складовою другого етапу є прогнозування основних показників соціально-економічного розвитку області. Цю процедуру в рамках однієї дисертації виконати неможливо, тому ми вважаємо за доцільне зупинитися більш детально на прогнозуванні інтегрального результату функціонування регіону - валового внутрішнього продукту з позицій витратного підходу, який відображає стан сукупного попиту у регіоні. В зв'язку із складністю і невизначеністю економічної ситуації в країні, різким падінням рівня життя населення прогноз ВВП регіону доцільно здійснювати на середньострокову перспективу (до 5 років) в трьох варіантах - песимістичному, оптимістичному і середньому.

В теорії і практиці прогнозування відпрацьовані такі підходи до визначення структури сукупного попиту, як метод експертних оцінок, аналогій, економіко-математичне моделювання, нормативний метод. Однак невизначеність, складність, неординарність економічної ситуації перехідного періоду зумовлюють певні труднощі з їх використанням.

Для сучасної практики найреальнішим і найдоступнішим методом прогнозування валового внутрішнього продукту (ВВП) повинна бути багатофакторна модель, представлена рівнянням множинної регресії, за допомогою якого обсяг валового внутрішнього продукту області розраховується, як функція змінних, якими є складові сукупного попиту та фактори, що формують їх динаміку в середньостроковому періоді.

Для прогнозування ВВП нами були побудовані сім виробничих функцій:

Перша - $Y = F(Y_1, Y_2, Y_3, Y_4, Y_5, Y_6)$, в якій відображено залежність ВВП (Y) від основних складових сукупного попиту - споживання домогосподарств (Y_1), споживання некомерційних організацій (Y_2), витрат державного сектору (Y_3), валового нагромадження капіталу (Y_4), зміни запасів матеріальних оборотних активів (Y_5), чистого експорту (Y_6).

Друга - $Y_1 = F(X_1, X_2, X_3)$, в якій відображено залежність споживання домашніх господарств від балансового прибутку (X_1), доходів населення (X_2), рівня цін (X_3).

Третя - $Y_2 = F(X_1, X_2, X_3)$, в якій відображено залежність витрат некомерційного сектору від балансового прибутку (X_1), доходів населення (X_2), рівня цін (X_3).

Четверта - $Y_3 = F(X_1, X_2, X_3)$, в якій відображено залежність витрат сектору державного управління від балансового прибутку (X_1), доходів населення (X_2), рівня цін (X_3).

П'ята - $Y_4 = F(X_1, X_2, X_3)$, в якій відображена залежність валового нагромадження капіталу від балансового прибутку (X_1), доходів населення (X_2), рівня цін (X_3).

Шоста - $Y_5 = F(X_1, X_3)$, в якій відображено залежність запасів матеріальних оборотних активів від балансового прибутку (X_1), рівня цін (X_3).

Сьома - $Y_6 = F(X_1, X_3)$, в якій відображено залежність чистого експорту від балансового прибутку (X_1) та рівня цін (X_3).

Кореляційно-регресивний аналіз проводився за допомогою найбільш поширеного пакету прикладних програм обробки статистичної інформації STATAN. Результати розрахунків наведені в додатку В дисертаційного дослідження. На основі одержаних розрахунків нами було побудовані такі виробничі функції:

1. Для валового внутрішнього продукту:

$$Y = 0,861Y_1 + 2,594Y_2 + 0,934Y_3 + 1,007Y_4 + 0,937Y_5 + 3,768Y_6 + 6,852.$$

2. Для споживання домогосподарств:

$$Y_1 = 21,5X_1 + 1,692X_2 - 0,0006X_3 - 258,7.$$

3. Для витрат некомерційного сектору:

$$Y_2 = 2,790X_1 + 0,178 X_2 - 0,0001X_3 - 53,1.$$

4. Для витрат сектору державного управління:

$$Y_3 = 2,706X_1 + 0,502 X_2 - 0,000317X_3 + 45,316.$$

5. Для валового нагромадження капіталу:

$$Y_4 = 5,7X_1 + 0,452 X_2 - 0,000865X_3 + 370,672.$$

6. Для зміни запасів матеріальних оборотних активів:

$$Y_5 = 2,153X_1 - 0,000472X_3 + 193,426.$$

7. Для чистого експорту:

$$Y_6 = -0,155X_1 + 0,0000336X_3 + 5,323.$$

Вищенаведені функції дозволяють оцінити вплив окремих факторів на кінцевий результат функціонування регіональної економіки. Так, з залежності 1 видно, що збільшення споживання на одиницю при незмінному нагромадженні, чистому експорті, зміні запасів матеріальних оборотних активів, викликає зростання ВВП на 4,4 одиниці. Якщо на одиницю збільшити валове нагромадження капіталу при незмінності інших факторів, то ВВП зросте на 1,007 одиниць. Якщо на одиницю збільшити чистий експорт при незмінності інших факторів, то ВВП зросте на 3,8 одиниць. Якщо на одиницю збільшити зміну матеріальних оборотних активів, то ВВП зросте на 0,93 одиниці.

З рівнянь 2, 3, 4 випливає пряма залежність кінцевих споживчих витрат регіонального господарства від доходів населення і балансового прибутку і обернена залежність від рівня цін. Так, при збільшенні балансового прибутку на одиницю споживання домогосподарств зростає на 21,5 одиниць, некомерційних організацій - на 2,7 одиниць, витрати державного сектору - на 2,7 одиниць. При збільшенні доходів населення на одиницю споживання домогосподарств зростає на 1,7 одиниці, некомерційного сектору - на 0,2 одиниці, державного сектору - на 0,5 одиниці. При збільшенні рівня цін на 1, споживання домогосподарств скоротиться на 0,0006, некомерційного сектору - на 0,0001 одиниці, державного сектору - на 0,0003 одиниці.

З рівняння 5 випливає пряма залежність валового нагромадження капіталу від балансового прибутку, доходів населення та обернена залежність від рівня цін. Якщо прибутки зростуть на одиницю, то інвестиції зростуть на 5,7 одиниць.

При збільшенні доходів населення на 1 - валове нагромадження капіталу зросте на 0,5 одиниці. Коли рівень цін зросте на одиницю, то інвестиції скоротяться на 0,0009 одиниць.

З рівняння 6 випливає пряма залежність зміни матеріальних запасів матеріальних оборотних активів від балансового прибутку підприємств та обернена залежність від рівня цін. Так, якщо балансовий прибуток зросте на одиницю, то запаси матеріальних оборотних активів зростуть на 2,2 одиниці. Якщо ціни зростуть на одиницю, то зміни матеріальних запасів матеріальних оборотних активів скоротяться на 0,0005 одиниць.

З рівняння 7 випливає непряма залежність чистого експорту від прибутків підприємств і пряма залежність від рівня цін. Якщо прибутки підприємств зростуть на одиницю, то чистий експорт скоротиться на 0,16 одиниці, якщо ціни зростуть на одиницю, то чистий експорт зросте на 0,00003 одиниці.

Побудовані виробничі функції дають можливість здійснити проноз обсягу ВВП на найближчий період за трьома варіантами: песимістичним варіантом, за якого грошові доходи населення та прибуток підприємств не зміняться, а ціни зростуть у 1,5 рази; середнім варіантом - одночасне зростання цін у 1,5 рази, прибутків підприємств, грошових доходів населення - в 1,3 рази; оптимістичним варіантом - коли доходи населення, прибутки підприємств зростуть у 1,3 рази, а зростання цін буде несуттєвим.

Обсяги спрогнозованого нами ВВП, подані в додатку В до дисертаційного дослідження. Розрахунки за песимістичним варіантом свідчать, що, якщо не припиниться скорочення виробництва, і не почнеться ріст прибутків підприємств, то вже через два роки область втратить здатність нагромаджувати капітал, а звідси припиниться інвестиційна діяльність. Згідно середнього варіанту в області через 5 років темпи росту ВВП становитимуть 5%, а згідно оптимістичного – 330%. Звичайно, така модель середньострокового прогнозування не може бути точною, оскільки вплив на динаміку розвитку могли б справити зміни у податковій політиці, інвестиційному кліматі, зовнішньоекономічній кон'юктурі, структурній трансформації суспільства. Так, якщо буде проведена податкова реформа, то підприємства зможуть істотно

збільшити обсяги самофінансування, тобто зростуть інвестиції в основні фонди та оборотні засоби. Зменшення податкового тиску приведе до збільшення споживання, до перерозподілу між тіньовим та реальним секторами економіки на користь останнього. А це все в свою чергу зможе привести до росту валового внутрішнього продукту регіону і країни вцілому.

Це приводить нас до висновку про те, що ключ до стабілізації регіональної економіки лежить в необхідності підняття схильності області до споживання та інвестування. Для забезпечення вирішення даної проблеми необхідно розробити концепцію економічного програмування, яка б визначала напрями регулювання розвитку Тернопільської області і об'єднала б в собі такі організаційні моменти.

1. Здійснення політики зайнятості і соціальної захищеності населення у регіоні, яка дозволить населенню отримувати доходи, а отже створювати ефективний попит в області. Реалізувати дану політику можна шляхом:

- надання фінансової підтримки через місцеві податкові пільги тим підприємствам, які створюють додаткові робочі місця для населення області;
- недопущення росту соціальної напруги у регіоні, через контроль обласною адміністрацією процесу банкрутства підприємств області, оскільки саме внаслідок закриття підприємств в найбільшій мірі росте безробіття; місцевій адміністрації можна призначати незацікавлену сторону для визначення можливих шляхів продовження функціонування такого підприємства в руслі його реорганізації чи ліквідації;
- передбачення в Законі України «Про банкрутство» юридичної відповідальності тих керівників, які невчасно подали або приховали інформацію про загрозу банкрутства, або навмисне фальсифікували банкрутство;
- забезпечення індексації доходів робітників бюджетних організацій, соціально незахищених категорій населення за рахунок місцевого бюджету;

- раціонального розподілу централізованих і власних коштів на розвиток соціальної інфраструктури, на основні можливих форм стимулювання господарської діяльності;
- здійснення цінового регулювання товарів першої необхідності.

2. Здійснення активної інвестиційної політики, яка стимулювала б створення фінансових ресурсів та інвестування їх у розвиток регіону суб'єктами господарювання. Забезпечити таку політику можна шляхом:

- створення регіонального ринку боргових зобов'язань;
- створення Регіонального фонду підтримки малого підприємництва, використання коштів фондів «Відродження», «Євразія», Світового банку для фінансування виробництва конкурентної продукції, імпорто-замінних виробництв, перспективних форм господарювання;
- розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, які сприятимуть надходженню валютних коштів в економіку регіону, створенню для цього муніципальних зовнішньоекономічних організацій, які сприятимуть підписанню договорів з іноземними партнерами через забезпечення їх відповідною комерційною інформацією.
- залучення іноземного капіталу шляхом створення спільних підприємств по переробці місцевих ресурсів, вторинної сировини і відходів, будівництва об'єктів інфраструктури шляхом надання пільгових умов щодо оренди приміщень муніципальної власності;
- страхування комерційних ризиків пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю;
- звільнення товаровиробників, які виробляють продукцію на експорт, від експортного мита на термін, необхідний для освоєння виробництва даної продукції ;
- організація міжнародних виставок-ярмарок, які дають можливість місцевим експортерам в більш наглядній формі продемонструвати переваги місцевої продукції;
- створення за сприяння Асоціації селянських господарств Тернопільської області кредитної спілки фермерів, оскільки селянські господарства

отримують лише третину фінансових ресурсів від загальної потреби для нормального функціонування;

- створення банку даних про соціально-економічний розвиток Тернопільської області.

Розроблена в такій послідовності схема складання стратегії соціально-економічного розвитку області стане, на нашу думку, ваговим важелем у забезпеченні економічної і соціальної ефективності функціонування регіону.

3.3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Особливо важливим елементом в концепції регулювання соціально-економічного розвитку території є передбачення варіантів фінансового забезпечення діяльності регіону, починаючи від самофінансування і закінчуючи залученням зовнішніх коштів. Адже для того, щоб забезпечити реальність і збалансованість соціально-економічного розвитку області, потрібно в першу чергу достовірні розрахунки величини фінансових ресурсів, необхідних для її нормального функціонування, які б співставлялися з реальними можливостями області у їх створенні.

Рівень самофінансування території визначають через співвідношення територіальних ресурсів та цільових нагромаджень, що залишаються на території регіону, до суми кредитних ресурсів та додаткових коштів, що надходять у регіон. У практиці розвинутих країн світу цей показник коливається в рамках 60% і вище [213].

Аналіз діаграми, поданої на рис. 3.5. свідчить, що фінансова спроможність Тернопільської області за 1994-1998 роки впала на 40%. В умовах України сьогодні багато областей не зможе вийти на показник самофінансування, оскільки лише 18 областей мають до 40% залучених коштів ззовні.

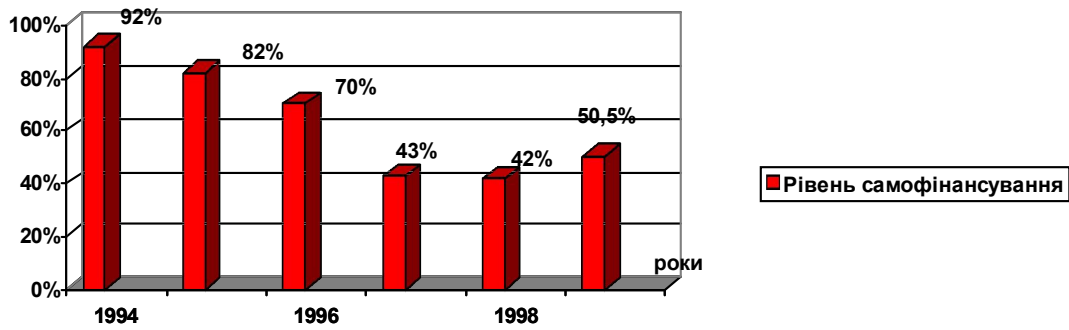

Рис.3.5. Рівень самофінансування Тернопільської області

*Діаграму складено на основі інформації Міністерства фінансів України

Вдосконалення процесу формування фінансової бази регіону можна проводити за допомогою:

1. Вдосконалення методичних підходів до процесу програмування фінансових ресурсів території.
2. Вдосконалення системи міжбюджетних відносин в Україні.
3. Розробки та запровадження моделі соціально-економічних інтересів області, яка б дозволила виділяти і підтримувати пріоритетні сфери виробництва.

Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку певної території потребує координації всієї системи фінансових відносин, що до розподілу і використання фінансових ресурсів. На нашу думку, в основі такої системи мають бути покладені балансові розрахунки з визначення обсягу фінансових ресурсів регіону і напрямків їх використання.

Узагальнення іноземного досвіду планування фінансових ресурсів дозволяє виділити ряд переваг використання балансового методу, до яких можна віднести можливість:

- * ефективно і якісно визначити обсяг створених, отриманих, використаних у регіоні фінансових ресурсів;
- * аналізувати досягнутий рівень мобілізації і використання фінансових ресурсів регіону;

- * виявляти ступінь відповідності потреб регіону у фінансових ресурсах з їх реальним рівнем;
- * знаходити внутрішні резерви регіональної економіки і забезпечувати раціональне їх використання;
- * забезпечувати рівномірність розвитку окремих районів, міст, сіл області;
- * визначати загальний обсяг фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані на вирішення завдань майбутнього періоду;
- * дотримуватися збалансованості і відповідності між фінансовими ресурсами програмою соціально-економічного розвитку області;
- * забезпечити взаємозв'язок із показниками валового внутрішнього продукту регіону, а також із показниками доходів і витрат бюджету даного територіального формування;
- * визначити місце регіону у формуванні фінансових ресурсів держави;
- * встановити регіональні фінансові взаємовідносини даної території з загальнодержавним централізованим фондом фінансових ресурсів

Баланс фінансових ресурсів регіону (БФРР) - це фінансова програма регіону, що забезпечує його соціально-економічний розвиток і є складовою зведеного фінансового балансу країни. БФРР повинен розроблятися управлінням економіки обласної державної адміністрації у складі Комплексної програми соціально-економічного розвитку. Даний баланс об'єднує систему показників, де відображаються джерела утворення, обсяги, напрямки розподілу, перерозподілу та використання сформованих фінансових ресурсів на цілі соціально-економічного розвитку даної території. Основними принципами роботи над БФРР повинні бути:

1. Принцип єдності, який означає існування єдиного рахунку доходів і витрат кожної фінансової системи як регіону, так і держави.
2. Принцип повноти полягає у відображенні всіх сформованих на території регіону фінансових ресурсів та напрямків їх використання на прогнозний рік.

3. Принцип достовірності передбачає формування статей БФРР на основі реальних показників, науково обгрунтованих розрахунків.
4. Принцип гласності забезпечує висвітлення в засобах масової інформації як основних прогнозних показників, так і звітних.
5. Принцип наочності - це відображення показників БФРР у взаємозв'язку із загальноекономічними показниками, зведеним балансом фінансових ресурсів країни, шляхом використання результатів порівняльного аналізу, визначення темпів і пропорцій розвитку.

Два останніх принципи, як свідчить практика фінансового планування, не витримуються через відсутність дієвого механізму інформаційної взаємодії інститутів державного регулювання, суб'єктів господарської діяльності із місцевими органами управління.

Оскільки БФРР повинен містити всі джерела надходжень і напрямки використання фінансових ресурсів у регіоні, то основними документами для його розробки повинні бути:

- розрахункові фінансові прогнози, баланси доходів та витрат підприємств усіх форм власності;
- бюджет регіону, у тому числі місцеві бюджети;
- розрахункові прогнози позабюджетних та цільових регіональних фондів;
- кредитні, валютні прогнози фінансових інститутів;
- фінансові прогнози та кошториси громадських організацій.

Спроби розробки методичного забезпечення балансу фінансових ресурсів регіону були зроблені управлінням економіки Тернопільської обласної державної адміністрації ще в 1993 році. Але балансовий метод у формування та використання фінансових ресурсів регіону застосовувався впродовж останніх п'яти років неефективно. Основною причиною цього є загальний економічний спад і фінансова невизначеність як в області, так і в державі.

Баланс фінансових ресурсів Тернопільської області (див. додаток Д), не відповідає реальним можливостям формування та використання фінансових ресурсів. По-перше , даний баланс не в повній мірі відображає потенційні джерела фінансових ресурсів регіону, зокрема: вільні кошти населення,

результати реформування відносин на землю та власність, результати міжнародного переливу капіталу; кошти від функціонування місцевого і державного ринку цінних паперів. По-друге, даний баланс включає тільки дохідну і витратну частину, а блок перерозподільчих відносин відсутній. Саме це не дозволяє в повній мірі аналізувати рівень мобілізації і використання фінансових ресурсів регіону, виявляти ступінь відповідності потреб регіону у фінансових ресурсах з їх реальним рівнем. Враховуючи вище сказане ми пропонуємо проводити планування фінансових ресурсів за формою балансу, представленого у додатку Ж.

Розрахунки показників БФРР мають виконуватися у два етапи. На першому етапі на підставі статистичної звітності, інформації обласного фінансового управління, обласного відділу державної податкової адміністрації, обласного відділення державного Казначейства виконуються прогностичні розрахунки показників БФРР.

На другому етапі на основі експертної оцінки і врахування впливу політичних, економічних та інших факторів на той чи інший показник балансу, виконується кінцевий варіант прогностичного БФРР, який до 1 вересня поточного року повинен подаватися до Зведеного відділу фінансового забезпечення економічної політики Мінекономіки України.

Діюча практика фінансового планування спирається на зведені фінансовим управлінням на основі попередніх запитів індивідуальні прогнози усіх господарських структур, відділів і організацій, які розташовані на території області, інформація фінансових органів, державних і місцевих фондів стосовно доходів і витрат планового періоду. Потім обчислюється значення кожного елемента дохідної і витратної частини балансу фінансових ресурсів на плановий період, як зважене середнє від індивідуальних планів.

Інформація, яку отримує управління економіки та власності Тернопільської обласної державної адміністрації по фінансовим ресурсам, надходить несвоєчасно, в неповному обсязі, а велика кількість розрахунків, які практично проводяться вручну, робить процес планування фінансових ресурсів громіздким, трудомістким і малоефективним.

В такій ситуації доцільно для планування фінансових ресурсів області використовувати американську модель ЄРА, яка успішно використовується у розвинутих країнах світу і базується на матеріалі, який управління економіки може отримати незалежно від стаціонарних джерел інформації. Базою для прогнозування може служити статистична звітність за конкретним показником за останні три місяці. Особливість цієї моделі полягає в тому, що вона призначена для прогнозування показників шляхом екстраполяційних засобів на основі багатофакторних трендових моделей [40]. Розрахунки за ЄРА можна розділити на три групи:

I - показники дохідної частини БФРР, розрахунки яких пов'язані з величиною фонду оплати праці. Це прибутковий податок з населення, відрахування на соціальне та пенсійне страхування, тощо. Розрахунок цих показників необхідно проводити за формулою:

$$X_{it} = [X_{it-1} + X_{it-2} I_{it-2} + X_{it-3} I_{it-3}] / Q I_t W_t, \quad [3.14]$$

де i - індекс даної статті $i=1,2,\dots,n$

t - індекс вибраних періодів;

X_{it} - величина i -тої статті у періоді t ;

Q - число вибраних періодів;

I_t - індекс споживчих цін у періоді t ;

W_t - індекс зміни заробітної плати у періоді t ;

II. Розрахунок інших надходжень розраховуються за формулою

$$X_{it} = [X_{it-1} + X_{it-2} I_{it-2} + X_{it-3} I_{it-3}] / Q I_t r_t, \quad [3.15]$$

де r_t - прогноз індексу зміни реального ВВП в періоді t ;

III. Показники витратної частини бюджету розраховуються за формулою:

$$X_{it} = [X_{it-1} + X_{it-2} I_{it-2} + X_{it-3} I_{it-3}] / Q I_t, \quad [3.16]$$

В перерахованих формулах показники X_{it} , X_{it-1} є номінальними величинами, а показники X_{it-2} , X_{it-3} є реальними величинами.

В Програмі соціально-економічного розвитку Тернопільської області на 1999 рік передбачено, що індекс цін у 1999 році становитиме 115,6%, індекс росту фонду оплати праці - 106,6%, а розрахований нами індекс росту валового внутрішнього продукту регіону становить - 103,5% [162]. Виходячи з цього,

спрогнозуємо фінансові ресурси області на 1999-2000 роки (див. додаток Ж). З отриманих даних можна прослідкувати ступінь конверсії між вилученими і залученими фінансовими ресурсами з Державного бюджету. Так, у 1999 році область повинна віддати 139,4 млн.грн., а в 2000 році - 175,7 млн. грн., а отримати відповідно 153,6 млн.грн і 183,8 млн.грн. Крім цього, якщо очікувані обсяги росту фонду оплати праці та ВВП будуть досягнуті, то в 1999 році область додатково нагромадить 24,891 млн. грн., що становить 3% від фінансових ресурсів регіону, а в 2000 році – 51,113 млн.грн, що становитиме 4,5% від фінансових ресурсів області, які будуть створені в цьому році.

Обчислення потреб області у фінансових ресурсах проходить не в самій області, а в Міністерстві фінансів України з використанням норм видатків, які визначають утримання існуючої інфраструктури бюджетного сектору. Це робить процес планування фінансових ресурсів для області непрозорим. Діюча методика передбачає корегування статей витрат бюджету області попереднього року на однакові для всіх областей індекси-дефлятори плюс додаткові фінансові ресурси, які передбачені державними цільовими програмами. Також збереглася в практиці планування фінансових ресурсів процедура погодження очікуваних надходжень по основним податкам регіону з представниками регіонів. Податкова база сьогодні рахується в регіонах методом «від досягнутого», що не стимулює нарощування власної податкової бази на місцях.

Стосовно надходжень, Міністерство фінансів робить щорічний розрахунок суми надходжень, які область може отримати з власних джерел. Області із відносно слабшою базою оподаткування та надходженнями, недостатніми, щоб профінансувати всі свої видатки, одержують субвенції, чи субсидії, які дозволяють їм досягти запланованих показників видатків. В той час як інші області, які мають у своєму розпорядженні потужні бази оподаткування і одержують надходження, які перевищують сумарні видатки, мають робити внесок до Держбюджету - передавати центральному уряду лишки.

Таблиця 3.6

Державна фінансова підтримка регіонів України

(величина дотацій у відсотках до загальної величини) *

Назва областей	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік	1999 рік
Закарпатська	28.4	15.6	8.6	6.5	9.0
Житомирська	20.5	15.2	10.9	9.3	10.5
Волинська	17.6	9.2	7.19	5.3	7.1
Чернівецька	9.6	6.93	4.5	3.4	1.3
Херсонська	9.3	11.42	6.05	4.6	5.5
Тернопільська	5.7	8.01	6.19	5.3	7.0
Вінницька	4.9	10.1	8.05	7.0	6.9
Кіровоградська	3.6	8.8	6.08	5.0	7.2
Миколаївська	-	1.6	3.4	3.1	1.0
Рівненська	-	2.48	4.6	4.3	2.8
Хмельницька	-	8.7	6.57	5.9	5.4
Івано-Франківська	-	-	4.03	4.7	4.7
Київська	-	-	3.87	5.3	7.6
Луганська	-	-	3.16	4.3	2.8
Львівська	-	-	4.62	7.1	3.7
Сумська	-	-	1.31	3.2	1.0
Черкаська	-	-	4.33	5.9	4.0
Чернігівська	-	-	3.85	4.5	2.0
АР Крим	-	-	1.57	4.3	3.6
м. Севастополь	-	1.9	0.6	0.3	0.4
Дніпропетровська	-	-	-	-	1.0
Донецька	-	-	-	-	1.0
Запорізька	-	-	-	-	2.0
Одеська	-	-	-	-	1.6
Полтавська	-	-	-	-	0.001
Харківська	-	-	-	-	0.6
Частка дотацій у загальній величині витрат Державного бюджету	1.2	1.7	7,1	10,2	8.1

* Розраховано за даними Міністерства фінансів України (МФУ)

У 1998 році (див. таблицю 3.6) в Україні нараховувалося сім областей-донорів і дев'ятнадцять областей-реципієнтів, розміри субсидій в економіку яких мають великий ступінь диференціації. З 1999 року дотації надаються практично для усіх областей, однак розміри цих дотацій суттєво будуть зменшені, в порівнянні з 1998 роком.

Діюча у 1998 році система міжбюджетних відносин працювала за принципом «латання дір». Внаслідок цього, жодна з областей не одержує фіскального стимулу ні до активізації зусиль по збиранню надходжень, ні до

ощадливості у витраченні коштів, оскільки успішна робота в будь-якому з цих напрямків карається або зменшенням субвенцій, або збільшенням вилучень.

Таблиця 3.7

Прогнозні і фактичні дані виконання доходів і витрат на душу населення по Тернопільській області за 1995-1998 роки*

Показники, в гривнях	1995 рік	1996 рік	1997 рік, прогноз МФУ	1997 рік	% виконання 1997 р	1998 рік, прогноз МФУ	на 1.08.98	% виконання	1999 рік, прогноз МФУ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Власні доходи	108	134	95	107	112	85	63	73	101
Дотації та короткотермінові позички з ДБ	23	56	113	139	124	114	38	33	99
Разом доходів	131	190	208	247	119	200	101	51	200
Разом видатків	135	199	208	219	106	200	101	50	200
Касовий дефіцит	-28	-64	-113	-112	100	-114	-38	33	-99

* Таблиця побудована на основі інформації МФУ

Інформація, подана в таблиці 3.6, свідчить про те, що навіть за умов меншої планової величини доходів на душу населення дотаційний механізм малочим відрізняється від періоду більших надходжень на душу населення в області.

Проведений нами аналіз розподільчих відносин у системі фінансово-бюджетного регулювання дозволяє зробити висновок про те, що Тернопільська область за існуючої системи взаємовідносин із центральними органами виконавчої влади забезпечити себе власними фінансовими ресурсами не в змозі.

Складена нами таблиця руху фінансових ресурсів Тернопільської області за 1995-1998 роки (див. таблицю 3.8) свідчить про високу ступінь інтенсивності зустрічних фінансових потоків між областю і державою.

Таблиця 3.8

Рух фінансових ресурсів, створених в Тернопільській області в 1995-1998 роках*

Роки	Створені фінансові ресурси в області			Отримані кошти ззовні			Вилучені державою	Сальдо надходжень і вилучень (+,-)	Результати перерозподілу
	всього	вироб- ки	населення	всього	із вищестоящих бюджету	кредити взаємні роз-			
1	2=3+4	3	4	5=6+7	6	7	8	9=5-8	10=2+9
1995	100%	96,2%	3,1%	9,1%	7,1%	2,0%	40,8%	-31,7%	68,3%
1996	100%	94,6%	5,4%	28,8%	25,3%	3,5%	88,4%	-59,6%	40,4%
1997	100%	85,9%	14,1%	60%	56,5%	3%	71,9%	-11,9%	88,1%
1998	100%	89,0%	11,0	19,5	17,5%	2%	19,7%	-2,8	97,2

* Таблицю складено за даними фінансового управління Тернопільської обласної державної адміністрації

Так, якщо в 1995 році співвідношення між отримуваними ззовні і вилученими вищестоящими бюджетами, міністерствами, відомствами, централізованими фондами держави становило 9,1% проти 40,8% , то в 1997 році це співвідношення набрало вигляду 60% проти 71,9%. Якщо до 1997 року кошти, які область створила у неї забиралися в такій мірі, що зворотній фінансовий транш не перекривав цієї суми, то у 1998 році практично однакові фінансові суми покинули територію області і повернулися трансфертами назад (19,5% проти 19,7%). В такій ситуації руйнується гнучкість і оперативність фінансування народного господарства області.

Якщо прослідкувати динаміку коефіцієнтів вилучення та повернення фінансових ресурсів за таблицею 3.9, то отримаємо картину, в якій не можливо виявити будь-якої закономірності.

Така ситуація вимагає розробки ефективної аналітичної моделі впорядкування міжбюджетних відносин, яка б дозволила кожному органіві місцевого самоврядування забезпечувати доцільний порівняльний рівень суспільних послуг у розрахунку на душу населення при доцільно співставленому рівні оподаткування.

Таблиця 3.9
Коефіцієнти міжбюджетних відносин Тернопільської області і Державного бюджету України

Назва коефіцієнту	1995 рік	1996 рік	1997 рік	1998 рік
Коефіцієнт вилучення	0,4	0,9	0,7	0,2
Коефіцієнт повернення	0,1	0,3	0,6	0,2

Відомі на сьогодні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин, висвітлених в працях [70,115,135,150,168], можна згрупувати у формі:

1. Методу пропорційності, суть якого полягає в тому, що міжрівневі субсидії слід виділяти регіонам (областям, адміністративним районам, територіальним громадам) обернено пропорційно доходу на душу населення і прямо пропорційно чисельності населення у даній місцевості.
2. Методу розрахунку нормативного бюджетного фінансування на одного жителя в окремій галузі регіону. Суть розрахунку базується на попередній диференціації нормативів бюджетного фінансування для окремих територіальних одиниць з врахуванням коефіцієнтів впливу факторів, що визначають диференціацію потреб у фінансових ресурсах (коефіцієнт розвитку матеріально-технічної бази, коефіцієнт статеві-вікової структури, коефіцієнт кадрового потенціалу, коефіцієнт інвестиційного потенціалу, коефіцієнт захворюваності тощо).
3. Методу розрахунку потреби в субсидіях на комплексне покриття капітальних, експлуатаційних і поточних затрат регіону.

Першу методику можна брати за основу при плануванні бюджетів різних рівнів для укрупнення попередніх розрахунків. Але статистична інформація стосовно первинних доходів регіонів не є досконалою, особливо в частині отримання доходів домогосподарствами, тому кінцеві результати стосовно фінансових потреб регіону будуть неточними.

Друга методика передбачає розподіл субсидій в орієнтації на обслуговування населення області на уже створеній матеріально-технічній базі, яка має досить велику диференціацію між регіонами, і базуватися на ній в умовах

гострої обмеженості фінансових ресурсів не можна, адже є регіони, які мають потужніший економічний потенціал і відповідно краще розвинуту соціальну інфраструктуру, тому такий механізм міжбюджетних відносин для них не створюватиме жодних стимулів.

Третій підхід можна використовувати для здійснення поетапних субсидій для досягнення середніх регіональних стандартів розвитку і використання його для щорічних субсидій буде неефективним.

На нашу думку, трансферти, які надаються Державним бюджетом, повинні бути неприрiсним джерелом надходжень для бюджету області-реципієнта та неприрiсним зобов'язанням для області-донора. Тільки тоді кожна адміністративно-територіальна одиниця матиме не спотворені стимули, як для мобілізації додаткових надходжень, так і для реалізації ефективних видатків. Додаткові надходження, одержані, скажімо, внаслідок запровадження додаткових місцевих податків чи зборів, не впливатимуть на суму трансферту. Таким чином, орган місцевого самоврядування лише виграватиме від зусиль покращити своє фіскальне становище.

Сьогодні у організації міжбюджетних відносин більшості розвинутих країн світу використовується механізм трансфертів, розроблених американським економістом Вейн Серксом. Дані трансферти залежать від видаткових потреб і податкової спроможності регіону і направлені на забезпечення бюджетної справедливості у забезпеченні кожного громадянина суспільними послугами незалежно від місця проживання. Дану модель можна подати у вигляді формули [38]:

$$TR = r \times \left[\frac{B}{N_i} - \frac{D}{N_i} \times \frac{P_i}{P_y} \right] \times N_i, \quad \text{де} \quad [3.17]$$

TR - позитивний чи негативний трансферт і-тій області;

r - рівень фіскального вирівнювання $0 < r < 1$;

$\frac{B}{N_i}$ - середні видатки на душу населення в області;

$\frac{D}{N_i}$ - середні власні надходження на душу населення в області;

$\frac{P_i}{P_y}$ - податкова спроможність і-тої області;

P_y - середня податкова спроможність на території України;

P_i - величина податкових поступлень і-тої області;

N_i - чисельність населення і-тої області.

Дана формула дає можливість визначити характер бюджетного трансферту, який залежить від ступеня фіскальної різниці між видатками та можливостями регіонів у плані надходжень. Можливості регіонів в плані одержання надходжень визначаються, як добуток середніх власних надходжень на душу населення, помножених на індекс податкової спроможності і-тої області, скоректований на середній індекс податкової спроможності по Україні. Потреби у видатках визначаються через добуток середніх видатків на душу населення на кількість населення у регіоні. Про розмір цих видатків ми говоритимемо далі у роботі.

Регіони, які мають можливості вищі за середні виступають донорами, тобто передаватимуть кошти центральному уряду, а регіони, які мають можливості нижчі за середні, отримуватимуть кошти від уряду. Рівень фіскального вирівнювання визначає фінансові обмеження центрального уряду та його спроможність профінансувати програму трансфертів. Якщо рівень фіскального вирівнювання рівний одиниці, то весь фіскальний дефіцит покривався би за допомогою обчислених за формулою трансфертів. Рівень фіскального вирівнювання в даній моделі визначається за формулою:

$$r = \frac{P D}{F D} , \quad [3.18]$$

де PD - планові доходи бюджетів областей в Україні;

FD - фактичні доходи бюджетів областей в Україні.

Для того, щоб дана формула в повній мірі відповідала економічній ситуації в кожному із регіонів, ми вважаємо за доцільне скорегувати рівень фіскального

вирівнювання на коефіцієнт виконання програми соціально-економічного розвитку, методика обчислення якого була запропонована в параграфі першому третього розділу дисертаційного дослідження (див.формулу 3.13). Це створюватиме стимули для збільшення фінансових впливів в економіку області, і підніматиме зацікавленість місцевих органів влади у піднятті ділової активності в регіоні. Таким чином аналітична модель трансфертів матиме вигляд:

$$TR = (r - k_r) \times \left[\frac{B}{N} - \frac{D}{N} \times \frac{Pi}{Py} \right] \times Ni, \quad [3.19]$$

де k_r - коефіцієнт виконання програми соціально-економічного розвитку регіону, який за програмою соціально-економічного розвитку Тернопільської області у 1998 році становив 0,6 (див.таблицю 3.5)

Таблиця 3.10

Моделювання міжбюджетних трансфертів для Тернопільської області на 1.01.99 р.*

Показники моделі трансфертів	Тернопільська область		В середньому по Україні
	r=0,8	r-k _r =0,2	
1	2	3	4
1.Чисельність населення	1167000	1167000	50639000
2.Сумарні власні доходи, тис. грн.	125167	125167	13053878
3. Середні доходи областей в Україні, тис.грн.	483476	483476	483476
4.Індекс податкової спроможності (2:3)	0.25	0,25	1,0
5. Власні доходи обласних консолідованих бюджетів у розрахунку на душу населення , грн. (2:1)	102,0	102,0	258
6. Сумарні видатки, тис. грн.	253872	253872	538429,2
7.Фактичні видатки на душу населення, грн.(6:1)	218,0	218,0	287
8.Розраховані за допомогою формули 3.15. трансферти (+),(-),тис. грн.	+179718	+4493,0*	43512,0
9.Сумарні власні доходи і трансферти, тис.грн.(2+8)	299048,0	123823,0	526988,0
10.Розраховані власні доходи і трансферти на душу населення, грн. (9:1)	256,0	106,0	295,0

Продовження таблиці 3.10

1	2	3	4
11. Фактичні доходи на душу населення з врахуванням діючих у 1998 році дотацій, грн.	206	206	287
12. Отримане відхилення (10-11)	+50	-100	+7
Частка дотацій (вилучень) у сукупних доходах, % Фактична / розрахована	60 / 49	49 / 4	9,8 / 10

*Розрахунки виконані на основі інформації Міністерства фінансів України.

Якщо у 1998 році планові доходи обласних бюджетів становили 10443102,4 тисячі гривень, а фактичне надходження склало 13053878 тисяч гривень, то рівень фіскального вирівнювання становитиме 0,8. Покажемо в таблиці 3.10 розрахунок трансфертів на прикладі Тернопільської області.

Переваги від використання запропонованої системи трансфертів очевидні. Якщо в Тернопільській області програмні завдання виконуватимуться, то область додатково зможе збільшити середні видатки на душу населення на 50 гривень, що на 24% більше від реальної величини. Якщо не виконуватимуться, то область матиме лише 50% від того, що має реально. Дана система в умовах України дозволить збільшити середні видатки на душу населення на 7 гривень.

Ключовою особливістю даного механізму міжбюджетних відносин є те, що він припускає фіскальну диверсифікацію у загальній структурі фіскальної однорідності, а, отже, узгоджує суперечливі бажання регіонів - бути одночасно і схожими і відмінними.

Поряд із простотою цього механізму сумнівним залишається питання оцінки потреби регіону у фінансових ресурсах. Коригування видаткового стандарту на регіональні відмінності в суспільних послугах проводити не вигідно, оскільки вони по областях розподілені дуже нерівномірно. Крім того вирахувати усі суспільні послуги як підприємств, так і місцевих органів влади у кожній області важко, а не врахування їх приведе до дуже серйозних регіональних диспропорцій. В такій ситуації обрахунок потреби регіону у фінансових ресурсах доцільно проводити, на нашу думку, виходячи з вартості фізіологічного мінімуму (тобто межі фізіологічного виживання людини). Такий підхід можна відобразити у вигляді формули:

$$ПФР = ВМВ \times ЧН \times 365 \text{ днів} , [3.20]$$

де ПФР - потреба у фінансових ресурсах області;

ВМВ – вартість продуктового набору, що відповідає межі фізіологічного виживання людини, яка забезпечує калорійність харчування 1800 ккал на день;
 ЧН- чисельність населення області.

За умовно-спрощеним кошиком Бальцеровича калорійність мінімальної межі виживання людини може забезпечити 500 грам житнього хліба і 500 грам молока на день [122]. За нормами калорійності 1 г білків дорівнює 4 ккал, 1г жирів -9 ккал, 1г вуглеводів -4 ккал. 100 грам житнього хліба містить 10,5 г білків, 1,6 г жирів, 65,5 г вуглеводів; а 100 грам молока містить відповідно 1,4 г білків; 3,4 г жирів; 1,8 г вуглеводів. Звідси сукупна добова калорійність харчового набору складає 1810 ккал..

Середня ціна 1 кг хліба у 1998 році в Україні становила 78 коп., а 1 кг молока - 77 коп. Відповідно ціна продуктового набору на кожний день складатиме 77,5 коп (78:2+77:2), а на рік 281,1 грн. Перемноживши цей показник на чисельність населення у Тернопільській області отримаємо річну потребу у фінансових ресурсах у розмірі 326,1 млн.грн. У 1998 році в області було створено доходів на 115,372 млн.грн., а профінансовано видатків на 243,8 млн.грн., державні субвенції складають 128,4 млн.грн.[88]. В цій ситуації державні субвенції покривають лише 61 відсоток від необхідної суми покриття запланованих витрат, які відтворюють межу фізіологічного мінімуму лише на 74,8 %. І це при тому, що за основу був взятий фізіологічний мінімум, а не мінімальний споживчий бюджет, який ще включає перелік необхідних для життєдіяльності людини послуг.

Перехід України до багатуокладної економіки, надання її регіонам економічної самостійності вимагає створення нової фінансової системи, що будувалася б на принципах територіального самоврядування, самофінансування та самозабезпеченості і, водночас, зберігала б цілісність всіх рівнів господарського комплексу держави. Бюджетний процес необхідно сформувати на реальних, об'єктивних і стабільних правових нормах.

Якщо досліджувати структуру Державного бюджету і його формування на основі податкової системи, яка сьогодні існує, то можна зробити висновок, що практично всі надходження від виробничої сфери централізовані державою. У той час, як для формування регіонального бюджету включені в основному другорядні чинники, які не мають безпосереднього впливу на стан розвитку регіонів. Питома вага процентних відрахувань від загальнодержавних податків та зборів на скільки мізерна, що місцеві органи влади не зацікавлені активно впливати на ефективність роботи виробничої сфери, оскільки основна маса доходів від їх виробничої діяльності централізується державою. Так, якщо в 1998 році Тернопільська область не змогла покрити витрати у сумі 128,4 тис. гривень і потребувала дотацій із Державного бюджету, то у цей же рік область перерахувала стовідсотково акцизний збір і податок на додану вартість у сумі 130,245 тис. гривень, що на 1,4% більше від необхідної додаткової суми для області [88]. В такій ситуації необхідно в законодавчому порядку переглянути механізм розщеплень між загальнодержавними податками та зборами. На нашу думку, акцизний збір на товари, які виготовлені і реалізуються в області, повинні залишатися в бюджеті області, а акцизний збір на товари, які ввозяться чи вивозяться за межі області повинен перераховуватися до Державного бюджету.

Для того, щоб активізувати господарську активність підприємств регіону, і цим самим забезпечити поповнення місцевої фінансової бази, на рівні обласної державної адміністрації необхідно використати модель соціально-економічних інтересів регіону. Згідно цієї моделі усі підприємства області слід поділити на :

- структуроутворюючі неефективні підприємства, які в останній період є збитковими, але які визначають соціальну стабільність у регіоні і представляють інтереси регіону на державному рівні. До них можна віднести відкриті акціонерні товариства «Тернопільський комбайновий завод», «Текстерно», заводи «Сатурн», «Мікрон» Бережанське ВАТ, «Оріон», на яких працює третя частина населення області;

- структуроутворюючі сильні і ефективні підприємства, як правило, вони функціонують у високодохідних секторах економіки (торгово-посередницька діяльність з відкриттям сітки магазинів з монопольними правами у даному регіоні; операції з нерухомістю; банківська сфера; виробництво товарів народного споживання, які мають низький коефіцієнт еластичності по ціні і інші) і формують левову частку дохідної частини бюджету, мають валютні надходження, визначають ринкову кон'юктуру; до них можна віднести відкрите акціонерне товариство «Ватра», частка якого становить близько 9% у загальному обсязі промислового виробництва; Акціонерну компанію «Тернопільобленерго» з часткою виробництва у загальному обсязі 5%, відкрите акціонерне товариство «М'ясокомбінат»(6,6%), товариство з обмеженою відповідальністю «Тернопільфарфор», «Веснянка», Тернопільський завод продтоварів, Чортківський горілчаний завод, закрите акціонерне товариство «Меблеве підприємство», Тернопільський комбінат хлібопродуктів, , спільні підприємства «Альфа», «М'ясовіта», Буцацький мальтозний завод, Хоростківський, Зборівський, Монастирський, Підволочиський спиртзаводи, Чортківський, Збараський цукрові заводи і інші ;
- невеликі підприємства локального значення ;

Такий поділ можна проводити за результатами діяльності підприємств за останні три-чотири роки в рамках загальноекономічних показників (випуск продукції; реалізація продукції; динаміка заробітної плати і зайнятості; ціни на продукцію і їх співставлення із загальносвітовими цінами; оцінка продуктивності праці; податкова спроможність підприємств; залежність підприємств від бюджету; оцінка конкурентоспроможності на ринку; інституційні зміни (приватизація, залучення іноземного капіталу).

Ефективні підприємства, які займають монопольне становище на ринках області, є джерелом влади і збагачення, і повинні знаходитися під контролем місцевої адміністрації. Доцільно, на нашу думку, запровадити механізм прямого формування федерального фонду фінансової підтримки регіону за рахунок

безпосередньої акумуляції у бюджеті області податкових платежів природних і інших монопольних утворень.

Якщо підприємство є неефективним але структуроутворюючим, то обласна адміністрація зобов'язана забезпечити йому правову і організаційну підтримку в той час, як його керівництво шукатиме «дешевих грошей» для альтернативних видів господарської діяльності, які дають високий і стійкий дохід, і не допускати масових звільнень. Якщо підприємство працює у стержневій галузі регіону, то обласна адміністрація повинна мати законодавчо закріплене право знизити або відмінити на визначений термін прибутковий податок з громадян з метою попередження занепаду або відтоку робочої сили у інші країни.

Для малих підприємств обласна адміністрація повинна створити умови для підтримки їх діяльності через створення сприятливої ринкової інфраструктури, залучення іноземних і активізації внутрішніх інвестицій.

Отже, запропоновані в даному параграфі механізми вдосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку області, зможуть на нашу думку підняти рівень розвитку регіональної економіки в цілому і забезпечити покращення життєвого рівня кожного її мешканця зокрема.

Висновки по третьому розділу

Результати дослідження, проведеного в даному розділі дали змогу зробити нам наступні висновки.

1.Методологія планування соціально-економічного розвитку області в умовах формування ринкових відносин вимагає вдосконалення і організаційних і методичних підходів. В першу чергу суттєвого розширення потребують принципи планування, до яких ми пропонуємо віднести принципи науковості, достовірності, орієнтації програми на повніше задоволення потреб суспільства, збалансованості, реальності, пріоритетності, єдності відтворення, раціонального використання природних ресурсів, погодженості суспільних, колективних і особистих інтересів, постійного аналізу та контролю виконання

програми соціально-економічного розвитку області, перманентності, забезпечення середнього рівня економічного і соціального розвитку області.

2. Проведений нами в даному параграфі аналіз методологічних основ планування соціально-економічного розвитку Тернопільської області дозволив зробити нам такі висновки:

- Відсутній механізм вдосконалення основних програмних документів відповідно нових умов господарювання. В першу чергу - це пов'язано з недосконалим механізмом обміну інформацією як статистичного, так і методичного характеру між центром і регіонами.
- Для детальніших і глибших розробок пропорційності, ефективності і збалансованості соціально-економічного розвитку регіону в прогностичній роботі обласної державної адміністрації, як правило, не хватає достовірною інформації, яка дозволяла би обласному управлінню економіки визначати тенденцію і обґрунтовувати перспективи розвитку території. З одного боку, в цьому винна ручна технологія збору та обробки інформації. А з другого - відсутність правового забезпечення, яке б визначало статус обласної державної адміністрації у сфері розробки та контролю виконання основних положень комплексної програми.
- При існуванні програмного механізму державного регулювання економіки, лєвова частка виробництва в регіоні розвивалася стихійно, про що свідчить велика розбіжність між плановими і фактичними показниками функціонування народного господарства області.

3. Для того, щоб підняти зацікавленість приватних підприємств в інформаційній співпраці з управлінням економіки обласної державної адміністрації, і відповідно створити реальну базу для стратегічного планування доцільно, на нашу думку, запровадити механізм їх підтримки з боку регіональних органів влади. Якщо, скажімо державні підприємства можуть надати будь-яку інформацію стосовно їх діяльності, то приватні підприємства не зобов'язані давати інформацію про наміри своєї діяльності на прогностичний період, окрім тої інформації, яка міститься в декларації про дохід (величина товарообігу, фінансові показники, тощо). Але, якщо ці підприємства зацікавити

державним замовленням або фінансовими чи кредитними пільгами, то вони змогли б надавати інформацію про наміри своєї діяльності, при цьому управління економіки дотримувалося б комерційної таємниці і одночасно могло б точніше прогнозувати розвиток регіональної економіки в цілому.

3. Для підняття результативності комплексного планування соціально-економічного розвитку області, ми пропонуємо суттєво розширити систему балансів, яка на відміну від діючої аналізуватиме не просто виробництво регіону і його ефективність, а дозволить прослідкувати фактори, які відповідають за регіональне відтворення з врахуванням ринкових перетворень та сільськогосподарської спеціалізації регіону. Для цього ми деталізуємо її за формами власності, за напрямками отримання фінансових ресурсів, за структурою основних виробничих фондів, за якісною структурою робочої сили. Нами розроблені методичні підходи до складання балансу незайнятого населення області, який стане одним із ефективних механізмів регулювання працевлаштування населення в області.

4. Для отримання інтегральних результатів функціонування регіональної економіки нами обгрунтовано механізм розрахунку валового внутрішнього продукту регіону за трьома методами системи національних рахунків, з яких найефективнішим для економіки області є витратний метод, оскільки він враховує в найповнішій мірі фактори, що визначають функціонування економіки регіону на даний період. На основі отриманої величини ВВП нами був спрогнозований його обсяг на короткостроковий період з використанням індексів цін, споживчих витрат, валового нагромадження, запасів матеріальних, оборотних активів, чистого експорту.

5. Для отримання реальної картини функціонування економіки області ми пропонуємо систему узагальнюючих показників доповнити показником діяльності тіньового сектору економіки, механізм розрахунку якого базується на прийнятому в міжнародній практиці експрес-методі і показником величини екологічних збитків. На цій основі вважаємо за доцільне обчислювати показник чистого економічного добробуту, що збільшує величину валового внутрішнього

продукту на обсяг діяльності тіньового сектору і зменшує на величину екологічних збитків від господарської діяльності людей .

6. Для забезпечення розробки стратегії соціально-економічного розвитку області нами впорядковано організаційний механізм розробки стратегії і детальніше спрогнозовано можливий розвиток господарства регіону на середньостроковий період через призму валового внутрішнього продукту з врахуванням факторів, які його визначають та, які на нього впливають.

7. Для того, щоб програма соціально-економічного розвитку регіону мала реальну фінансову основу, доцільно програму затверджувати ще до початку планового періоду і на основі цієї програми затверджувати бюджет області. Для покращення забезпечення програми фінансовими ресурсами ми пропонуємо вдосконалити:

- * балансовий метод планування фінансових ресурсів, оскільки саме баланс охоплює всі фінансові ресурси, які формуються, розподіляються, перерозподіляються і використовуються на території регіону протягом прогнозного періоду;
- * механізм міжбюджетних відносин на основі запропонованої системи міжбюджетних трансфертів, яка припускає фіскальну диверсифікацію у загальній структурі фіскальної однорідності, а, отже, узгоджує суперечливі бажання регіонів - бути одночасно і схожими і відмінними;
- * механізм оцінки потреби регіону у фінансових ресурсах, виходячи з вартості продуктового набору, який відповідає фізіологічному мінімуму, тобто межі фізіологічного виживання людини;
- * зацікавленість суб'єктів господарювання через запровадження моделі інтересів регіону, яка запобігатиме банкрутству підприємств, які визначають соціальну стабільність у області, і сприятиме діяльності сильних і ефективних господарських одиниць.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних положень, узагальнення результатів наукових досліджень і господарської практики по проблемах економічного планування дали змогу зробити нам наступні висновки.

1. Економічне планування увійшло в практику державного регулювання на певному етапі розвитку товарного виробництва, коли ринковий механізм не міг втримати процеси відтворення у раціональних межах, долати циклічні коливання виробництва, доходів, зайнятості, і забезпечити стабільний, пропорційний розвиток економіки.

Економічне планування дозволяє науково обґрунтовувати можливі шляхи розвитку конкретного об'єкту управління на певний період часу. Планування включає аналіз, прогнозування соціально-економічного розвитку, визначення найраціональнішого варіанту розвитку, розробку і реалізацію заходів на досягнення визначених цілей. Кінцевим продуктом планування є план - документ, в якому визначено систему взаємоузгоджених завдань, об'єднаних спільною метою, визначеними термінами, методами і послідовністю досягнення.

Прогнозування - це по суті перша стадія планування, яка науково аргументує ймовірні тенденції і напрями стратегічного розвитку, а прогноз містить досить загальні контури визначених цілей і інструментів їх досягнення.

Економічне програмування – це інструмент реалізації планових цілей, який дозволяє державі орієнтувати економіку через регулярний і комплексний вплив на її структуру відповідно варіанту соціально-економічного розвитку в рамках ринкового механізму. Програма характеризується чітко визначеними системою заходів та завдань на досягнення намічених в плані (прогнозі) цілей, узгоджених за термінами реалізації та складом виконавців і має на меті рішення важливих проблем розвитку національної економіки, міжгалузевих, галузевих, регіональних і локальних проблем.

Економічне планування як процес має рівневу структуру, чітко визначені завдання, які реалізуються через відповідні функції, характер останніх залежить від типу економічної системи. Як форма державного регулювання

планування виконує такі функції: підтримує економічну рівновагу; впливає на якісне перетворення; стимулює розвиток економіки. Основними типами планування є директивна, структурна, індикативна, програмна, стратегічна форми.

2. Складовою економічного планування є регіональне планування, яке є цивілізованим механізмом реалізації державної регіональної політики і дозволяє спрямовувати у вигідне для регіону русло інтереси ділових кіл і громадськості конкретної території. Воно є наслідком об'єктивного процесу, формування регіонів обласного рангу, який визначається динамікою розвитку продуктивних сил, їхньою концентрацією, спеціалізацією, інтеграцією і диференціацією. Саме ці процеси визначають з одного боку - утворення регіонів обласного рангу як окремих частин соціально-економічної системи України, а з іншого боку - відносно самостійних політико-економічних територіальних підсистем.

3. Основними напрямками регіонального планування є відтворювальний і проблемний напрями. Відтворювальний напрям відображає інтереси регіональної системи на всіх рівнях суспільного відтворення, сприяючи нарощуванню економічного потенціалу територіальних комплексів з високим рівнем локалізації та оптимальному розподілу матеріальних благ та послуг. Реалізується даний напрям через індикативний план. Проблемний напрям територіального планування, як правило, використовується за умов, при яких пропорції регіонального відтворювального процесу порушуються, реалізується даний напрям через систему цільового програмування.

Сьогодні більшість управлінців покладають великі надії на регіональні цільові програми, які дозволяють в умовах фінансового дефіциту забезпечити оптимальний міжрегіональний розподіл державних асигнувань, встановити режим найбільшого економічного сприяння. Однак, практика показала, що ці переваги ще не гарантують результативності програм. Сьогодні вже стало модним вирішувати ту чи іншу проблему обіцянкою розробити окрему програму. В такій ситуації державні органи влади уникають протистояння між гілками влади і зменшують напругу у суспільстві. Інша сторона покладає на

державні програми утопічні надії, не враховуючи гострий дефіцит коштів і ресурсів. Але, якщо навіть і досягнуто компроміс за рахунок ресурсного забезпечення, то результативність програм рідко відповідає задуманому. В такій ситуації особлива роль повинна відводитися саме відтворювальному напрямку в плануванні, який дозволяє реалізувати комплексний підхід до соціально-економічного розвитку територій з мінімальним негативним економічним ефектом, і який в умовах національної економіки представлений програмою соціально-економічного розвитку регіону, що по своїй суті є індикативним планом. Саме комплексна програма в сьогоденнішніх умовах може найкраще забезпечити:

- * наближення цілей розвитку регіональної економіки до цілей і завдань економічного і соціального розвитку країни;

- * раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів в умовах їх обмеженості;

високу економічну та соціальну ефективність очікуваних кінцевих і поетапних результатів;

- * мінімальний негативний вплив на екологію та максимальну (при фіксованих затратах) ефективність заходів по збереженню екологічної рівноваги;

- * можливість значного удосконалення структури виробництва при максимальному використанні географічних факторів;

4. Оцінка діючого організаційно-економічного механізму планування соціально-економічного розвитку регіону дозволяє визначити такі пропозиції щодо вдосконалення його елементів і напрямків цілеспрямованої дії :

- * у напрямку запровадження такої інформаційної системи економічного планування, в рамках якої через використання спеціальної аналітичної моделі досліджуватимуться фактори безпосередньої дії, фактори можливого впливу і фактори потенційних переваг в розвитку економіки регіону;

- * вдосконалення механізму комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіону, яка є відправною базою для планування його розвитку, через використання показника рівня соціально-економічного розвитку регіону, який

поєднує в собі показники валового внутрішнього продукту, національного доходу, промислового та сільськогосподарського виробництва, роздрібного товарообігу, наданих платних послуг, виробництва товарів народного споживання;

* у напрямку вдосконалення реальної оцінки функціонування регіональної економічної системи запровадження розрахунку показника чистого економічного добробуту, який враховуватиме інтегральні результати функціонування регіону, результати функціонування тіньового сектору економіки і екологічні збитки;

* у напрямку вдосконалення прогнозування валового внутрішнього регіону на короткостроковий період з використанням індексного методу;

* вдосконалення балансового механізму планування соціально-економічного розвитку області через розробку розширеної системи регіональних балансів, яка на відміну від діючої аналізуватиме не просто виробництво регіону і його ефективність, а дозволить прослідкувати фактори, які відповідають за регіональне відтворення з врахуванням ринкових перетворень та сільськогосподарської спеціалізації регіону. Особлива увага в роботі приділена розробці методики складання балансу незайнятого населення області, який стане одним із ефективних механізмів регулювання працевлаштування населення, та балансу фінансових ресурсів області, що дозволить виявити шляхи можливого розширення фінансового забезпечення виконання комплексної програми соціально-економічного розвитку області;

* формування на базі обласної державної адміністрації координаційної ради, яка б займалася оцінкою ефективності виконання накреслених в програмі соціально-економічного розвитку регіону завдань;

* у напрямку упорядкування діючого законодавства, що визначає розвиток економічного планування в системі державного регулювання економіки, через прийняття в остаточному варіанті Закону України «Про державне прогнозування та розробку програм економічного і соціального розвитку України», в якому б регіональне планування отримало чітке нормативне забезпечення. Особливу увагу в цьому законі необхідно приділити

функціональним можливостям управління економіки при розробці основних показників комплексної програми.

5. Для забезпечення розробки стратегії соціально-економічного розвитку області доцільно використовувати в якості своєрідної бази програму соціально-економічного розвитку території, яка є унікальним джерелом інформації про стан і проблеми розвитку області.

6. Для покращення забезпечення програми фінансовими ресурсами ми пропонуємо вдосконалити:

- * механізм міжбюджетних відносин на основі запропонованої системи міжбюджетних трансфертів, в якій величина трансферту залежить від видаткових потреб і податкової спроможності регіону, рівня фіскального вирівнювання, який враховує коефіцієнт виконання програми соціально-економічного розвитку;
- * механізм оцінки потреби регіону у фінансових ресурсах, виходячи з вартості фізіологічного мінімуму (тобто межі фізіологічного виживання людини);
- * інструменти зацікавленості суб'єктів господарювання через запровадження моделі інтересів регіону, яка запобігатиме банкрутству підприємств, які визначають соціальну стабільність у області, і сприятиме діяльності сильних і ефективних господарських одиниць.

Перелік використаної літератури

Закони України

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Офіційне видання Верховної Ради -К., 1996, - 118с.
2. Закон України «Про державну службу» // Вісник державної служби.- № 3-4, 1993.-С.8-12.
3. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» // Урядовий кур'єр.-1994 -5 лютого.-С.10-11.
4. Закон України «Про бюджетну систему України»// Відомості Верховної Ради України.-1995.-№26.-С.3-29.
5. Закон України «Про Державний бюджет України на 1996 рік»// Урядовий кур'єр.-1996.-№65-66.-С.10-12.
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 1997рік»// Галицькі контракти.- 1997.-№33.-С.36-42.
7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Голос України.-1997.-№102.-С.5-14.
8. Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії про місцеве самоврядування» від 15.07.97 // Відомості Верховної ради України.- 1997.-№ 38.-С.36.
9. Закон України «Про приватизацію»// Урядовий кур'єр.- 1997.-№83-84.- С.8-9.
10. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств»// Урядовий кур'єр. - 1997.- № 105-106.-С.5-13.
- 11.Закон України «Про Державний бюджет України на 1998 рік»// Фінанси України.-1998.-№ 3.-С.15-25.
12. Закон України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» // Урядовий кур'єр, Орієнтир.- 1999.-№ 4.-С.1-7.
13. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” // Голос України. –1999 р.–№84.–С.7-9.

Укази Президента України

14. Про забезпечення виконання положень Конституції України щодо місцевих державних адміністрацій: Указ Президента України від 16.07.96. № 569-96.
15. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформ і виведення економіки України з кризи: Розпорядження Президента України від 18.08.97., №298/97-рп. // Бюлетень про приватизацію.-1997.-№ 11.- С.17-19.

Постанови, положення, декрети

16. Про задоволення державних потреб у зерні: Постанови КМУ від 4.02.97 року № 124 // Зібрання постанов та розпоряджень КМУ. 1997.- № 2.
17. Типове положення про управління економікою обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації: Постанова КМУ від 12.01.96, № 57// Зібрання постанов та розпоряджень КМУ. 1996.-№ 1, с.52-56.
18. Типове положення про управління соціального захисту населення обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації: Постанова КМУ від 12.01.96, № 60 // Зібрання постанов та розпоряджень КМУ. 1996.-№ 1.- С.60-65.
19. Положення про обласну, Київську, Севастопольську державну адміністрацію // Голос України.-1995.- № 166.
20. Декрет КМУ «Про місцеві податки та збори»// Урядовий кур'єр.-1993.- 5 червня.-С.9-10.
21. Про підготовку середньострокового прогнозу економічного і соціального розвитку України до 2000 року : Постанова КМУ від 18 листопада 1996 року № 1396.
22. Положення про порядок випуску та обігу облігацій місцевих позик, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 48 від 13.11.97 //Ринок цінних паперів України, 1997-№11-12,- С.53-57.

Література

23. Андрушків Б.М. Основи теорії та практики управління - Львів: Світ, 1993-204с.
24. Абалкин.Л.И. Конечные народнохозяйственные результаты -М.: Экономика, 1982.-С.10.
25. Абанкина И., Абанкина Т., Высоковский А., Доходы муниципальных образований // Финансы.-1998.-№2.-С.17-21.
26. Ансофф И. Стратегическое управление - М., Экономика, 1989.
27. Алампиев П.М. Методологические вопросы экономической географии- М., 1967.
28. Алымов А.Н., Заставный Ф.Д. Региональные проблемы экономического и социального развития -К.: Наукова думка, 1982.-299с.
29. Баврак П. Региональные программы социального развития в условиях формирования рынка // Российский экономический журнал.-, 1996.-№3.-С.18-24.
30. Баграшов Л.А. Государство и экономика Канады.-М.: Наука, 1986. -314 с.- С.176-196.
31. Баграшов Л.А., Евенко Л.И. Управление региональными программами в США и Канаде .- М.: Наука, 1983.-279с.
32. Бесєдін В.Ф. Регіональна економіка: планування, прогнозування, управління-К.: Наукова думка, 1989.- 272с.
33. Бесєдін В.Ф. Проект Закону України «Про державне прогнозування, планування і розробку програм економічного і соціального розвитку України та її регіонів /Уточнена за зауваженнями Мінекономіки України -К.: НДЕІ МЕУ, 1996.-11с.
34. Бондаренко Б. Специальные экономические зоны и региональное управление // Вопросы экономики,-1990.-№6.-С.81-89.
35. БуткоМ., Мурашком,. Регіон у дзеркалі державного управління // Віче.-1997.- №3.-С.42-48.

- 36.Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент .-Киев, МП «Интем ЛТД», «Юнайтед Лондон Трейд лимитед», 1995.-448с.
- 37.Блауберг Ив, Целосетность и системность // Системные исследования - М.: Наука, 1977.- С.5-28.
- 38.Бюджетний і податковий огляд. Річний звіт 1998 р.-К.: Група фіскального аналізу при Комітеті Верховної Ради України з питань бюджету.- 1999.-84с.
- 39.Бюджети Тернопільської області за1994, 1995.1996,1997,1998 роки- Тернопіль, фінансове управління Тернопільської обласної державної адміністрації.
- 40.Бюджетний і податковий огляд за перший квартал 1999 року -К.: Група фіскального аналізу при підкомітеті Верховної Ради з питань податкової політики.- 1999.-27с.
- 41.Винниченко В.К. Боротьба за державність України/ 1.том.Філософії України.- К, 1993.-С.414-429.
- 42.Вебер А. Теория размещения промышленности, Л-М., 1926
- 43.Вишнев С.М. Основы комплексного прогнозирования -М.:Наука, 1977-283с.
- 44.Вид Л.Б., Иванов Е.А. Новая философия планирования-М.: Экономика, 1990, 160с.
- 45.Волков А.М. Перспективное планирование финансовых ресурсов- М.: Финансы, 1976.-173с.
- 46.Голікова Т. Методологічні засади розмежування функцій державного управління і місцевого самоврядування// Економіка України.- 1996.- №4.-С.48-52.
- 47.Геблер Й. Макроекономіка : Навчальний посібник /За ред. Р.М. Березюка, А.Ф.Мельник; Пер. з нім. -К.: НМКВО, 1993.-400с.
- 48.Гуревичов М. Економіка в період переходу до ринкових відносин // Економіка України.-1995.-№3.-С.65-70.
- 49.Гриценко А. Ринкова інфраструктура : суть, функції, побудова// Економіка України.- 1998.-№4.-С.35-44.

50. Гуревичов М.М. Державно-монополістичне програмування та його економічні межі .-Харків:Харківський Університет,1976.-177с.
51. Гурне Б. Державне управління / пер. з француз В.Шовкуна.- Київ:Основи, 1993.-165с.
52. Гутор М.С., Рудакевич О.М. Політичне відродження українського народу -К.: Поліграфіст, 1998.-51с.
53. Гоффман АП., Ленц П. Факти про Німеччину /Пер Кривуручко Д. - Франкфурт -на-Майні: Соціентекс, 1993.- 415 с.
54. Глущенко Е.В., Захаров Э.В., Тихонравов Ю.В. Теория управления - М.: Изд-тво «Вестник», 1997.- 336 с.
55. Глен Райт Державне управління/ Пер з англ. В.Івашко.-К.: Основи, 1994.-191с.
56. Гончаров В.В. Руководство для высшего управления персоналом: в 2-ух томах. Т.1.- М.: МНИИПУ, 1997.- 768 с.
57. Горохов В.П. Множественность представленной системы и проблема системного анализа// Системные исследования :Ежегодник, 1971.- М: Наука, 1972.-С.72-76.
58. Деловое планирование (Методы, организация, современная практика /Учебное пособие /Под ред. В.М.Попова -М.: Финансы и статистика, 1997-368с.
59. Дейкин А.И. Федеральная бюджетная политика в системе персональной безопасности страны // США: экономика, политика, идеология.- 1995.- №11.-С.16-26.
60. Дворак П. Німеччина про себе /Видано на замовлення Установи з питань преси та інформації федерального уряду Німеччини, 1992, 129с.
61. Деркач М.Формування фінансової бази регіонів // Економіка України.- 1995.-№ 1.-С.12-20.
62. Державна програма економічного і соціального розвитку України у 5-ти томах. К: Міністерство економіки України.-1995.

63. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Монографія / Кол. авт; Відп. ред. Н.Р. Нижник - К.: УАДУ при Президенті України, 1997.- 448с.
64. Дзарасов Р. Дилема нашего времени - план и рынок в эпоху информатики // Планирования народного хозяйства.- 1990.-№ 7.-С.97-104
65. Договір про Європейське Співтовариство (у редакції 1986 р.), с.2,3,130. (Weidenfeld W. , Wessels W. Europa Union Vergal. Bonn, 1994, s.295-296.
66. Долішній М., Злупко С. Наукові основи регіональної соціально-економічної політики(Щорічник наукових праць) /НАН України, Інститут регіональних досліджень. Відповідальний редактор М.І.Долішній.-Львів, 1998.-494 с.- С.9-24.
67. Долішній М. , Бойко Є., Петрович І. І ін. Соціально-економічний потенціал регіону -К.: Наукова думка, 1985.-216с.
68. Долан Э.Дж., Линдсней Д. Макроэкономика-С-Пб.: АО «Санкт-Петербург оркестр», 1994.-403с.
69. Дробозина Л.А., Окунева Л.П., Андросова Л.Д. и др. Финансы. Денежное обращение и кредит: Учебник для вузов -М.: Финансы, 1997.-479 с.
70. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства.-Л.: Изд-ство ЛГУ, 1977.-343 с.
71. Дмитриева И.Н. Бюджеты развития: опыт США // Финансы.-1998.-№11.-С.49-52.
72. Дудкин В., Петров Ю. Индикативное планирование - механизм координации деятельности государственных и негосударственных субъектов управления экономикой // Российский экономический журнал.-1998.-№6.-С.38-58.
73. Економіка міст: Україна і світовий досвід: навч. Посібник /Вакуленко В.М., Духтяренко Ю.Ф., Драпіковський О.Ш. та ін; За Ред. В. Макухи-К.: Основи, 1997.-243с.

74. Экономическая энциклопедия в 4-х т. /Под ред. А.М.Румянцева -М.: Советская энциклопедия, 1972.
75. Экономическая география: Районная часть /Под ред. Н.Д. Пистуна -К.: Вища школа, 1984.-351с.
76. Экономический словарь рыночного и планового хозяйства/Под ред. П.Книрма, Л.Самуели, Н.Уоте, Т.Фельди, -Лондон, Мюнхен, Нью-Йорк, Париж, Т.2, 1992.-498с.
77. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України -К.: Наукова думка, 1997.-302с.
78. Евстигнеева Л.П. Перспективное финансовое планирование-М.:Наука, 1982.-183с.
79. Жмаєв Г. Регіональна економічна політика як важливий засіб стабілізації соціально-політичної ситуації в Україні / Збірник наукових праць Інституту регіональних досліджень НАН України.-Львів, 1994.- С.56-65.
80. Заставецький О.В., Заставецька Б.І., Ткач Д.В. Географія Тернопільської області. Навч. посібник.-Тернопіль, 1996.-88 с.
81. Захарук І. Програма структурної перебудови економіки області // Свобода-1997.- 14 жовтня .
82. Зібрання законодавчих актів України: Постанови та розпорядження КМУ. -К.: Український інформаційний правовий центр.-1997.- №1-4.
83. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз/ Пер з фран. Ховхуна В.-К.: Основи, 1996-420с.
84. Звернення Президента України Леоніда Кучми до Верховної Ради України від 4 квітня 1995 року // Голос України - 1995, 6 квітня.- С.7.
85. Інформаційний бюлетень Інституту фінансових та банківських досліджень-К.: Інститут фінансових та банківських досліджень.-1998,-№ 6.
86. Ильина Р. Об индикативном (рекомендательном планировании в капиталистических странах // Планирование народного хозяйства.- 1990.-№ 11.-С.108-112.

- 87.Изтеулов Б.И. Региональный хозяйственный механизм: формирование, функционирование, моделирование.-М.: Экономика, 1992.- 128 с.
88. Інформація про виконання бюджету Тернопільської області за 1994, 1995, 1996, 1997,1998 роки -Тернопіль: Обласне фінансове управління.
- 89.Казакевич Д.М., Шнипер Р.И. Комплексное региональное планирование: вопросы методологии- Новосибирск: «Наука» Сибирское отделение, 1988. -333 с.
- 90.Калмыков Ю. Регулирование экономики (опыт Франции) // Планирование народного хозяйства.-1990.-№9.-С.102-108.
- 91.Караваев В. Региональная инвестиционная политика: российские проблемы и международный опыт // Вопросы экономики.- 1995.- №3.- С.135-144.
92. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег, М.,1978.
- 93.Квартальні передбачення -К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 1998, липень,-81с.
- 94.Кожурин Ф.Д. Совершенствование регионального управления.- М.:Знание,1990.-64с.
- 95.КовальА. Адміністративне право України -К.: Основи, 1994.-154 с.
- 96.Кокорев В. Институциональная реформа в сфере инфраструктуры в условиях естественной монополии// Вопросы экономики.- 1998.-№4.- С.115-128.
- 97.Коломійчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району: теорія, методологія, практика. -Тернопіль:ТОВ «Терно-Граф», 1998.- 316с.
- 98.Колосов А. Рыночные отношения и коммерческая инфраструктура регионов// Бизнес-информ.- 1998.-№1.-С.37-38.
- 99.Концепція трансформації податкової системи в Україні (розроблена Інститутом трансформації суспільства)// Економічний часопис.- 1998-№5.-С.2-8.
- 100.КостенкоВ.И., Крыжановский Б.М., Стельмашук Е.М. Хозяйственный рсчет территории -К.: Укр ИНТИ Госплана УССР,- 1990.-52с.

101. Костіна Н.І., Алексєєв А.А., Василик О.Д. Фінансове прогнозування: методи та моделі:-К.: Знання, 1997.- 183с.
102. Колоссовский Н.Н. Теория экономического районирования -М.: Мысль, 1969.-336с.
103. Криниця С.О.Зміцнення фінансової бази місцевого та регіонального самоврядування// Фінанси України.- 1998.--№2.-С.38-47.
104. Кноглер М. Секарьов О. Ринкові реформи і регіональна політика // Економіка України.- 1995.- № 1.-С.65-70.
105. Кравчук Л. Управління територіями в умовах побудови демократичної правової держави// Право України.- 1993.- №5-6.-С.3-9.
106. Кравченко Ю.И., Цыба Г.Е. Прогнозирование и планирование макроэкономики: Учебное пособие - Кременчуг: Изд-центр «Сербо», 1997.-189 с.
107. Кучма Л.Д. Ми стверджуємося як держава (Виступ Президента України на сесії Верховної Ради України з нагоди подання щорічної доповіді «Про економічний і соціальний розвиток України у 1995 році» // Урядовий кур'єр .-1995.-№63-64.-С.3-7.
108. Кучма Л.Д. Утвердження правових засад місцевого самоврядування - Виступ Президента на звітно-виборних зборах асоціації міст України 25 січня 1997 року // Урядовий кур'єр.-1997.- №15.-С.3
109. Кушлин В. Государственное регулирование экономики : цели, теоретические модели, практика // Экономика,-1995.-№2.-С.72-81.
110. Куценко В., Удовиченко В. Індекс людського розвитку: виміри його основних параметрів та шляхи їх підвищення // Економіка України.- 1997.-№ 1.-С.19-29.
111. Лахтин Г.А. Тактика науки - Новосибирск: Наука, 1969.- 251с.
112. Ланг К.А. , Свугайло Э.Н. Програмно-целевой подход в планировании // Вестник АН СССР, 1981-№1.-С.62-69.
113. Лейбкинд А.Р., Рудник Б.Л., Чухнов А.И. Математические методы синтеза организационных структур управления-М.: ВНИИСИ, 1978.- 64с.

- 114.Лексин В.И., Ситников А.И. Системное регулирование территориального развития. Экономико-правовой аспект -М.: ВНИИСИ, 1990.-51с.
- 115.Лексин В., Шевцов А. Бюджетный федерализм в период кризиса и реформ // Вопросы экономики- 1998.-№3.-С.18-37.
- 116.Лившиц А. Государство в рыночной экономике // Российский экономический журнал.-1993.-№1.-С.17-18.
- 117.Лузин Г.П. Социально-экономические развитие Мурманской области в переходной период : современное состояние и прогнозы -Апатиты: Изд-ство Кольского научного центра РАН, 1992.-216с.
- 118.Луніна І. Місцеві бюджети України: пошук нових підходів до проведення реформ// Економіка України.- 1998.-№3-С.31-41.
- 119.Макконнелл Кембелл Р., Брю Стенли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика в 2-ох т. - М.: Республика, 1992.
- 120.Марычев А. Регионализм: проблемы и перспективы //Общественные науки и современность -1991.-№1. -С.3-8
- 121.Маркс К., Энгельс Ф. Капитал: т.1 // Соч.: 2-е изд, т.23.
- 122.Мандебура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання -К.:Парламентське видавництво, 1998.-256с.
- 123.Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки: Навч. Посібник -К.: ІСДО, 1994.-272 с.
- 124.Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду.-Тернопіль:Збруч, 1995.- 179с.
- 125.Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку територіального комплексу послуг-Тернопіль: Збруч, 1997.- 251с.
- 126.Мельник А.Ф., Васіна А.Ю. Організаційні та економічні аспекти розвитку малого бізнесу у сфері послуг-Тернопіль: Збруч, 1996.-185с.
- 127.Методичні рекомендації до розробки планів економічного і соціального розвитку Української РСР в 3-ьох т.- К: Держплан УРСР , НДЕІ, 1990.

- 128.Методичні рекомендації до розробки регіонального зрізу Державної програми економічного і соціального розвитку України на 1996 - К:МЕУ, 1995.
- 129.Методичні вказівки по розробці комплексної програми соціально-економічного розвитку області на 1997.-К: МЕУ, 1997.-154с.
- 130.Методичні вказівки по розробці схеми розвитку і розміщення продуктивних сил областей, м.Києва і Севастополя УРСР до 2005 року -К: СОПС АНУРСР , 1988.- 98с.
- 131.Мильнер Б.З. Организация программно-целевого управления -М.: Наука, 1980.-376с.
- 132.Мешко І.М. Історія економічних вчень: Основні течії західноєвропейської економічної думки: Навч. Посібник -К.: Вища школа, 199.- 175 с.
- 133.Михасюк І.Р., Побурко О.А., Яцура В.В. Основи регулювання економічного і соціального розвитку регіонів.-К: «Віпол»,1995.- 231 с.
- 134.Моисеев Н.Н. Програмный метод планирования и управления -М.: Знание, 1979.
- 135.Муниципальный менеджмент в Украине: Материалы международной конференции .-К: АДРУ, 1995.-54с.
- 136.Налоговые системы развитых стран мира / под ред. Мещерякова О.В. -М.: Фонд «Правовая культура», 1995.-240с.
- 137.Науменко В.І., Панасюк Б.Я., Впровадження методів прогнозування та планування в умовах ринкової економіки -К.: Глобус, 1995.-200с.
- 138.Некрасов Н.Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы- М.:Экономика, 1978. -344с.
- 139.Новиков В.Ф., Манюшис А.Ю. Территориальное управление: проблемы и пути перестройки-М.: Экономика, 1989.-287с.
- 140.Нордгауз В.Д. Семюелсон П.А. Макроекономіка/Пер. з англ. Під ред. Панчишина С.-К.: «Основт»,1995.-573с.
- 141.Ойкен В. Основы национальной экономики: Пер с нем.-М.: Экономика, 1996.-351с.

- 142.Осипов Ю.М. Государственное программирование капиталистической экономики-М.: Изд-ство Московского ун-та, 1979.- 176 с.
- 143.Основні показники економічного і соціального розвитку Тернопільської області за 1998 рік // Свобода .-1999.-№10.-С.3
- 144.Оникиенко В.В., Либанова Э.М., Онищенко В.Ф., Прожогин М.В. Программно-целевое управление воспроизводством трудовых ресурсов-К.: Наукова думка,1983.-220с.
- 145.Организация и регулирование экономики // Межведомственный научный сборник.-К.: Либидь.- 1993.-№112.- 164с.
- 146.Павленко В.Ф. Планирование территориального развития: (территориальный аспект планирования)-М.: Экономика, 1984.
- 147.Павлов А.Д. Инфраструктура региона -М.,1986.-25с.
- 148.Павлова Л.Н. Финансовый менеджмент. Управление денежным оборотом предприятий: Учебник для вузов -М.: Банки и биржа, ЮНИТИ, 1995.-400с.
- 149.Павлюк К.В. Концептуальні основи фінансової незалежності місцевого самоврядування // Фінанси України- 1997.-№11.- С.59-61.
150. Парканский А.Б. О региональных аспектах бюджетной политики: опыт США и России // США: экономика, политика, идеология.-1995.- №11.-С.27-35.
- 151.Панасюк Б.Я. Державне регулювання економіки // Економіка України - 1994.-№1.
- 152.Панасюк Б.Я., Сергієнко, Л.Ф.Гуляцький Про розвиток методології прогнозування в Україні // Регіональна економіка - 1997.-№2.
- 153.Панасюк Б.Я. Концептуальні основи економічного прогнозування і планування // Економіка України-1996.-№5.-С.7-17.
- 154.Панасюк Б.Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки -К.: Поліграфкнига, 1998.-304с.
- 155.Пашута М.Т., Калина Л.В. Прогнозування та макроекономічне планування -К.:МАУП, 1998.-192с.

156. Пила В.І. та ін. Концепція і науково-методичні основи формування плану соціально-економічного розвитку регіону -К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1985.-88с.
157. Поповкін В.А., Калитенко А.П. Рівні соціально-економічного розвитку регіонів України-К.: НІСД,1994, випуск 24, 77с.
158. Пыхов И.А. К решению проблем межбюджетных отношений на территории // Финансы.-1998.-№6.-С.19.
159. Прогнозирование капиталистической экономики. Проблемы методологии/ Под ред. Шапиро А.И. -М.: Мысль, 1970-447с.
160. Програма розвитку держави «Україна 2010» // Урядовий кур'єр.-1999.-№ 47.-С. 1.
161. Програма економічного і соціального розвитку України на 1999 рік - К.: Міністерство економіки України, 1998.
162. Програма економічного і соціального розвитку Тернопільської області на 1998 рік-Тернопіль: Тернопільська обласна Рада народних депутатів, 1998.-89с.
163. Програма економічного і соціального розвитку Тернопільської області на 1999 рік-Тернопіль: Тернопільська обласна Рада народних депутатів, 1999.-80с.
164. Проект «Сирена»: Модель управління регіональним розвитком - Новосибирск: НЭ и ОПП СОРАН, 1993.-146с.
165. Проект концепції національної програми муніципальної реформи в Україні // Місцеве самоврядування.- 1997- № 5-6.
166. Проект Концепції адміністративної реформи в Україні // Народ і влада.- 1998.- №3.- С.6-17.
167. Проект прогнозу економічного і соціального розвитку України до 2000 і 2010 років.// Урядовий кур'єр.-1998.-№20.- 9с.
168. Проблеми теорії і практики державного управління і місцевого самоврядування: Матеріали науково-практичної конференції(травень 1996)-К.: Українська Академія державного управління при Президенті України, 1996.-236с.

169. Про соціально-економічний розвиток Тернопільської області в 1997 році // Інформаційний бюлетень Тернопільського обласного управління статистики.-1997.-№1,2.
170. Про соціально-економічний розвиток Тернопільської області у 1998 році // Інформаційний бюлетень Тернопільського обласного управління статистики.-1998.-№1,2.
171. Пчелинцев О.С. Региональная политика Швеции // Регион: экономика и социология-1991.-№1-с.60-65.
172. Пушкар А. Системи управління стратегічним розвитком // Бізнес-інформ.-1997.-№11.-С.59-61.
173. Пухлій В., Скульбіденко П. Вже не примара бідності, а сама бідність бродить по Україні// Діло-1996.-№79.-С.14.
174. Регіональна економіка / науково-практичний журнал-Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України-1996.-№1- 2.- 165 с.
175. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщенням продуктивних сил ТАНГ.- Тернопіль: Економічна думка, 1998.-350с.
176. Розпутенко І.У. Управління державними видатками в перехідних економіках -К.: Основи, 1997.-223 с.
177. Романова Л.А. Экономика региона: самостоятельность и государственное регулирование -Пермь: Перм.уни-т, 1994.-36с.
178. Ру Домінік, Сульє Даніель Управління, пер з француз. Мусієнко Т. , Реслур І. -К.: «Основи», 1995.-448с.
179. Рутгайзер В.М. Ресурсы развития непроеизводственной сферы. - М:Мысль, 1975.
180. Савченко В.Ф. Комплексні програми розвитку регіону та принципи їх розробки// Інформація і ринок.- 1997. -№1.-С.21-22.
181. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка: Підручник -К.:Либідь, 1999.-288с.

182. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду - Уроки для України - К.: «Основи», 1996.-345 с.
183. Сакс Дж., Ларрен Ф.Б. Макроэкономика. Глобальный подход. Пер с англ. - М.: Изд-ство «Дело» -1996.-848с.
184. Садовский В.Н. Проблемы общей теории систем // Системные исследования _ М.: Наука, 1973.-С.127-146.
185. Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка -К.: «Основи», 1995.-544с.
186. Синягов А. Государственное управление при формировании рыночных отношений // Экономика.- 1994.-№9.-С.33-38.
187. Сінько В. Кому потрібні кишенькові Ради // Віче, 1997.-№3.-С.49-54.
188. Соціально-економічні проблеми управління розвитком регіону в умовах трансформації економіки/ Збірник наукових праць-Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1994.-306с.
189. Соціально-економічний потенціал регіону / Під ред. М.І. Долішнього - К.:Наукова думка, 1985.-217с.
190. Соціально-економічні дослідження в перехідний період / Щорічник наукових праць, випуск II- Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997.- 495с.
191. Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів / Наукові доповіді міжнародної науково-практичної конференції, в 3-ьох томах.-Львів:Львівський інститут регіональних досліджень, 1997.
192. Соколовська А.М. Податки та їх вплив на макроекономічні процеси в Україні// Фінанси України.-1996.-№7.-С.105-111.
193. Соломін А. До інформаційного забезпечення прогнозування// Економіка України.- 1997.- №6.-С.89-90.
194. Сумароков В.Н. Государственные финансы в системе макроэкономического регулирования-М.: Финансы и статистика, 1996-224с.

195. Статистичний щорічник Тернопільської області за 1998 рік - Тернопіль: Тернопільське обласне управління статистики, 1999. 404с.
196. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора -М.: Московский университет -ИНФРА-М, 1997.-719с.
197. Стратегическое планирование /Под ред. Уткина Э.А.- М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем».Издательство ЭКМОС, 1998.-440с.
198. Тенденції української економіки /Місячний бюлетень Європейський центр макроекономічного аналізу України, 1995, червень, с.6
199. Тернопільщина в цифрах -Тернопіль: Тернопільське обласне управління статистики, 1998.- 395с.
200. Теренс М.Ганслі Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / пер з англ. О. Перепадя.-К.: Основи, 1996.-237с.
201. Территориальное управление экономикой.Соварь-справочник /Составитель Усов И.В., под ред. Сыроева А.П.-М.: Финансы,1998.-224с.
202. Україна та її регіони // Спеціальний випуск -К.: Управління з питань економіки Адміністрації Президента України, 1996.
203. Україна. Соціальна сфера у перехідний період. Аналіз Світового банку - К.: Основи, 1994.- 246с.
204. Україна у цифрах у 1995 році: Короткий статистичний довідник /Міністерство статистики України; Відповідальний за випуск В.В. Самченко -К.: Техніка, 1996.-143с.
205. Улюкаев А. Государственные финансы и региональное развитие// Вопросы экономики.- 1998.-№3.-С.4-17.
206. Улюкаев А.В. Система межбюджетных отношений в Российской Федерации //Финансы.-1998.-№2.-С.13-16.
207. Управління зовнішньоекономічною діяльністю / Під ред А.І.Кредісова -К.: Віра-Р, 1998.- 421с.
208. Феодоритова В.Я.. Попова А.И. Социально-экономическое прогнозирование развития региона -Л.: Лениздат, 1977-214с.

209. Флісак А.А. Економіка і реалізація економічної політики на регіональному рівні // Вісник Тернопільської Академії народного господарства.-1997.-№2.-С.5-10.
210. Фрідман Р., Рапачанський А. Приватизація у Східній Європі : чи всі можливості держави вичерпано -К.: Основи, 1995.-276с.
211. Фридменг Мензинг Без городов не организовать государство - Германская асоциация городов и общин, 1994, 21 с.
212. Хорев Б.С. Территориальная организация общества (актуальные проблемы регионального управления и планирования-М.: Мысль, 1981.
213. Хорн Дж.К. Основы управления финансами -М.: Финансы и статистика, 1997.-800с.
214. Хоффманн Лутц, Тиссен Ульріх Принципи боргової стратегії України // Фондовий ринок 1999.-№3.-С.14-20.
215. Черняк В. Модель економіки: вибір України // Економіка України.- 1995.-№9.-С.31-39.
216. Черняк В. І ринок треба регулювати // Урядовий кур'єр.- 1995.- №153-154.-С.8.
217. Чумаченко Н.Г., Емельянова А.С. Научно-методические основы комплексного планирования экономического и социального развития региона -К.: Наукова думка, 1980.- 343 с.
218. Чумаченко Н.Г. , Заботина Г.И. Теория управленческих решений. Учебное пособи для вузов -К.: Вища школа, 1981.-248с.
219. Чумаченко Н.Г. Опыт и проблемы разработки и реализации целевых комплексных программ развития регионов в Украинской ССР -М.: Изд-ство Центр. Экономико-математический институт АНСССР, 1986, 21 с.
220. Чумаченко Н.Г. Целевые комплексные программы: опыт и проблемы -К.: АН УРСР, 1987.- 48с.
221. Чумаченко Н.Г., Аношина А.И., Бирегберг Б.М. и др. Управление экономическим и социальным развитием области в 2-ух т. -К.: Наукова думка, 1987.

222. Чумаченко Н.Г. Региональное управление и научно-технический прогресс -К.: «Наукова думка», 1990.-160с.
223. Чумаченко М.Г. Нариси з економіки регіону -К.: Наукова думка, 1995.- 338с.
224. Чухно А.А. Перехід до ринкової економіки -К.: Наукова думка, 1993, 277с.
225. Чухно А. Проблеми теорії перехідного періоду: від командної до ринкової економіки // Економіка України.- 1996.- №4.- С.4-21.
226. Шапиро В.Д. Управление проектами -СПб, 1993.
227. Швырков Ю.М., Аксенова В.П., Кулагина Н.М. Государственное программирование в капиталистических странах -М.: Изд-ство «Мысль»-1975.- 286с.
228. Штульберг Б.М., Богородицкий К.Ф., Прелдкович Н.Д. Планирование экономического и социального развития области -М.: Экономика, 1983.-160с.
229. Штульберг Б.М. Котенко В.В., Польшев А.О., Литвинская Е.Н. Регулирование территориального развития в условиях рыночной экономики-М.: Наука, 1993. -127с.
230. Шнипер Р.И. Регион: Экономические методы управления-Новосибирск: Наука, Сиб отд-ние, 1991.-320с.
231. Шнипер Р.И., Воевода И.Н., Гузнер С.С. Региональная программа и принципы ее разработки - Новосибирск: Наука, 1986.-293с.
232. Шнипер Р.И. Балансовый метод в анализе и планировании региональной экономики.-Новосибирск: НЭ и ОПП СО АН СССР, 1977.- С.11-14.
233. Шніцер Мартін Порівняння економічних систем-К.: Основи, 1997.- 519с.
234. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: Основы теории государственных финансов : Учебник для вузов -М.: Аспект Пресс, 1996. -319с.

235. Dellenbrant J.A., Olsson M.O. The Barents Region Security and Development in the European North. CERUM. Umea, 1994.
236. Hoover Edgar Giarratani F. Introduction to Region Economics Third -New York: Alfred A. Knopf, 1984, p.3.
237. Markusen, Ann. Regions/ The Economics and Politics of Territory.- Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield, 1987.
238. Meny Y. Dix ans de regionalisation en Europe: Bilan et perspectives, 1970-1980, Paris, Cujas, Politique Comparee, 3 edition, Paris, Monnerrestien, 1991.
239. Weidenfeld W., Wessels W., Europa von A-Z, Europa Union Verlag., Bonn, 1994, s. 295-296.
240. Region Economics. Third ed -New York. Alfred A. Knopf, 1984, p.3.
241. Riker W.H. Federatism: Origin, Operation, Significance Boston. Lutte, Brown, 1964.
242. Stillman R.S. Treaface of public Administration. A. Serch for Themes and Direction. N.Y. 1991.

Додаток А

Перелік розрахункових форм, що складаються в регіоні для Програми економічного і соціального розвитку України на 2000 рік

Шифр Форми	Найменування форми	Відповідальний за розробку
---------------	--------------------	-------------------------------

1	2	3
ДРОДВ	Динаміка реформування об'єктів державної власності	Управління з питань економіки та власності
ЗСП	Застосування способів приватизації	-//-
ПХПДМ	Інформація про хід приватизації державного майна	-//-
НКВПДМ	Надходження коштів від приватизації державного майна до бюджету області	Фінансове управління
АР (29-1)	Державне регулювання монополізованих ринків	Регіональне відділення Антимонопольного комітету України
І-іі	Іноземні інвестиції	Управління зовнішньо-економічних зв'язків
ПБЕ-5	Баланс електроенергії	Управління у справах енергоресурсів та енергозбереження
ПБЕ-6	Розрахунок потреби в матеріальних ресурсах	Управління промисловості, транспорту та зв'язку
21ЛПК	Ведення лісового господарства, відпуск деревини та відтворення лісів і лісових ресурсів	-//-
ЗР,ОЗ	Земельна реформа та охорона земель	Управління сільського господарства та продовольства
ВОВСП	Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції по всіх категоріях господарства	-//-
ВОВСП	Валова продукція сільського господарства по всім категоріям господарства	-//-
ВОВСП	Споживання продуктів харчування на душу населення за рік	
ВОВСП	Баланс попиту та пропозиції на зерно	-//-
ВОВСП	Баланс попиту та пропозиції на м'ясо та м'ясопродукти	-//-
ВОВСП	Баланс попиту та пропозиції на молоко та молокопродукти	-//-
ВОВСП	Баланс попиту та пропозиції на яйця та яйцепродукти	-//-

Додаток А (продовження)

1	2	3
3 ТНС	Розрахунок виробництва товарів народного споживання у відпускних цінах	Управління промисловості, транспорту та зв'язку, управління сільського господарства та продовольства
4 ТНС	Розрахунок виробництва товарів народного споживання у натуральному виразі	-//-
01ПП	Реалізація платних послуг населенню	Управління з питань торгівлі та побутового обслуговування населення
02ПП	Реалізація побутових послуг	-//-
1 РТ	Розвиток роздрібного товарообігу	-//-
1-ДІТ	Капітальні вкладення, що спрямовуються на будівництво та реконструкцію будинків дитини, шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків	Управління капітального будівництва
1-Освіта	Освіта - Дошкільна освіта	Управління освіти
2-Освіта	Освіта - Загальна середня освіта	-//-
3-Освіта	Освіта - дитячі інтернатні заклади	-//-
4-Освіта	Освіта - Позашкільна освіта	-//-
5-Освіта	Освіта - Професійно-технічна освіта	-//-
4ПТО	Професійно-технічна освіта	-//-
6ПДО	Післядипломна освіта	-//-
Будівн	Перелік будов незавершеного будівництва по галузі «Освіта»	Управління капітального будівництва
4 ПОК	Розвиток мережі культурно-освітніх установ і видовищних підприємств	
10ПОК	Випуск журналів та газет	
1-ІД1	Загальний обсяг інвестицій	Управління з питань економіки та власності
1-ІД	Капітальні вкладення введення в дію основних фондів	
2-ІД	Капітальні вкладення, що спрямовуються на розвиток галузі	-//-
3-ІД	Введення в дію виробничих та невиробничих потужностей	-//-
4-ІД	Перелік будов виробничого призначення, які споруджуються із залученням державних централізованих капітальних вкладів	-//-
4-ІД1	Перелік будов невиробничого призначення, які споруджуються із залученням державних централізованих капітальних вкладів	-//-
5-ІД	Капітальні вкладення на цільові програми розвитку економіки і соціальної сфери	Управління з питань економіки та власності

Додаток А (продовження)

1	2	3
РЕРІ	Розвиток елементів ринкової інфраструктури	-//-
ПДСМП	Показники діяльності суб'єктів малого підприємництва	-//-
ПЖКТ	Житлово-комунальне господарство	Управління житлово-комунального господарства

Розбіжності між реальними і плановими показниками соціально-економічного розвитку Тернопільської області за 1995-1998рр.*

Показники	Одиниця виміру	1995 рік <u>план</u> факт	1996 рік <u>план</u> факт	1997 рік <u>план</u> факт	1998 рік <u>план</u> факт
1	2	3	4	5	6
Середньорічна чисельність населення	Тис. Чол.	1176,6 1175,1	1174,3 1172,3	1172 1168,6	1168, 1163,9
Чисельність працівників, зайнятих у народному господарстві	Тис. Чол.	495,7 284,5	486,7 266,1	482,5 244,97	249,3 387,3
Валовий суспільний продукт (ВСП) всього у факт. цінах	Млн. грн,	1264,7 2101,8	1707,4 2335,3	2353,9 2383	1920,0 1824,0
ВСП на душу населення	Гривень	1074,8 1787,9	1452,6 1992,1	2007,9 2039,2	1643,8 1567,1
Обсяг промислової продукції (у порівняльних цінах 1992 року)	Млн. грн.	762,7 633,9	804,9 642,94	806,5 551,884	732,0 655,5
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	652,5 539,4	685,4 548,4	688,1 472,3	626,7 563,2
Виробництво товарів народного споживання (у порівняльних цінах 1992 року)	Млн. грн.	672,05 689,8	665,4 710,4	510,6 550,77	474,6 361,4
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	571,2 587,0	566,6 605,6	435,7 471,3	406,3 310,7
Валова продукція сільського господарства у порівняльних цінах 1992 року	Млн. грн.	724,3 1156,5	1014 1045	1420 917,4	1096,1 844,0
У розрахунку на 1 чол.	Гривень	615,6 984,2	863,5 891,4	1212 785,1	725,1 722,2
Обсяг капітальних вкладень за рахунок усіх джерел фінансування	У цінах відповідних років, млн. грн.	122,1 168,3	108,2 129,8	137,9 189,3	197,8 180,0

Додаток Б (продовження таблиці)

1	2	3	4	5	6
Обсяг прибутку, доходів населення, місцевих бюджетів, місцевих фондів)	Млн. грн.	264,3 167,9	236,1 156,6	160,9 120,7	60,3 -150,0
Доходи місцевих бюджетів (у цінах відповідних років)	Млн. грн.	132,7 124,7	245,5 232,3	257,4 279,8	229,1 240,6
Грошові доходи на душу населення (у цінах відповідних років	Гривень	293,2 355,9	498,2 452,2	607,5 574,8	618,6 515,5
Обсяг роздрібного товарообігу на душу населення (у порівняльних цінах)	гривень	64,9 73,8	78,2 149,1	89,4 185,3	245,4 206,6
Обсяг реалізації платних послуг на душу населення (у порівняльних цінах)	Гривень	41,4 41,18	74,08 113,8	79,14 111,2	134,5 135,5
Обсяг експорту товарів (у цінах відповідних років)	Млн. дол. США	- 99,9	- 123,5	- 55,5	- 47,03
Сальдо зовнішньо-економічної діяльності	Млн. дол. США	- 8,9	- 13,0	- 18,4	- 21,6

***Таблицю складено за даними управління з питань економіки та власності Тернопільської обласної державної адміністрації**

Додаток В

**Прогноз валового внутрішнього продукту Тернопільської області
в розрізі основних складових сукупного попиту**

ЗМІННІ, в млн.грн.:

ВАРІАНТИ	1 Y	2 Y1	3 Y2	4 Y3	5 Y4	6 Y5	7 Y6
1	3209.20	1631.80	159.400	503.700	675.300	241.500	.900000
2	3067.10	1589.80	151.100	519.700	611.500	194.100	1.10000
3	2687.30	1180.60	109.200	464.300	737.400	191.200	4.80000
4	2345.70	1040.90	94.6000	378.500	567.800	260.300	3.60000
5	1828.50	874.600	54.6000	309.700	437.400	182.200	6.00000
6	1704.10	796.000	64.2000	289.000	321.200	224.800	8.90000
7	1518.30	797.000	57.8000	318.000	303.600	28.9000	13.0000
8	1464.90	815.000	51.1000	274.300	290.000	21.0000	18.4000
9	1458.50	837.400	41.9000	289.200	249.700	18.7000	21.6000

МАТРИЦЯ КОРЕЛЯЦІЇ

ЗМІННІ

1 Y	1.00000						
2 Y1	.962818	1.00000					
3 Y2	.981768	.978271	1.00000				
4 Y3	.977573	.959285	.969601	1.00			
5 Y4	.929694	.811931	.858767	.905541	1.00000		
6 Y5	.703317	.542815	.639830	.571280	.724471	1.00000	
7 Y6	.848261	.739148	.817217	.77234	.849507	.858093	1.00000
	1 Y	2 Y1	3 Y2	4 Y3	5 Y4	6 Y5	7 Y6

Коефіцієнт детермінації: 0.999968

Вільний член: 6.85223

Коефіцієнт множинної регресії: 0.999984

Стандартна похибка оцінки: 7.965.38

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степені свободи	Сума квадратів	Середнє квадратів	F-тест
Регресія	6	3.938E+006	6.5E+005	10344.9
Залишки	2	126.895	63.4473	
Все	8	3.938E+006		
	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Станд. похибка	T
Змінна				
2 Y1	0.861021	0.412819	4.905E-002	17.5526
3 Y2	2.59398	0.163500	520958	4.97924
4 Y3	0.934535	0.131359	0.214119	4.36457

5 Y4	1.00731	0.266142	6.044E-002	16.6646
6 Y5	0.973389	0.138160	6.629E-002	14.6834
7 Y6	3.76768	3.658E-002	1.19124	3.16281

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 ХІ	3 Х2 4	Х3
1	1631.80	26.6000	772.600	1.00000
2	1589.80	15.5000	853.800	3.90000
3	1180.60	14.3000	740.800	81-9000
4	1040.90	12.2000	558-000	8402-90
5	874.600	11-8000	575.500	59660.8
6	796.000	10.9000	585.300	2.20745E+005
7	797.000	6-50000	623-300	3.31117E+005
8	815-000	4-60000	689-900	3.24495E+005
9	837-400	7.40000	695.900	3.60189E+005

Матриця кореляції

Змінні:

1 УУ	1.00000			
2 ХІ	0.862471	1.00000		
3 Х2	0.769596	0.454020	1.000000	
4 Х3	-0.736691	-0.762886	-0.265380	1.000000
	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4Х3

Коефіцієнт детермінації: 0.957430

Вільний член: -258.725

Коефіцієнт множинної регресії: 0.978483

Стандартна похибка оцінки: 87.7942

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степені свободи	Сума квадратів	Середнє квадратів	р тест
Регресія	3	8.667E+005	2.889e+005	37.4843
Залишки	5	38539.1	7707.83	
Все	8	9.053E+005		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2 Х1	21.4658	0.414648	8.07511	2.65827
3 Х2	1.69218	0.505373	0.350239	4.83151
4 Х3	-5.973E-004	-0.286246	3.008E-004	-1.98576

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 XI	3 X2	4 X3
1	159.400	26.6000	772.600	1.00000
2	151.100	15-5000	853.800	3.90000
3	109.200	14.3000	740.800	81.9000
4	94.6000	12.2000	558-000	8402.90
5	54.6000	11.8000	575.500	59660.8
6	64.2000	10.9000	585.300	2.20745E+005
7	57.8000	6.50000	623.300	3.31117E+005
8	51.1000	4.60000	689.900	3.24495E+005
9	41-9000	7-40000	695.900	3.60189E+005

Матриця кореляції

Змінні:

1 УУ	1.00000			
2 XI	0.869550	1.00000		
3 X2	0.686415	0.454020	1.000000	
4 X3	-0.781885	-0.762886	-0.265380	1.000000
	1 УУ	2 XI	3 X2	4 X3

Коефіцієнт детермінації: -0.916894

Вільний член: -53.0618

Коефіцієнт множинної регресії: 0.957546

Стандартна похибка оцінки: 16.1263

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степени свободи	Сума квадратов	Середнє квадратов	р тест
Регресія	3	14345.8	4781.95	18.3880
Залишки	5	1300.29	260.059	
Все	8	15646.1		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2 XI	2.79004	0.409956	1.48326	1.88102
3 X2	0.177951	0.404258	6.433E-002	2.76608
4 X3	-9.926E-005	-0.361853	5.525E-005	-1.79662

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3
1	503.700	26.6000	772.600	1.00000
2	519.700	15.5000	853.800	3.90000
3	464.300	14.3000	740.800	81.9000
4	378.500	12.2000	558.000	8402.90
5	309.700	11.8000	575.500	59660.8
6	289.000	10.9000	585.300	2.20745E+005
7	318.000	6.50000	623.300	3.31117E+005
8	277.300	4.60000	689.900	3.24495E+005
9	289.200	7.40000	695.900	3.60189E+005

Матриця кореляції

Змінні:

1 УУ	1.00000			
2 Х1	0.809656	1.00000		
3 Х2	0.732769	0.454020	1.000000	
4 Х3	-0.794024	-0.762886	-0.265380	1.000000
	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3

Коефіцієнт детермінації: -0.934867

Вільний член: 45.3165

Коефіцієнт множинної регресії: 0.966885

Стандартна похибка оцінки: 31.7186

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степени свободи	Сума квадратів	Середнє квадратів	р тест
Регресія	3	72201.4	24067.1	23.9220
Залишки	5	5030.34	1006.07	
Все	8	77231.7		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2 ХІ	2.70613	0.178970	2.91740	0.927583
3 Х2	0.501874	0.513168	0.126535	3.96627
4 Х3	-3.177E-004	-0.521305	1.086E-004	-2.92370

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3
1	675.300	26.6000	772.600	1.00000
2	611.500	15.5000	853.800	3.90000
3	737.400	14.3000	740.800	81.9000
4	567.800	12.2000	558.000	8402.90
5	437.400	11.8000	575.500	59660.8
6	321.200	10.9000	585.300	2.20745E+005
7	303.600	6.50000	623.300	3.31117E+005
8	290.000	4.60000	689.900	3.24495E+005
9	249.700	7.40000	695.900	3.60189E+005

Матриця кореляції

Змінні:

1 УУ	1.00000			
2 ХІ	0.785035	1.00000		
3 Х2	0.812518	0.926300	1.000000	
4 Х3	-0.926809	-0.762886	-0.736424	1.000000
	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3

Коефіцієнт детермінації: -0.901004

Вільний член: 370.672

Коефіцієнт множинної регресії: 0.949212

Стандартна похибка оцінки: 73.7778

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степени свободи	Сумма квадратів	Середнє квадратів	F тест
Регресія	3	2-477E+005	82567-5	15.1690
Залишки	5	27215.8	5443.16	
Все	8	2.749E+005		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2Х1	5.70443	0.199958	11.2319	0.507875
3 Х2	0.452581	0.443272	0.384166	1.17809
4 Х3	-8.658E-004	-0.752919	2.521E-004	-3.43360

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3
1	241.500	26.6000	772.600	1.00000
2	194.100	15.5000	853.800	3.90000
3	191.200	14.3000	740-800	81.9000
4	260.300	12-2000	558.000	8402.90
5	182.200	11.8000	575.500	59660.8
6	224.200	10.9000	585.300	2.20745E+005
7	28.9000	6.50000	623.300	3.31117E+005
8	21.0000	4.60000	689.900	3.24495E+005
9	18-7000	7.40000	695.900	3.60189E+005

Матриця кореляції

Змінні:

1 УУ	1.000000			
2 ХІ	0.723063	1.00000		
3 Х2	-2.08849E-002	0.454020	1.000000	
4 Х3	-0.870793	-0.762886	-0.265380	1.000000
	1 УУ	2 ХІ	3 Х2	4 Х3

Коефіцієнт детермінації: -0.766536

Вільний член: 193.426

Коефіцієнт множинної регресії: 0.875521

Стандартна похибка оцінки: 55.5317

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степені свободи	Сума квадратів	Середнє квадратів	F-тест
Регресія	2	60750.1	30375.0	9.84997
Залишки	6	18502.6	3083.77	
Все	8	79252.7		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2 ХІ	2.15272	0.140544	4.67327	0.460647
4 Х3	-4.714E-004	-0.763574	1.883E-004	-2.50269

Додаток В (продовження)

Змінні:

Варіанти	1 УУ	2 XI	3 X2	4 X3
1	0.90000	26.6000	772.600	1.00000
2	1.10000	15.5000	853.800	3.90000
3	4.80000	14.3000	740.800	81.9000
4	5-00000	12.2000	558-000	8402.90
5	6.00000	11.8000	575.500	59660.8
6	8.90000	10-9000	585.300	2.20745E+005
7	13.0000	6.50000	623.300	3-31117E+005
8	13.4000	4.60000	689.900	3.24495E+005
9	21.6000	7.40000	695.900	3.60189E+005

1 УУ	1.00000				
2 XI	-0.765017	1.00000			
3 X2	-0.290634	0.454020	1.000000		
4 X3	0.920654	-0.762886	-0.265380	1.000000	
	1 УУ	2 XI	3 X2	4 X3	

Коефіцієнт детермінації: 0.856997

Вільний член: 5.32252

Коефіцієнт множинної регресії: 0.925741

Стандартна похибка оцінки: 2.93074

Аналіз дисперсії для регресії:

Джерело дисперсії	Степені свободи	Сума квадратів	Середнє квадратів	F-тест
Регресія	2	308.844	154.422	17.9785
Залишки	6	51.5355	8.58926	
Все	8	360.380		

Змінна	Коефіцієнт регресії	Нормалізований коефіцієнт	Стандартна похибка	T
2 XI		0.154839	0.149910	
		0.246636	0.627803	
4X3	3.357E-005	0.806289	9.941E-	
		006	3.37664	

Додаток В (продовження)

Результати прогнозування валового внутрішнього
продукту Тернопільської області на 1999-2003рр.

В млн.грн.

Песимістичний варіант

	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.
X1=	7.4	7.4	7.4	7.4	7.4
X2=	695.9	695.9	695.9	695.9	695.9
X3=	360189.9	360189.9	360189.9	360189.9	360189.9
Y1=	753.6919	591-6064	348.4783	-16.2140	-563.252
Y2=	37.81994	11.02181	-29-1754	-89-712	-179.915
Y3=	243.4119	157.7768	29.32403	-163.355	-452.374
Y4=	175.6924	-57.9808	-408.491	-934.255	-1722.90
Y5=	-45.1160	-172.353	-363.209	-649.492	-1078.92
Y6=	23.95043	33.83764	48.66846	70.91469	104.2840
ВВП=	1189.451	563.9088	-374.404	-1781.87	-3893.08

Середній варіант

	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.
X1=	9.6	12.5	16.3	21.1	27.7
X2=	904.7	1176.1	1528.9	1986.6	2583.8
X3=	360189.9	360189.9	360189.9	360189.9	360189.9
Y1=	1154.281	1513.755	1949.264	2462.200	3067.524
Y2=	81.12434	110.7264	143.9296	178.4964	212.7683
Y3=	354.1827	412.6378	471.5734	521.6485	550.2839
Y4=	257.5300	129.9996	-82.7046	-428.949	-985.282
Y5=	-40.3794	-161-373	-344-047	-619-996	-1035.21
Y6=	23.60943	33.04714	47.28896	68.79119	101.1375
ВВП=	1830.349	2038.793	2185.305	2182.192	1911.221

Оптимістичний варіант

	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.
X1=	9.6	12.5	16.3	21.1	27.7
X2=	904.7	1176.1	1528.9	1986.6	2583.8
X3=	240126.6	160084.4	106722.9	71148.6	47432.4
Y1=	1262.338	1783.897	2462.535	3340-163	4492.526
Y2=	98.98976	155.3900	228-7904	323.6530	448.3686
Y3=	411.2728	555.3630	742.7514	985.5056	1303.160
Y4=	413.3121	519.4549	657.2606	836.7810	1069.095
Y5=	44.44536	50.68906	58.87051	69.20491	83.41471

Y6=	17.01795	16.56845	15.97945	15.23545	14.21245
ВВП=	2247.376	3081.363	4166.187	5570.543	7410.777

Додаток Д

**Структура зведеного фінансового балансу Тернопільської області ,
(млн. грн.)**

Показники	1997 рік звіт	1998 рік очікува- не	1999 рік проект
Доходи			
1. Прибуток (балансовий)	37,1	42,0	58,0
2. Податок на додану вартість	81,7	98,7	98,0
3. Акцизний збір	8,7	44,1	29,0
4. Прибутковий податок з населення	14,9	37,1	40,6
5. Інші доходи бюджету	97,4	72,5	69,1
6. Амортизаційні відрахування	139,2	130	120
7. Пенсійний фонд	187,0	236,0	275,0
8. Фонд соцстраху	12,2	13,0	13,6
9. Фонд зайнятості населення	3,1	4,5	19,1
10. Фонд наслідків ліквідації аварії на ЧАЕС	18,6	17,5	18,6
11. Інноваційний фонд	0,8	0,7	-
12. Фонд соціального захисту інвалідів	1,5	1,8	1,8
13. Фонд охорони праці	1,0	0,7	0
14. Позабюджетні фонди	23,0	22,0	23,0
15. Поступлення коштів із Державного бюджету (ДБ)	75,5	131,6	133,5
16. Надходження коштів із державних фондів	9,5	19,1	13,9
17. Додаткова потреба у ресурсах.	-	131,0	190,0
18. Довгострокові кредити	1,0	5,1	9,1
Всього доходів і надходжень	712,2	1007,4	1112,3
Видатки і відрахування			
1. Видатки на розвиток економіки	174,2	207,6	146,3
2. Соціальний захист населення	177,3	225,7	348,2
3. Соціально-культурні заходи	137,1	185,4	167,9
в т.ч.: освіта	65,1	102,5	86,3
- охорона здоров'я	61,5	70,7	73,7
- культура	8,8	9,6	4,9
- наука	-	0,2	0,3
- спорт	1,7	2,4	3,0
4. Дотації і виплати	2,1	4,3	12,2
5. Утримання органів управління	10,6	20,7	16,4
7. Відрахування до Державного бюджету	103,4	153,6	170,0
8. Передача ресурсів до державних фондів	8,4	13,0	14,9
9. Інші видатки	28,6	31,5	32,2
10. Заборгованість по пенсіям	-	41,0	50,0
11. Заборгованість місцевих бюджетів	-	90,0	140,0
Разом видатків і відрахувань	712,2	1007,4	1112,3

*Складено за інформацією управління економіки Тернопільської облдержадміністрації

Додаток Ж
Запропонований баланс фінансових ресурсів Тернопільської області, тис. гривень

Показники	1998 рік звіт	1999 рік очікуване	2000 рік проект
1	2	3	4
I. Формування фінансових ресурсів регіону			
1. Балансовий прибуток	8	9,57	11,45
2. Амортизаційні відрахування	162881	194880,6	233166,8
3. Податки і збори до зведеного бюджету області			
3.1. Податок на додану вартість	91087	108981,9	130392,5
3.2. Податок на прибуток підприємств	34386	41141,5	49224
3.3. Акцизний збір	39158	46851	56055,3
3.4. Прибутковий податок з громадян	38213	47090	58028,5
3.5. Відрахування до державного інноваційного фонду	6705,7	8268	10188,7
3.6. Відрахування до фонду ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС	14542,2	0,0	0,0
3.7. Відрахування до Державного фонду сприяння зайнятості населення	4912,9	6054	7460,5
3.8. Кошти місцевих позабюджетних фондів	44,6	53,4	63,8
3.9. Плата за землю	11963,8	14314	17126,4
3.10. Місцеві податки і збори	4621	5528,8	6615
3.11. Ввізне мито	28	33,5	40,1
3.12. Відрахування до Дорожнього фонду	3700	4662	5874,5
3.13. Надходження коштів від приватизації	1039	1243,1	1487,3
3.14. Податок з власників транспортних засобів	4679	5598,2	6698,1
3.15. Державне мито	6865,3	8214,6	9827,8
4. Відрахування на соціальне страхування пенсійне страхування.	12200	14385	16962,0
5. Відрахування на обов'язкове пенсійне страхування	187000	220495,0	259990,0
6. Довгострокові кредити банків	27506	32909,8	39375,3
7. Вільні кошти населення	34329	41073	49142,5
8. Надходження дотацій з Державного бюджету	128403	153629	183811
Всього по розділу I	814272,5	955416	1141541,5
II. Розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів регіону			
I. Доходи зведеного бюджету області всього:	247733	281879,9	337258,1
1.1. Власні доходи	4621	5528,8	6615
1.2. Закріплені за місцевими бюджетами податки і збори	27884	33362,1	39916,4
1.3. Загальнодержавні податки і збори, що передаються місцевим бюджетам у відрахуваннях	74508	89145,8	106659,4
1.4. Дотації з Державного бюджету	128403	153629	183811
1.5. Субвенції з Державного бюджету	179	214,2	256,3
2. Фінансові ресурси суб'єктів господарювання, всього:	159300	168829,6	212878,3
3. Обласні ресурси:			
Фонду ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС	14524,2	0	0
Державного фонду сприяння зайнятості населення	4912,9	6020,1	7418,5

Додаток Ж (продовження таблиці)

1	2	3	4
Державного інноваційного фонду	6705,7	8263,4	10183
Пенсійного фонду	186990	230426,5	283957,3
Фонду соціального страхування	12200	15034,0	18526,4
4. Довгострокові кредити банків на початок року	27506	32909,8	39375,3
4.1. Приріст довготермінових кредитних вкладів	0,5	0,63	0,79
5. Залишок вкладів громадян у банках на початок року	34335	41080,4	49151,1
5.1. Приріст вкладів громадян протягом року	1,0	1,2	1,4
6. Відрахування до Державного бюджету	130245	150563	174051
7. Відрахування до Пенсійного фонду та фонду соціального страхування	10,2	12,9	16,2
8. Нерозподілені кошти	-	20396,5	8725,1
Всього по розділу II	814272,5	955416	1141541,5
III. Витрати			
1. Капітальні вкладення	201035,1	232394,7	268648,3
в т.ч. за рахунок коштів:			
- господарських суб'єктів;	196698	227382	262853,4
- банківських кредитів	2700,6	3126,2	3613,7
- Державного бюджету	95,5	110,3	127,6
- місцевих бюджетів	1541	1781,4	2005,4
2. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	76898	88894	102761,6
в т.ч. За рахунок коштів:			
- Державного бюджету;	25281	29224,8	33783,9
- місцевих бюджетів.	51117	176891,2	181366,2
3. Дотації та виплати різниць в цінах	1363	1575,6	1821,4
4. Видатки на заходи по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС	14524	-	-
5. Видатки на соціально-культурну сферу	167900	194092,4	224370,3
в т.ч. за рахунок коштів;			
- Державного бюджету	18200	21491,2	22437,0
- місцевих бюджетів;	149696	173048,6	200044
6. Видатки на утримання регіонального господарства в т.ч. за рахунок коштів	28632	33098,6	38262,9
- Державного бюджету	-	-	-
- місцевих бюджетів.	28632	33098,6	38262,9
7. Видатки на утримання органів місцевої влади	7421	8578,6	9916,9
в т.ч. за рахунок коштів;			
- Державного бюджету	-	-	-
- місцевих бюджетів.	7421	8578,6	9916,9
8. Інші видатки бюджету	3639	4206,7	4862,9
9. Інші витрати суб'єктів господарювання	6700	7745,2	8953,4
10. Відрахування до Державного бюджету	130245	150563,2	175704,4
11. Відрахування до пенсійного фонду та фонду соціального страхування	187000	220495	259990
12. Вільні кошти		24891	51113
Всього по розділу III	814272,5	955416	1141541,5

* Складено за даними Тернопільського обласного фінансового управління та Обласного управління статистики